

**Г А М Л Е Т,**  
**ПРИНЦ ДАНСЬКИЙ.**  
**Трагедія на 5 дій.**

## ДІЄВІ ЛЮДИ.

К л а в д і й, король Данський.

Г а м л е т, небіж Клавдіїв, син попереднього короля.

П о л о н і й, старший вельможа дворовий.

Г о р а ц і о, друг Гамлетів.

Л а е р т, син Полоніїв.

В о л ь т и м а н д

К о р н е л і й

Р о з е н к р а н ц

Г і л ь д е н ш т е р н

О з р и к.

С в я щ е н и к.

М а р ц е л л о

Б е р н а р д о

Ф р а н ц и с к о

Р е й н а л ь д о, слуга Полоніїв.

К а п і т а н.

П о с л а н ц і.

Т і н ь Г а м л е т о в о г о б а т ь к а.

Ф о р т и н б р а с, принц Норвезький.

Г е р т р у д а, королева Данська, Гамлетова мати.

О ф е л і я, Полонієва дочка.

Почет королівський, придворці, офіцери, військо, актори,  
моряки, вістуні, прислужники, гробарі й інші.

Діється в Ельсинорі.

## Д І Я І.

### СЦЕНА І.

Ельсинор.<sup>1</sup> Тераса перед замком.<sup>2</sup> Франциско на варті,  
(Увіходить Бернардо).

Бернардо

Хто тут?

Франциско

Стій! Сам перше озовися;  
Гасло як?<sup>3</sup>

Бернардо

«Нехай король панує».

Франциско

Пан Бернард?

Бернардо

Він самий.

Франциско

Дуже справні;  
Саме в час прийшли.

Бернардо

Вже продзвонили  
Північ. Ти іди відпочивати.

Франциско

Щира дяка, що змінили вчасно,  
Бо пройняв до серця прикрий холод.

Бернардо

Чи гаразд минула варта?

Франциско

Й миша

Не шурхнула.

Бернардо

Ну й гаразд. Добраніч.  
Як Горація й Марцела стрінеш,  
Що на сю ніч вартові чергові,  
То скажи, щоб не барились.

(Ввиходять Марцелло і Горацій).

Франциско

Добре.

Та от я либонь їх вже і чую.  
Стій, хто йде?

Гораціо

Країни цієї друзі.

Марцелло

Й королеві данському підданці.

Франциско

На добраніч.

Марцелло

А, військовий бравий,  
Прощавай! а хто змінив?

Франциско

Бернардо.

Ну, щасливо! (Йде геть).

Марцелло  
Гей, Бернарде!

Бернардо  
Ось я!  
Чи Горацій то з тобою?

Гораціо  
Щось на нього схоже<sup>4</sup>.

Бернардо  
А, панове,  
Здоровенькі! Просимо до гурту.

Марцелло  
Ча з'являлося ж і сю ніч теє?<sup>5</sup>

Бернардо  
Я не бачив ще його.

Марцелло  
Горацій  
Каже, ніби все те нам ввижалось;  
Не йме віри приви́дові то́му,  
Що аж двічі ми уже вбачали;  
Так оце я й ублагав невіру,  
Щоб сю ніч він вартував тут з нами,  
І як часом та мара й сьогодні  
Прийде знов, то щоб він сам допевнивсь,  
Що не дурять нас маною очі,  
Та щоб з нею й забалакав навіть.

Гораціо  
Ет! Не прийде.

Бернардо  
Сядь на час, ми ще раз  
Опануєм твої вуха: міцно  
Затуляєш їх, аби не чути  
Про ту річ, що двічі ми вбачали.

Г о р а ц і о

Добре, сядьмо; ну, нехай Бернардо  
Нам розкаже.

Б е р н а р д о

В ніч минулу, вчора,  
Як та зірка, що іде на захід  
Од півночи, стала там на небі,  
Де й тепер зоріє, я й Марцело,  
Ледве дзвін ударив першу...

(З'являється привид).

М а р ц е л л о

Тихо!

Он-он-он! Дивись, надходить знову.

Б е р н а р д о

Та ж і постать, як король покійний.

М а р ц е л л о

Ти промов, Горацію, до нього:  
Адже вчений <sup>6</sup>.

Б е р н а р д о

Придивися щільно,  
Чи не схоже з королем.

Г о р а ц і о

Дві краплі!

Я не стямлюсь з переляку й дива.

Б е р н а р д о

Він бажає, як мені здається,  
Щоб до його обізвався хто словом.

М а р ц е л л о

Ну ж, Горацію, спитай, озвися.

Г о р а ц і о

Що ти, хто ти, що на зле вживаєш  
Глупу ніч, бо взяв на себе постать  
І войцьку пишну зброю, в котрій  
Тут хожав король покійний Данський?  
Озовися—заклинаю богом.

М а р ц е л л о

Він образивсь...

Б е р н а р д о

Глянь, пішов як гордо.

Г о р а ц і о

Стій! Промов! Озвися,—заклинаю!  
(Привид зникає).

М а р ц е л л о

Геть пішов, не хоче одмовляти.

Б е р н а р д о

Ну, Горацій. Сполотнів, тремтиш пак.  
Не химера це, либонь щось більше:  
Як ти мислиш?

Г о р а ц і о

Присягаюсь богом,  
Не повірив би тому я зроду;  
Отже в тім мене переконали,  
Явні, певні свідки—власні очі.

М а р ц е л л о

І чи ж він на короля не схожий?

Г о р а ц і о

Так як ти на себе. Та ж і зброя,  
У якій він бивсь з Норвегом гордим.<sup>7</sup>  
Так і брови він насупив грізно,

Як колись серед палкої сварки  
Швиргонув з санок на лід поляка<sup>8</sup>...  
Дивна річ.

Марцелло

Отак же само й перше,  
І якраз, як стала північ глупа,  
Він проходив поуз варту двічі  
Грізною лицарською ходою<sup>9</sup>.

Гораціо

Я не знаю що й до чого все це...  
Але так міркую: це, здається,  
Нам сумне, страшне пророкування  
Про тяжкі нещастя у державі.<sup>10</sup>

Марцелло

Сядьмо! Хай, хто знає, нам розкаже,  
Нащо пильна та сувора варта  
Всіх підданців в королівстві нашім  
Потомляє, знуджує що-ночі.  
Нащо лють що-дня гармати мідні,<sup>11</sup>  
По чужих скуповують країнах  
Зброю всю військову. За-для чого  
Силоміццю звідусіль зганяють  
Теслярів, майстрів на кораблярні,  
Де й неділя кожному за будень.<sup>12</sup>  
На кий біс ці всі гвалтовні спіхи,  
Що і ніч рівняють з днем у праці?  
Хто б мені це з'ясував?!

Гораціо

Я можу  
Так, принаймні, як говорять люди.  
Фортинбрас, норвезький той державець,  
Як відомо з заздрости лихої,  
Викликав на герць смертельний якось  
Нашого покійного державця,  
Що ось зараз тінь його з'являлась.  
Гамлет в герці тім, як лицар славний,<sup>13</sup>

(А таким вважали його всюди)—  
Вбив на смерть норвежця Фортинбраса;  
Й на основі чесної угоди,  
Що вони заклали проміж себе  
За печаттю й радою лицарства,—  
Фортинбрасові всі землі власні  
Мали впасти королеві данців;  
І так само й наш король покійний  
Мав програти певну частку панства  
Фортинбрасу, скоро б той подужав.  
Так ото ж всі Фортинбраса землі,  
Що мовляв, по силі тої вмови  
В спадщину дістались королеві.  
А тепер, бач, син вже Фортинбрасів  
Запальний, запеклий і завзятий  
Назбирав по закутках кордонних  
Гольтіпак, бурлаків цілу зграю,  
Що майнути хоч за хліб готові  
Куди хоч, аби їм здобич мріла;  
І не инше що собі наважив,—  
(Так, принаймні, наш уряд міркує)—  
Як зненацька, силоміць, оружно  
Одібрати в нас назад всі землі,  
Що втеряв в тім герці його батько.  
Ось у цім, здається, і причина  
Головніща заходам всім нашим.  
Через те і варта завжди пильна,  
Всюди рух та метушня, та клопіт.

#### Б е р н а р д о

Мабуть так, де справді, не що инше  
І тепер нам з'ясувати може,  
За-для чого привид той віщливий  
Тут з'явився у вояцькій зброї,  
Ще й зовсім до короля подібний,  
Бо з-за його бўли й будуть звади.

#### Г о р а ц і о

Порошинка, а й вона часами  
Запорошить розуміння око.

В славнім Римі, в найпишнішу добу,  
Незадовго перед тим, як вбито  
Цезаря, могутнього державця,  
Всі могили розіп'яли пащі,  
Й мертвяки по вулицях у Римі  
Скрізь блукали в покривалах білих,  
Квилячи та скиглячи страшенно.<sup>14</sup>  
А на небі проявились мітли  
Із хвостами вогневими; роси  
Стали падать кров'яні; на сонці  
Темні плями виявились... Навіть  
Місяць цей, це світище холодне,  
Що панує в Нептуновім царстві,<sup>15</sup>  
Помінився і погас в темноті,  
Наче був то день страшного суду,—  
Оттакі ж і це знаки пророчі,  
Віщуни пригод тяжких і смутку,  
Попередні посланці неолі,  
Заспівали до злигоднів майбутніх;  
Посилає їх земля і небо  
В цю країну на пересторогу.

(Привид увиходить).

Тихо! гляньте. Он, вернувся знову!  
Хай тепер хоч громом мене вдарить,  
А йому я заступлю дорогу!<sup>16</sup>  
Стій, маро! Як що ти маєш голос,  
Якщо словом володієш,—мов нам;  
Може маю що вчинити добре  
Тобі в спокій, а собі в рятунок,—  
То кажи! Або тобі відоме  
Лихо тяжке, що над краєм вісить,  
Що можливо одвернути вчасно,—  
То кажи! А може закопав хто  
В земні надра скарб надбаний здирством,  
Бо й за те, мовляв, ви, духи, часто  
Мусите по смерті сновигати,—  
То кажи! З'ясуй мені. Стривай-бо!

(Півень крикнув).

Стій! Промов! Спини його, Марцеле!

Марцелло

Чи не кинуть келепом до нього.<sup>17</sup>

Гораціо

Кидай, кинь, якщо не схоче стати.

Бернардо

Ось він!

Гораціо

Ось де!

(Мара зникла).

Марцелло

Зник; пішов. Недобре,  
Що його спиняли силоміццю:  
Він такий величній, невразливий,  
Мов та пара. Замахи ці марні,—  
Тільки глум та зла над ним зневага.

Бернардо

Він уже наваживсь був мовляти,  
Як в ту мить десь кукурікнув півень.

Гораціо

А здрігнувсь він, мов злочинець тяжкий,  
Від страшного поклику. Чував я,  
Ніби півень, цей сурмач ранковий,  
Криком дужим голосним, горластим  
Збуджує денного бога з сону,<sup>18</sup>  
Й на те гасло вся нечиста сила,  
Де б на той час не була,—чи в морі,  
Чи в огні, чи на землі, чи в вітрі—  
Враз зникає по таємних сховах,  
Як оце ми бачили тут зараз.<sup>19</sup>

Марцелло

Справді зник він, ледве крикнув півень.  
Кажуть люди, що в свят-вечір саме,  
Цілу ніч перед Різдом Христовим

Кукуріка досвітчає птах той,  
І тоді зовсім вже не насміє  
Й потикнутись де нечиста сила;  
Ночі ті цілющі, і немає  
Злих відьом, планид, чаклунок лютих,  
Чари їх тоді не мають сили:  
Ніч така і доброчинна й гожа.

### Г о р а ц і о

Чув і я, та таки трохи й вірю.  
Краще ж ви до сходу сонця гляньте:  
Ранок встав в своїй рожевій ризі  
І пливе вже по росі перлистій  
З того кряжу. Час покинуть варту.  
Ну, ходімо! Раджу вам я друзі:  
Слід про все, що сеї ночі зріли,  
Сповістити Гамлета нам принца,  
Бо в заклад я й голову заставляю,  
Що мара німою бувши з нами, —  
З ним запевне розмовляти стане.<sup>20</sup>  
Що ж, чи згода, щоб йому сказати,  
Як велить повинність нам і приязнь?

### М а р ц е л л о

Так і зробим! Гамлета де здібать  
Рано, знаю я як найпевніше.

(Виходять).

### СЦЕНА 2.

Ельсинор. Пишна світлиця у замку.  
Грають сурми. Увіходять: Король, Королева, Гамлет, Полоній,  
Лаерт, Вольтиманд, Корнелій, вельможне панство і почет ко-  
ролівський.

### К о р о л ь (сідаючи на троні)

Хоч ще пам'ять про сконання брата  
Дорогого у нас надто свіжа,  
Хоч і нам би подобало краще  
В серці нашім тугу-жаль носити,

Та й усім підданим нашим рівно  
Смутком темним оповити чола,  
Але розум супроти природи  
Повстає, і нам велить у-міру  
Сумувати, та й про себе дбати.  
То ж тому свою сестру спочатку,  
А тепера королеву нашу, —  
Володарку вдовиного паю  
В нашім славнім і лицарським панстві,  
Узяли собі ми за дружину.  
Нашу радість притиснула туга,  
Хоч сльоза одно тьмарила око,  
Та другеє втіхою світилось;  
При труні гули пісні весільні,  
А при шлюбі — похоронні співи.  
Щастя з горем важили ми рівно.  
Ми схилились на пораду мудру,  
Що єсте у справі цій давали,  
І за це усім вам щира дяка.  
А тепер річ поведу про друге:  
Знайте ви, що молодий Норвежин  
Фортинбрас, щось важучи за-легко  
Наші сили, взяв собі у думку,  
Що за смертю любого нам брата  
Наше царство розійшлось на скрепах,  
Розхиталось і валитись має.  
Захопивсь химерою він тою,  
Що йому б то все оте сприяє,  
Й обража нас посланцями й править  
Через них гвалтовно всі ті землі,  
Котрі батько його стратив в бої, —  
Брат покійний виграв по закону,  
Оттака про нього річ. Тепера  
Третя річ про нас і це зібрання.  
Королю Норвезькому і дядьку  
Молодого Фортинбраса ми ось  
Пишемо, що хворий, ветхий деньми,  
Не встає він певно з свого ліжка  
І не знає про заміри небожі;

То ж нехай ті розпочинки спинить,  
Бо вербунки й озброєння війська  
Кояться в його державі власній.  
Так ото ж на те ми посилаєм  
Вас, Вольтманде, й вас, Корнеле любий,  
Одвезти старому королеві  
Ці листи шанобні та ласкаві,  
А в умовах з королем величним  
Ви поводитись повинні згідно  
З цим особним писаним наказом.

(Подає папери)

Прощавайте,—нехай пильність ваша  
Нам посвідчить і прихильність вашу!

Корн. і Вольт.

Цим, королю, як і иншим завжди,  
Доведем ми нашу щирість.

Король

Певні ми, що так. Ідіть здорові.

(Корн. і Вольт. виходять)

А тепер, Лаерте,  
Що нового нам сказати маєш?  
Ти хотів чогось у нас прохати,—  
Що ж такеє? Ти сам добре знаєш,  
Що до діла виречене слово  
Перед Данським королем,—не гине.  
Я не знаю, що б ти й зміг бажати,  
На що б я вже наперед не згодивсь;  
Голова не так до серця щира,  
І рука не так до уст услужна,  
Як до батька твого данське берло.  
Що ж ти хочеш? Ознаймуй, Лаерте!

Лаерт

Я бажаю тільки ласки й згоди  
Вашої, величній господарю,  
Щоб мені до Франції вернутись.

Я звідтіль у Данію спішився,  
Щоб тут вам засвідчити шанобу  
При вінчанні; але ту повинність  
Я вчинив і мушу вам признатись,  
Що мої думки, і всі бажання  
Линуть знов до Франції й благають  
Вашого призову.

К о р о л ь

А від батька  
Дозвіл є? Що нам Полоній скаже?

П о л о н і й

Він його, королю, намаганням  
Видер в мене; я нарешті з ж́алем  
Згодився на те його бажання:  
Проти волі я поклав печатку.  
То дозвольте, хай вже з ласки їде.

К о р о л ь

Їдь, Лаерте. Їдь де хочеш вільно  
І своїм орудуї власним часом,  
Користуйсь, втішайсь ним до вподоби!  
Мова, Ѓамлете, тепер до тебе,  
Близького нам родича і сина.

Г а м л е т

(На бік) Родичі, на жаль, не те, що рідні.<sup>21</sup>

К о р о л ь

Як, ще й досі криють тебе хмари?

Г а м л е т

Навпаки, господарю мій,—сонце  
Біля мене надто с́яйвом грає.

К о р о л е в а

Гамлете мій любий, чорне вб́рання<sup>22</sup>  
Скинь та глянь на короля приязно.

Годі вже, втопивши в землю очі,  
Все шукати батька постать славну.  
Сам ти знаєш,—це всесвітня доля:  
Що живе,—те й помирати мусить,  
Перейти звідсіль у віковічність.

Г а м л е т

Так, це річ звичайна, королево!

К о р о л е в а

А як так, то через що ж в цім році  
Це тобі здається чимсь непевним?

Г а м л е т

Як «здається», королево? Ні бо!  
Не здається, але й справді є так.  
Я не знаю жодного «здається»...  
Добра мамо! Ні, не плащ цей чорний,  
Ні звичайне це жалоби вбрання,  
Ні зітхання, ні протяглий стогін,  
Ні джерéла сліз гірких, несхнучих,  
Ні усі ознаки ті й прикраси,  
У які вбиратись любить туга,  
Не з'ясують, як я й чим болюю...  
Все оте «убранням» може бути,  
Бо всім тим і личкуватись можна.  
Те, що я на серці дійсне маю,  
Не вдавання, а справдешність щира;  
Більш вона за всі оздоби туги.

К о р о л ь

Гамлете, ти вартий слави й шани,  
Тим, що батька так ховаєш пам'ять  
І смутний свій обов'язок чиниш.  
Та згадай:—І батько твій, і дід твій,  
Прадід теж, батьків своїх ховали,  
І нащадка певний обов'язок  
Час якийсь за батьком потужити,—  
Але так журитись через міру,—

Це ж уже упертість. Жаль надмірний  
Виявляє й нерозважний розум,  
Горду волю й легкодухе серце,  
Непокір до бога, та... нарешті—  
Навіть і не личить це людині.  
Нащо тим у край вражати серце,  
Що звичайне і щоденне всюди,  
Що відоме і малому навіть,  
Од чого ніхто втекти не може.  
Та це й гріх великий перед богом  
І мерцеві, і природі кривда,  
І самому розуму образа,  
Бо для нього смерть є річ звичайна  
І він нам одпоконвіку навіть  
Промовля над кожним трупом грізно:  
«Так повинно бути!..» Ми прохаєм,—  
Кинь, ти, геть оту журбу нікчемну,  
Та вважай за рідного нас батька.  
Хай весь світ те зна, що ти найближчий  
До престолу нашого і серця,  
Що тебе кохаємо ми щиро,  
Як кохати сина батько зможе.  
Що ж до думки в Віттенберг вернутись—  
Перекір вона бажанням нашим;  
І тебе ми просимо зостатись  
Нам на радість та на втіху—тута.  
Згодься з нами, перший наш вельможо,  
І коханий родичу і сину.<sup>23</sup>

#### К о р о л е в а

Гамлете, хай неньчине жадання  
Не йде марно: прошу й я, не їзди  
В Віттенберг, а з нами тут зостанься.<sup>24</sup>

#### Г а м л е т

Ваша воля,—я корюсь їй завжди.

#### К о р о л ь

Ось одповідь і шанобна й гожа.  
Гамлете, будь з нами рівним тут.

Час нам, пані. Ця слухняність добра  
Твого сина аж на серці в мене  
Усміхнулась радістю. За ласку  
Я бажаю, щоб гармати грубі  
Сповіщали аж до хмар високих  
Кожен кубок, що король сьогодні  
За здоров'я друзів буде пити.  
Хай і в небі грім земний лунає,  
І воно хай відгукне громами  
На гукання наші. Ну ходімо!

(Всі, крім Гамлета, виходять).

Г а м л е т (сам)

О, коли б це вельми тяжке тіло  
Та могло розпастись, розтопитись.  
Як би ж бог не боронив гріха нам  
Самогубства... Боже, милий боже!  
О, бридкі і знівечені, й марні  
Та мізерні на мій погляд втіхи  
На цім світі. Як же гидко жити!  
Це життя, немов садок здичалий,  
Де бур'ян лихий розрісся буйно...  
І для чого сталося те? Заледве  
Вісім тижнів, як умер він вийшло...  
Ні, не так! Не буде навіть вісім.<sup>25</sup>  
І такий же ще король величній!  
Адже він, як порівнять до цього,—  
Аполон перед гидким Сатиром.<sup>26</sup>  
А кохав як матір мою чуло,  
Навіть вітру не давав дихнути  
Він на неї... Боже, небо й земле,—  
Нащо все я пам'ятати мушу?  
Як вона до нього пригорталась;  
Та здавалось з поцілунком кожним  
В неї хіть до любовців зростала!..  
А проте, за місяць тільки... годі!  
Краще це забути на вік-віки.  
Легкодухість—твое імення, жінко!<sup>27</sup>  
За один, за той недовгий місяць

Черевиків не стоптала навіть,<sup>28</sup>  
У яких за бідним тілом батька  
Йшла вона в сльозах мов Ніобей.<sup>29</sup>  
І тепер, та сама... Сила божа!  
Звір бездушний сумував би довше.  
Повінчатись з моїм дядьком, братом  
Мого батька. Але він до нього,  
Наче я до Геркулеса схожий.  
Через місяць. Ще з тих сліз брехливих  
Сіль їй ятрить зчервонілі очі,  
А вона вже й шлюб узяти встигла.  
О, квапливість сороміцька! Бігти  
Так поспішно в кровомісне ліжко.  
Ні, крий боже! Це гидотне діло  
До добра не доведе ніколи!  
Ний же серце, надривайся з болю,  
Бо вуста я замикати мушу.

(Увіходять Гораціо, Бернардо й Марцелло).

Г о р а ц і о

Принцеві привіт наш!

Г а м л е т

Дуже радий,  
Що здоровим бачу вас... Горацій,  
Як що пам'ять не ледачу маю.

Г о р а ц і о

Так, він саме, ясноможний принце,  
І як завжди ваш слуга покірний.

Г а м л е т

Краще—добрий друг і поміняймося  
Цим прозванням з вами. Що пак робиш  
Ти отут од Віттенберга оддаль?..  
А, Марцело?

М а р ц е л л о

Так, мій принце добрий.

Г а м л е т

Дуже радий бачить вас. Добридень!

(До Горація)

Але справді, через що ти кинув  
Віттенберга?

Г о р а ц і о

З ледарства, мій принце.

Г а м л е т

Я не дав би й ворогові навіть  
Так про тебе висловитись. Сам ти  
Не образиш більше мого вуха,  
Не примусиш його няти віри  
Кривді злій, що сам на себе зводиш.  
Ти не ледар, це я добре знаю:  
Що за справу в Ельсинорі маєш?  
Тут тебе, поки повернеш звідціль,  
Навчимо ми випивати браво.

Г о р а ц і о

Я прибув на похорон, мій принце,  
Вашого родителя.

Г а м л е т

Не смійся,  
Не кепкуй, колего шкільний, з мене:  
Певно ти хапався не спізнитись  
На весілля до моєї неньки.

Г о р а ц і о

Правда, принце, що весілля тєє  
Щось вже дуже незабаром сталося.

Г а м л е т

Це хазяйський розрахунок, друже!  
З похорон лишилося печене,—  
За холодне на весіллі стало.

Я б мій друже, був радніщий стрітись  
З найлютішим ворогом на небі,  
Ані ж тут дожити дня такого!  
Бідний батько! Я його, мов, бачу...

Г о р а ц і о

Де-ж-то?..

Г а м л е т

У душі... перед очима,  
Друже...

Г о р а ц і о

І мені траплялось бачить,—  
Був король величній та прекрасний.

Г а м л е т

Він людина був цілком у всьому.—<sup>30</sup>  
Не побачу я такої ввіки.

Г о р а ц і о

Я його, здається, бачив, принце,  
Цей ночі...

Г а м л е т

Як? Кого ти бачив?

Г о р а ц і о

Короля і вашого отця, мій...

Г а м л е т

Короля й отця мого ти бачив?!

Г о р а ц і о

На хвилинку дивування втиште,  
Та вважайте про якеє чудо  
Я вам, принце, розказати хочу,  
А допевнять слово ось ці свідки.

Г а м л е т

О, розкажуй, бога ради, швидче!

Г о р а ц і о

Буде це уже дві ночі пòряд,  
Як Бернарду і йому (на Марцелло) на варті,  
Саме в північ, в грізну, глупу добу  
Ось що сталося: їм з'явилась постать,  
Мов отець ваш,—так на його схожа,  
Вся у зброї з голови до п'яти  
Й поуз них величньою ходою  
Тричі тихо і поважно й близько  
Перейшла і ледве не черкала  
Булавою, що в руці держала.  
Похололи вартові од ляку,  
Пари з уст пустити не посміли.  
Про страхи ці розказали нишком  
І мені учора, і на цю ніч  
До сторожі став я з ними разом.  
Отже й справді, як вони казали,  
В ту ж годину і в такій поставі ж  
До краплини, знов воно з'явилося.  
Вашого родителя пізнав я,—  
Дві руки оці не так подібні.

Г а м л е т

Де ж було це?

М а р ц е л л о

На терасі, принце,  
Де вночі ми завжди держим варту.

Г а м л е т

І до його не озвався ти словом?

Г о р а ц і о

Озивався, але тінь мовчала.  
Тільки раз мені здалося, ніби

Підвело приви́ддя вгору чо́ло  
Й поверну́лось, мов промови́ть хті́ло;  
Та в ту мить розлі́гся го́лос пі́вня,  
І воно на го́лосний той по́крик  
Полину́ло і тумано́м зникло.

Г а м л е т

Дивне диво.

Г о р а ц і о

Але правда щира,  
Як живий стою я, ясний принце.  
Ми вважали за свій обов'язок  
Вас про це повідомити.

Г а м л е т

Так, так...  
Це непевне щось... і я непевен...  
Чи на варті й сю ніч ви?..

В с і

Ми, принце.

Г а м л е т

І ору́жний, каже́те?

В с і

Ору́жний,  
Ясний принце.

Г а м л е т

З го́лови до п'я́ти?

В с і

З п'я́т до ті́м'я, ве́лємо́жний принце.

Г а м л е т

Ви проте́ не бачи́ли обличчя́?

Г о р а ц і о

Як же, принце: у нього причілля  
Бúло зняте.

Г а м л е т

Вигляд мав він грізний?

Г о р а ц і о

Ні, не гнів, а швидче вже скорбота  
Одбивались на виду...

Г а м л е т

Червоний,  
Блідий був?

Г о р а ц і о

О, блідий страшенно...

Г а м л е т

І на вас дивився раз-у-раз він?

Г о р а ц і о

Пильно!

Г а м л е т

Чом же я не був при тому?

Г о р а ц і о

Ви б на місці скам'яніли.

Г а м л е т

Може...

Може бути. І він був як довго?

Г о р а ц і о

Так як можна полічити сотню,  
Не хапавшись...

Б е р н а р д о і М а р ц е л л о

Довше... довше...

Г о р а ц і о

Той раз,  
Як я бачив, то не довше буде.

Г а м л е т

Борода була, пак, трохи сива?

Г о р а ц і о

Так, достоту, як в живого бачив,  
Мов соболю, по чорному срібляста.

Г а м л е т

Я всю ніч цю пропилъную; може  
Він ще прийде.

Г о р а ц і о

Запевняю прийде.

Г а м л е т

Якщо візьме привид вид шанобний  
Мого батька, то нехай хоч пекло  
Пащу хижу роззіхне й накаже,  
Щоб мовчав,—я говорити буду.  
Я прохаю всіх вас, коли й досі  
Про це диво таїну ховали,  
То мовчіть, будь ласка, і надалі  
Не звіряйте язика нічого,  
Щоб не сталось сеї ночі з нами,  
Полишайте тільки в душах тихо:  
Я одячу вам за вашу прїязнь.  
Прощавайте ж! Опівночі близько  
Сам прийду до вас я на терасу.

В с і

Ваші слуги, ясноможний принце.

Г а м л е т

Ні, мені ви друзями лишайтесь,  
Як і я до віку вам. Прощайте!  
(Гораціо, Марцелло і Бернардо виходять).

Батька дух озброєний?.. ні—все це  
Негаразд... Я передчуваю серцем  
Тут якесь-то лиходійство гідке...  
О, коли б вже швидче ніч настала  
Поки ж що, душе́ моя, спокійся:  
Хай прикриє вся земля злочинство,—  
Стане і воно на денне світло.

(Виходить).

### С Ц Е Н А 3.

Кімната в господі у Полонія.  
(Виходять Лаерт і Офелія).

Лаерт

Збіжжя все моє уже в пакунку.  
Прощавай! Якщо з погожим вітром  
Корабель який розправить крила,  
То не спи, а дай про себе звістку.

Офелія

Чи ти ж можеш зневіратись в тому?

Лаерт

Ну, гаразд! А ще скаж́у про принца:  
Ти його зальоти, залицяння  
Всі вважай лиш за одну химеру,  
За буяння запальної крові.  
Це фіялка, провесни первоцвіт,  
Рапня квітка, але й вутла дуже,—  
Гарна, пишна, та не довговічна,  
Запашна на коротеньку хвилю—  
Більш нічого.

Офелія

Більш нічого? справді?

Лаерт

Більш нічого, вір мені, сестрице,  
Бо природа у зростанні ширить  
Не одно лиш наше верхнє тіло,

Але в міру, як ця постать більша,—  
Зноситься і дух наш у святині,  
Обов'язки розуму зростають.  
Може він тепер тебе й кохає,  
Може й справді жодна пляма, кривда  
Не бруднить його бажання досі;  
Але бійся, при його величчі  
Власна воля не йому належить,  
Та й він сам невільник свого стану,  
І йому невільно, як ось иншим,  
Простим людям вибрати собі пару,  
Бо од цього вибору залежить  
Всього царства і добро і сила;  
В справі цій він сам підлеглий раді  
Слуг своїх, того, мовляв би, тіла,  
Що йому він голова. Отож-то,  
Як він знову про палке кохання  
Здійме річ, то будеш ти розумна,  
Якщо їй настільки діймеш віри,  
Скільки сам він в своїм стані вільний  
Власне слово спевнити, справдити;  
Бо над волею його панує  
Спільний голос данської держави.  
Ти змиркуй-но: ганьба тяжка буде  
Твоїй честі, як ти станеш слухать  
Його співи імовірним вухом,  
А ще й кинеш скарб дівочий чесний  
На поталу пристрасті бурхливій.  
Стережись, Офеліє, будь ласка,  
Стережись, сестро, любя, мила!  
Ухилийся од палких жаданнів,  
Не звірайся небезпечним мріям.  
Найбезвинніша дівчина плямить  
Соромливість, як часами навіть  
Місяць гляне на її розкоші.  
Знай, і святість не втіка од брехень,  
На весні робак первоцвіт точить  
Ще раніше, ніж бруньки розпукнуть;  
В молодощах, в той росистий ранок,

Більш за все отрутні вітри шкодять.  
Будь обачна ж, страх—найкраща варта.  
Молодість і без другіх напастей  
Має досить боротьби з собою.

### О ф е л і я

Я сховаю про цю раду пам'ять,  
Як сторожу до мого серця,  
Але й ти, одначе, милий брате,  
Не чини так, як чернець-лукавець,  
Що усіх нас наставля суворо  
На крутий, колючий шлях до неба,  
А проте, розпусник-ненажера,  
Топче сам перводвіти хороші  
У заласі та сваволі любій  
І не дбає про свою пораду.

### Л а е р т

Ну, за мене ти не бійся, сестро!  
Але я барюся... Ось і батько.  
(Ввіходить Полоній).

Ви мене благословіть ще вдруге,—  
Хай мені подвійне й щастя буде.  
Посприяла доля знову з ласки  
Попрощатись з вами, тату, ще раз.

### П о л о н і й

Ти ще тут, Лаерте? Чи не сором?  
Вирушай! Уже напружив вітер  
Парусисті щогли: ждуть тебе там.  
Ось моє благословення, сину.

(Кладе руку на його голову).

А тепера закарбуй на спомин  
Ти од мене де-які поради:  
Не розбовкуй, що на мислі маєш,  
І не звайжусь учинить нічого,  
Наперед не зміркувавши добре.  
Чемний будь, та стережися бути

Панібратом ти людині кожній.  
Коли знайдеш, випробуєш друга,  
Крицею прикуй його до серця.  
Але рук ти не мозоль стисканням  
З першим-ліпшим, що на стежці стрінеш.  
Стережися ще заходить в сварку;  
Скоро ж встряв, то так уже поводься,  
Щоб тебе побоювався ворог.  
Слухай всіх, а говори не з всяким,  
Уважай на міркування кожне,  
Але власне—ти ховай про себе.  
Одягайся, як кешеня тягне,  
Пишно, та не дуже і химерно,—  
По одежі чоловіка важуть:  
У французів найзначніші люди  
Дуже добре знаються в одежі.  
Не боргуй і не роби позичок;  
Поборгуєш,—стратиш з грішми й друга,  
А позички господарство нищать.  
Що-найперш до себе будь правдивим  
І, як ніч нехибно йде по днів,  
Так і ти не будеш неправдивим  
До других ніколи. Ну, щасливо!  
Хай моє благословення, сину,  
У тобі зміцнить усі поради.<sup>31</sup>

Ла е р т

Б'ю чолом, шановний батьку й пане!

П о л о н і й

Час, пора: тебе чекають слуги.

Ла е р т

Прощавай, сестрице, пам'ятай же,  
Що тобі казав я.

О ф е л і я

Все замкнѐте

У думках, а ключ візьми до себе.

Ла е р т

Прощавайте ж! <sup>32</sup> (Виходить).

П о л о н і й

Що казав він, доню?

О ф е л і я

Не у гнів вам, Гамлета згадав він...

П о л о н і й

А! До речі. Я вже чув, дитино, —  
Гамлет ніби вже з якогось часу  
Із тобою бачиться сам-на-сам,  
І що, ніби, ти сама, ласкава,  
На те згоду подаєш охоче.  
Якщо так (а казано мені те,  
Щоб я мався на сторожі пильній) —  
То вже, дочко, я сказати мушу,  
Що сама не розумієш добре,  
Як повинна честь свою і ймення  
Шанувати. Ну, признайся по правді,  
Що між вами?

О ф е л і я

Він знедавна, тату,  
Й не один раз признавався щиро  
І доводив про свою пошану. <sup>33</sup>

П о л о н і й

Ну, пошана! Ет. Ти так говориш,  
Як мале дівчатко нерозумне,  
Що не віда і страху ні в чому.  
Що ж ти зразу поняла і віри  
Тим признанням, як сама говориш?

О ф е л і я

Я не знаю, що й подумать, тату...

### Полоній

Ну, так я навчу, що думать треба:  
Ти, дитино, вважила за злото  
Обіцянки ті дешеві, мідні.  
Ти шануйся краще, бо буває,—  
Ну, вже слова викидати ніде,—  
Батька ти іще пошиєш в дурні...

### Офелія

Він мені надокучав коханням,  
Але так поштиво...

### Полоній

Так поштиво!  
Розкажи пак,—знаю!

### Офелія

Але, тату,  
У речах усім святим він клявся.

### Полоній

Ет. Це сільця на куріпок. Знаю,  
Коли кров шумує в нас, то серце  
Наділя язык клятьбами щедро;  
Блискавки це, доню люба, бистрі;  
Не вважай їх за вогонь правдивий—  
Тільки сяють, а не гріють зроду  
Й на самих-но обітницях гаснуть.  
Наперед скупіш, моя дитино,  
Ти даруй розмовоньки дівочі;  
Не біжи на перше закликання,  
А шануй, цінуй себе дорожче!  
Що ж до принца, май собі на мислі,<sup>34</sup>  
Він же хлопець, і йому на жарти  
Орчик довший, ніж тобі. Це значить—<sup>35</sup>  
Не звіряйся, Офеліє, на клятьби:  
Бо вони здаються тільки зверху  
За шанобні та ласкаві, з споду ж  
Притаїлися в них грішні страсті;

Їм здалась на те божба та святість,  
Щоб найкраще заманити нею.  
Досить буде, раз кажу назавжди:  
Вільної не крадь мені й хвилини  
На розмови та на зустріч з принцем.  
Пам'ятай, не забувай це слово.  
Ну—і з богом!

О ф е л і я

Ваша воля, тату. (Виходить).

С Ц Е Н А 4.

Т е р а с а.

(Увіходять Гамлет, Гораціо і Марцелло).

Г а м л е т

Ну й мороз! А вітер так і ріже.

Г о р а ц і о

Справді холод аж проймає наскрізь.

Г а м л е т

А котра тепер година?

Г о р а ц і о

Певно

До півночі близько.

М а р ц е л л о

Ні, вже било.

Г о р а ц і о

Справді? Я й не чув: як так, то швидко  
Уже час, коли мара блукає...

(Чути здалеку сурму і гукання гармат).

Що за знак це, велеможний принце?

Г а м л е т

Це король наш бенкетує сю ніч,  
Скаженіє в сороміцьких танцях,

І щорáзу, як він келих з ренським  
Вихиляє,—бубни і гармати  
Віддають ясу йому.

Г о р а ц і о

Це звичай

Тут такий?

Г а м л е т

Так, звичай же. На мене,—  
Хоча я в цім краї і родився  
І до цього при звичаївсь змалку,—  
Краще б ці заведені звичаї  
Поламати, ніж ховати. От-пак  
За пияцтво та розпусту дику  
Нас від сходу до заходу сонця  
Всі народи зневажають, ганяють,  
Гультями, пияками кличуть  
І у сміття топчуть наше ймення.  
Та й по правді, ці непутства можуть  
У нівець звернути честь і славу  
Наших кращих, найславніших вчинків.  
Так бува і з кожним чоловіком,  
З тим, що має при рожденну ваду,  
Чи жагу нестриману та буйну,  
Що лама всі розуму твердині,  
А чи звичку, що іржою криє  
Всі чесноти найхвальніщі наші.  
(Хоча ми за вродження й не винні:  
Нам не дано вибрати породу).  
А, проте, коли таким вродивсь хто,  
То вже люди, хай здоров сам знає,  
Тільки ваду й будуть завважати,  
Що йому природа, чи пригода  
Наділила; інші ж всі чесноти,  
Хай би сяли, як сама святиця  
І були незміряні, як благо,—  
Підуть всі нізáщо через пляму.  
Крапля, цятка що-найменша бруду  
Збавить найвелебніщу людину.<sup>36</sup> (Мара ввіходить).

## Г о р а ц і о

Подивіться, ось воно вже, принце. <sup>37</sup>

## Г а м л е т

Крийте нас, святі небесні сили!  
Хто б не був ти,—дух благий, чи клятий,  
Чи пахучі повівання з неба  
Ти несеш, чи бурі чадні з пекла,  
Чи з благим заміром, а чи з лютим,—  
Твоя постать вабить так безмірно,  
Що з тобою говорити мушу,  
І волаю, Гамлете, мій батьку,  
І королю найясніший Данський!  
Озовись до мене, я благаю!  
О, не дай в сліпоті погибати!  
Сповісти, чого святі кістки ці  
Розірвали смертне покривало?  
І чого труна та, де сховали  
Ми тебе у мирі, розсіхнула  
Свою тяжку мармурову пащу,  
І тебе на цей світ повернула?  
Що то свідчить, коли бувши трупом,  
Ти виходиш весь закутий в крицю  
Під бліде, місячне проміння  
І страхами тут сповняєш ночі?  
За-для чого нам, сліпим та темним,  
Ти бентежиш і морозиш мозок  
Неосяжним для душі сумнівом?  
Ознаймуї нам, що віщує все це?  
Чого треба, що чинити маєм?  
(Привид манить Г а м л е т а).

## Г о р а ц і о

Воно манить вас до себе, принце,  
Ніби хоче щось сказати на-сам.

## М а р ц е л л о

Гляньте, принце, як маха рукою  
Вам ласкаво, щоб пішли в окреме  
Місце з ним... та ви не йдіть нізащо.

Г о р а ц і о

Стережіться, не ходіть!

Г а м л е т

Не хоче

Говорити тут; за ним піду я.

Г о р а ц і о

Не робіть того, мій любий принце.

Г а м л е т

Чом? Чого боятися? Життя це  
Я й на шпильку не ціную навіть.<sup>38</sup>  
А душі,—що зможе він вчинити,  
Як вона так, як і він, безсмертна?  
О, знов манить! Вслід за ним іду я.

Г о р а ц і о

А бува, затягне він вас, принце,  
Чи у хвилі, чи на верховину  
Тої скелі, що над морем звисла.  
Та ще прийме там страшну личину,  
Щоб знесилити вам розум, принце,  
Й довести до божевілля навіть.  
Зважте, що саме те місце може  
В кожному мозок огорнути страхом  
До одчаю, коли хто погляне  
Звідтіля на неосяжне море,  
Що внизу десь гоготить і стогне.

Г а м л е т

Знов маха,—іди, я за тобою!

М а р ц е л л о

Не повинні ви іти, мій принце.

(Хапає Гамлета за руку).

Г а м л е т

Руки геть!..

Г о р а ц і о

Та схаменіться, принце!  
Ми не пустим.

Г а м л е т

Гетьте! Доля кличе,  
Й моїм жилам надає потуги,  
Що Немейський лев один лиш має.<sup>39</sup>

(Привид манить).

Манить знову... (Виривається) Гей, пустіть, панове!  
Йй-же богу, хто мене зупинить,  
То з того я сам зроблю привиддя.  
Гетьте всі! (До привида) Іди,—я за тобою  
(Привид і Г а м л е т виходять).

Г о р а ц і о

З хвилювання він мов зсунувсь з глузду.

М а р ц е л л о

Доганяймо; то повинність наша  
В цім його не слухати.

Г о р а ц і о

Ходімо

Вслід мерщій! Ох, чим скінчіться все це.

М а р ц е л л о

Щось непевне в королівстві данським:<sup>40</sup>  
Завелась якась гнилизна...

Г о р а ц і о

Небо,

Зглянься на нас.

М а р ц е л л о

Ходім за принцем швидче!

СЦЕНА 5.

Дальня сторона платформи.  
(Ввіходять П р и в и д за ним Г а м л е т).

Г а м л е т

Ти куди ведеш мене, повідай—  
Ні ступня вже не зроблю я далі.

П р и в и д

Слухай добре!

Г а м л е т

Слухаю.

П р и в и д

От-от вже

Час надходить, що вернутись мушу  
Я в кип'ячу, ту пекельну сірку.

Г а м л е т

О, безщасний привиде!

П р и в и д

За мною

Не жалкуй, а слухай лиш уважно,  
Що тобі я повістити маю.

Г а м л е т

Ознаймуї,—я слухати повинен.

П р и в и д

І помститись теж, коли почувеш.

Г а м л е т

Як? Помститись?..

П р и в и д

Твого батька—дух я:

Мушу я за присудом небесним  
Ніччю тут блукати, а що-дня там  
У вогні жерущім брать покуту,  
Аж поки геть полум'я не злиже  
Плям з гріхів, що за життя чинив я.  
Коли б смів я розказати тільки

Таємниці нашої темниці,—  
То моє найменше кожне слово  
Роздавило б душу твою зразу,  
Застудило б кров гарячу в жилах,  
Потягло б і вирвало з-під лоба  
Очі ці, що сяють наче зорі,  
Розвило б ці кучері хвилясті,—<sup>41</sup>  
Від страху піднявши кожен волос,  
Як голкі на їжакові вгору.  
Але вухо з крові та із тіла  
Не здолає вічних тайн спізнати  
З того світу. Слухай, слухай, слухай!  
Як що батька ти любив хоч трохи...

Г а м л е т

Світе—боже!

П р и в и д

Ти помстись за гідке  
Душогубство!..

Г а м л е т

Як? За душогубство?..

П р и в и д

Так, усяке душогубство гідке,  
Але це було над всі мерзіще—  
Нечув'яне, надзвичайно люте...

Г а м л е т

О, повідай бога-ради швидче!  
В ту ж хвилину я на крилах прудких,  
Як та думка, як кохання мрія  
Полечу до помсти.

П р и в и д

Бачу, бачу

Що готовий; та инак ти був би,—  
Якби й це не запалило гнівом,—

Ще в'яліщий за рогіз негідний,  
Що росте і в супокою трюхне  
По-над Лети кручами,—мій сину,<sup>42</sup>  
Слухай добре: розпустили чутку,  
Що коли я спочивав в садочку,  
То мене гадюка укусила,—  
І брехня та про моє сконання  
Одурила данські вуха хитро;  
Але відай, мій юначе славний,  
Та гадюка, що на смерть вкусила  
Твого батька,—у його короні  
Ходить.

#### Г а м л е т

О, моя душі віщлива!  
Дядько мій?

#### П р и в и д

Він самий, звір ярливий,  
Кровомісник. Розумом лукавим,  
А чи словом чарівним, облесним,—  
(Будьте кляті ви, знадні кебети,  
Від яких бува одна спокуса)—  
Знадив, звабив до гріха брудного  
Він моєї королеви волю...  
А була ж на взір свята та божа.  
О, яка ж гидка, мій сину, зрада!  
Щоб того, хто її вірно й чесно  
Так кохав, хто з нею жив в законі  
На таку мизерію змінити,  
Що до мене і рівняти—годі.  
Як чистоту не спокусить зроду  
Жоден гріх, хоч-бї і в райським сяйві,  
Так розпусту, хоч з небесним духом  
Поєднай, а їй святого мужа  
Буде мало й заманеться гною.  
Отже стій! Уже здається ранок  
Подиха! Хапаюсь докінчити.  
По обіді мав я звичку завжди  
Спочивати у своїм садочку;

Так ото в годину ту безпечну  
Дядько твій підкравсь до мене тихо  
З пляшкою повнісінькою соку  
Блекоти проклятої; мені він  
В вухо влив отрути тої; згубу  
Крові нашій та отрута діє:  
Вмить вона живим по жилах сріблом  
Пробігає в нашім тілі й зразу  
Квасить кров людську червону й чисту,  
Як от оцет молоко. Це взнав я  
На собі, і вмить, неначе Лазар  
Ввесь покривсь смертельним гідким струпом,—  
Так у сні рука братерська вкрала  
І життя, й корону, й королеву,  
Підкосила на розкошах грішних,  
Й одіслала до судді святого  
Мене зразу, неготовим к смерті,—  
Без собору, сповіди й причастя,  
З усіма на голові гріхами.  
Страшно, страшно, невимовно страшно!<sup>43</sup>  
Як що ти душею не каліка,  
Не дозвољ, не попусти ти того,  
Аби данське королівське ложе  
Стало кублом кровоміства й блуду.  
Але слухай:—хоч яким би робом  
Не схотів ти за ці вчинки мститись,  
А душі і розуму ясного  
Не сплямуй заміром проти неньки.  
Позостав її святому небу  
Й колючкам, що завелись їй в грудях,—  
Хай мордують. Прощавай навіки!  
Вже світляк віщує близький ранок,  
Бо його холодне світло блідне...  
Прощавай! О, прощавай, мій сину,  
Прощавай і пам'ятай про мене.<sup>44</sup>

(Зникає)

Г а м л е т

О, святі, небесні сили! Земле!  
Чи все пекло кликати? Злочинство,

Бруд, мерзота! Здержся, стишся, серце,  
І ви, жили, не драглійте зразу,  
А держіть моє цупкіще тіло.  
Пам'ятать мені про тебе кажеш?  
Так, нещасний привиде! Так, доки  
В черепку цім пам'ять буде жити.  
Пам'ятать про тебе? Я до цяти  
На листках у пам'яті моєї  
Все зітру: оповідання з книжок,  
Всі звичайні та мізерні мислі,  
Всі знання і вражіння і мрії,  
Що знання і молодощі склали,  
І самий-но заповіт твій буде  
Панувати у порожнім мозку...  
Так, хрестом клянуся перед небом!  
О, зраднице! О, невірна жінко!  
О, злочинце проклятий, нена́тлий,  
Душогубе з усміхом гадючим!  
Де моя граматка? Треба, треба  
Записати, що сміятись можна,  
Усміхатись і чинить злочинство,—  
Хоч, принаймні в Данії, я певен!

(Пише) <sup>45</sup>

Ось ви, дядьку перші тут. Тепера  
Заповіт ще: «прощавай, мій сину,  
Прощавай і пам'ятай про мене».  
Я поклявся.

Г о р а ц і о (З-за кону)  
Принце, принце! Де ви?

М а р ц е л л о (З-за кону)  
Гамлете—наш принце!

Г о р а ц і о (З-за кону)  
Боронь, боже!

М а р ц е л л о (З-за кону)  
Крий Господь його!  
Та де ви, принце?

Гамлет

Гей, сюди, мій соколе, мій джуро!  
(Ввходять Гораціо і Марцелло)

Марцелло

Що було тут, ясний пане принце?

Гораціо

Що дізнали, ясний пане?

Гамлет

Диво

Нечуване.

Гораціо

Розкажіть-же, принце.

Гамлет

Ні, його рознесетé ви всюди.

Гораціо

Я? Ніколи, закликаюсь богом!

Марцелло

Теж і я, мій принце!

Гамлет

Як на вас це?

Чи кому з людей на думку б спало?!..  
Але крийте таїну.

Гораціо і Марцелло

О, певно!

Клянёмось святим ми небом, принце!

Гамлет

Як що є у Данії злочинець,  
То він певно і паскудний злодій.

Г о р а ц і о

Ну, не варт було й з труни вставати,  
Щоби нам оце лишé сказати.

Г а м л е т

Так, це правда—ви у тому певні.  
А для того без розмов даремних,  
Подамо один другому руки,  
Бо вже час нам розійтися, друзі:  
В вас свої бажання і потреби,—  
(Бо звичайно, кожен мусить мати  
І бажання й справи). Ну, а в мене  
Бідолахи... Я піду молитись.

Г о р а ц і о

Ваші речі і чудні й непевні.

Г а м л е т

Шко́да, друже, що вони вражають  
І тебе так, далебі, що шкода,—  
Щиро мовлю.

Г о р а ц і о

Тут нема образи,  
Принце.

Г а м л е т

Є, клянусь святим Патриком,<sup>46</sup>  
Ще й страшенна. Так! що ж до приви́ддя,—  
То цей привид чесний, вам кажу я;  
Коли ж вам це заманулось знати,  
Що́ і як отут було між нами,—  
Затамуйте ви свою цікавість!  
А тепера добрі, любі друзі,  
Якщо справді ви для мене друзі,  
Товари́ші й побратими давні  
І по зброї,—то зробіть ви ласку  
Невелику.

Г о р а ц і о

Раді щиро, принце.  
А яку-ж?

Г а м л е т

Нікому не кажіть ви,  
Що тут бачили сю ніч.

Г о р а ц і о і М а р ц е л л о  
До віку,  
Ясний пане.

Г а м л е т

Але в тім клянїться.

Г о р а ц і о  
Їй-же богу, ані слова, принце  
Не промовлю.

М а р ц е л л о  
Теж і я, їй богу.

Г а м л е т

Присягайтесь на мечі.

М а р ц е л л о  
Уже-ж ми  
Побожились, ясноможний принце.

Г а м л е т

На моїм мечі ще поклянїться.

П р и в и д (З-під землі)  
Поклянїться!

Г а м л е т

А, це ти, мій бідний  
Небораче, обізвавсь з-під низу! <sup>47</sup>  
Ну,—ви чули: приятель із льоху  
Вам казав поклястися. Чи згода?

Г о р а ц і о

Прокажіть же в чім і як, мій принце.

Г а м л е т

Щоб до віку не сказати й слова  
Про дива́ ті, що видали тут;  
Присягайтесь на мечі.

П р и в и д (З-під землі)

Кляніться!

Г а м л е т

Тут і всюди? Ну, міняймо місце!<sup>48</sup>  
Станьмо тут! Простягуйте знов руки  
На мій меч і покляніться щиро,  
Що до-віку будете мовчати  
Про все те, що чулись те тут...  
Покляніться ж на мечі.

П р и в и д (З-під землі)

Кляніться!

Г а м л е т

Річ до діла, мій старенький кроте!  
Хутко риєш під землею ходи;  
Добрий грабар! Ну, ще раз, панове,  
Станьмо далі.

Г о р а ц і о

Світе, боже милий!

Щось чудне...

Г а м л е т

Так привітай же серцем  
Оту чудність, як чудного гостя!  
Є багато на землі й на небі  
Ще такого, що й не снилось навіть  
Нашій мудрості пізнати.<sup>49</sup> Далі  
Відійдіть і покляніться зараз,

Як і перше,—хай господь поможе! —  
Як би я химерно не поводивсь —  
(А часом мені і треба буде  
З себе вдати чударя якого)—  
Присягніть, що дивлячись на мене,  
Ви й знаку не подасте нікому,  
Чи згорнувши навхрест руки тільки,  
Чи хитнувши головою на-бік,  
Чи моргнувши, чи сказавши слово  
Наздогад, непевне, от наприклад:  
«Добре, добре! Ми дещійцю знаєм»...  
Чи: «І ми змогли б, коли б хотіли»...  
Чи: «Лиш дай нам волю розказати...»  
Чи: «якби́ ми сміли»..., чи й що инше,  
Що могло б чужому натякнути  
На якусь то таїну́. От в чому  
Покляніться зараз богом вічним,—  
Хай вам буде ласка божа в ну́жді.

П р и в и д (З-під землі)

Покляніться!

Г а м л е т

О, спокойся, стихся,  
Душе бідна та стражденна! Друзі,  
Я звіряюсь ласці вашій щиро,  
І що зможе отакий бідаха,  
Гамлет-принц, любови й дружби дати,—  
Він вам дасть, коли господь поможе.  
Ну, рушаймо; але пальці завжди <sup>50</sup>  
На устах. Доба недобра наша  
Розчахнулась в скрепах. Горе! Горе,  
Що родивсь я владнувати нелад. <sup>51</sup>  
Ну, ходімо ж, друзі вкупі.

(Виходять)

ЗАВІСА.

## ДІЯ II.

### СЦЕНА I.

Кімната в господі Полонія.

(Входять Полоній і Рейнальдо).

Полоній

Оддаси йому, Рейнальде, гроші  
І листи ці.

Рейнальдо

Добре, пане.

Полоній

Дуже  
Було б мудро, мій Рейнальде щирій,  
Щоби перше, ніж побачиш сина,  
Розпитався ти в людей про його.

Рейнальдо

Сам я, пане, те на мислі маю.

Полоній

Добре кажеш, їй-же богу, добре.  
Отже слухай, голубе: провідай  
Ти спочатку, хто в Парижі з данців,  
Як вони, і де живуть і з чого.  
З ким знайомі, на що зводять гроші.

І коли ти, зда́лека завівши,  
Манівцями дійдеш справді справи,  
Що вони і сина мого знають,—  
То вже ближче підступи. Одначе,  
Все не просто, а закинь їм здалі,  
Що́ ти чув про нього стороною,  
Чи приміром: «батька його знаю,  
І сім'ю, та і його щось трохи...»  
Розумієш, мій Рейнальде вірний?

Рейнальдо.

Розумію, пане.

Полоній

Так: «щось трохи  
І його, але—додай ти далі—  
Дуже мало; та як це той самий,  
Про когó йде мова, то із нього  
Гультіпака на все лихо здатний».  
Та й приший тоді йому на спину  
Скільки хочеш тих квіток. Звичайно  
Не таких, щоб увели в неславу,—  
Стережись цього, Рейнальде, конче.  
Набреши, про гу́лянки, пустоти  
І бешкэти, що на волі хлопці  
Всюди чинять.

Рейнальдо

От, наприклад, пане,  
До картярства запал.

Полоній

Чи до чарки,  
Чи до герців, чи до звад та лайки,<sup>53</sup>  
А чи за́пал до дівчат,—то можна...

Рейнальдо

И цього, пане, для зневаги досить.

### Полоній

И поготів, як тільки ти потрапиш  
Оповісти про усе це в міру,  
На його́ не кладучи догани,  
Що розпустний з роду; не про теє  
Я й кажу: а ти дивись злегенька  
Обмалюй усі оті пустоти,  
Щоб у їх завважили не більше,  
Як завзяття молодой волі,  
Мозку запал, серця поривання,  
Збурення, вогонь пекучий крови,  
Що властивий молодим всім хлопцям.

### Рейнальдо

Але б хтів, добродію...

### Полоній

Для чого,  
Ти питаєш, треба те робити?

### Рейнальдо

Так, хотів би я це знати, пане.

### Полоній

Ось мета і, на мій погляд, пастка  
Дуже добра; коли ти на сина  
Наплетеш про ті дрібні пустоти,  
Котрих кожен, що потерся в світі,  
Не втече, то ти завваж-но добре,  
Як що той, з ким ти ведеш розмову,  
І в кого випитувати маєш,  
Сам колись спостережав у хлопця,  
Хоч один з отих грішків маленьких,—  
То тобі він певно так одкаже:  
«Друже мій», «добродію», чи «пане»,—  
Як на кого, як хто звик вітати,  
Чи як мова і звичайність в краї  
Вимагають...

Рейнальдо

Розумію, пане.

Полоній

Ну тоді вже... певно.. конче.. Що, пак,  
Я хотів сказати? Не згадаю...  
Я про щось довести мав...

Рейнальдо

Ви, пане,  
Щось казали: «він одкаже певно».

Полоній

Так, так, так. Одкаже певно: «знаю  
Хлопця й я, учора, чи коли там,  
Бачив я його чи з тим, чи з иншим;  
І до правди, як самі казали  
Грав він в карти, чи пиячив добре,  
Чи сварився граючи в опуку». <sup>54</sup>  
Може й те: «що здибав, як вступав він  
У господу непотребну» й инше.  
То ж вважай, що ти всю правду-рибку  
На гачок з брехенькою і зловиш.  
Так то ми, розумні люди, з глуздом  
Викрутасом, хитрощами, вмієм  
На шлях битий вибратись стежками.  
Так і ти розвідаєш про сина,  
Якщо раду і наказ мій вважиш.  
Ти, мабуть все зрозумів?

Рейнальдо

Так, пане.

Полоній

Ну, щасливо. Виряжайся з богом!

Рейнальдо

Прощавайте.

Полоній

Придивися нишком  
До його́ всіх поведенцій.

Рейнальдо

Добре!

Полоній

Хлопець же нехай своєї грає.<sup>55</sup>

Рейнальдо

Чую, пане.

Полоній

Ну, бувай здоровий!

(Рейнальдо виходить; Офелія ввіходить)

А! Що скажеш, дочко?

Офелія

Тату, тату!

Я злякалась тяжко так!

Полоній

На бога,

Що? Чого?..

Офелія

Я шила у світлиці,  
Раптом, Гамлет принц—прийшов до хати.  
Без шлика, страшний, простоволосий,  
Без зав'язок, у брудних панчохах,  
Що зовсім на щиколодки звисли.  
Сам блідий, мов полотно сорочки,  
Весь тремтить, коліна навіть б'ються,  
І такий мав жалісний він вигляд,  
Що здалось, допіру вирвавсь, з пекла,  
Щоб повідать про страхи... Ото ж він  
Став край мене...

П о л о н і й

Закохавсь він дуже  
Й зсунувсь з глузду.

О ф е л і я

Ох, не знаю, тату,  
А того боюся...

П о л о н і й

Що ж казав він?

О ф е л і я

Він здавив мені страшенно пальці,  
Одхиливсь тоді на цілу руку,  
А другу поклав мені на чоло  
Й став мене пронизувать очима,  
Ніби мав портрета змалювати.  
Так стояв він довго, довго; врешті,  
Потисну́в злегенька мені руку,  
Похитав вниз головою тричі  
І зітхнув так жалісно та тяжко,  
Що здавалось з тим зітханням разом  
Дух знесеться й розпадеться тіло.  
Він на тім лишив мене, і тихо,  
Повернувши голову за плечі,  
Та очей не зводячи все з мене,  
Став назад відходити наосліп;  
І поки не зник він за дверима,  
Все зорив за мною він очима.<sup>55</sup>

П о л о н і й

Підем зараз короля шукати, —  
Це не що, як від кохання за́пал:  
Сам себе він у завзятті губить,  
Надить волю до шалених вчинків  
Ще частіш, а-ні ж зага́ра инша,  
Що мордує нас на цьому світі.  
Шкода, шкода! Чи йому ти врешті  
Не сказала прикрих слів, буває?

## О ф е л і я

Ні, татуню; але я вертала  
Всі листи його, як ви казали  
Й не пускала самогó до себе.

## П о л о н і й

Так од цьогó ж він і зсунувсь з глузду.  
Шкóда, що занадто уже злегка  
Й необачно Гамлета я важив.  
Я боявсь, що то хлоп'ячі жарти  
І що він твоєї згуби хоче.  
Будь же клята ти, лиха зневіро!  
Ми старі, здається, також здатні  
Вже занадто сторожкіми бути,  
Як та молодь надто імовірна.  
Ну, ходім до короля, він має  
Все те знати: більше лиха буде,  
Коли ми затаїмо кохання,  
А-ні ж гніву, як про все розкажем.  
Ну ж, ходімо зараз! (Виходять).

## СЦЕНА 2.

Світлиця в замку.

(Король, Королева, Розенкранд, Гільденштерн і придворці).

## К о р о л ь

Привітання наше найщиріше,  
Гільденштерне й Розенкранце любі!  
Крім бажання бачить вас, потреба  
В вашій службі змусила найхутче  
Вас, панове, викликать додому.  
Чули ви? зовсім змінився Гамлет.  
Так кажу я, бо таки він справді  
Став оце і тілом і душею  
Зовсім иншим. Що за привід тому, —  
Опріч смерти короля і батька,  
Що зовсім він добрий розум стратив, —  
Я ніяк домислитись не можу!

І благаю вас обох, панове,  
На якийсь час при дворі зостатись:  
Ви з ним вчились і водились змалку,  
То повинні й добре його знати:  
Посилкуйтесь товариським впливом  
Гамлета до забавок втягнути.  
Може вам і пощастить slučajем,  
Чим не чим, а вивідать причину,  
Що його, нам невідома, журить.  
А як знаєш, звідкіль лихо йдеться,  
І хворобі запобігти легко.

#### К о р о л е в а

Він не раз тут згадував вас, любі,  
І я певна, ні до кого в світі  
Не прихильний так він, як до вас двох.  
Будьте ж ви ввічливі та уважні —  
Докажіть нам превелику ласку  
І зостаньтесь кілька часу з нами,  
Бо на вас одна у нас надія.  
Ми вшануєм вас за цю послугу,  
Давши щирі королівську дяку.

#### Р о з е н к р а н ц

Найяснішій і преможній владі  
Не просити,—загадати досить.  
Ваша воля—наш закон.

#### Г і л ь д е н ш т е р н

Ми раді  
Слухати його, й до ніг державських  
Кладемо свою ми службу вірну  
І керуйте нею на бажання.

#### К о р о л ь

Дяка вам обом за те від мене,  
Розенкранце й Гільденштерне добрий.

#### К о р о л е в а

І від мене вам обом спасибі,  
Гільденштерне й Розенкранце добрий,

Поспішіть, благаю вас я, зараз  
Ви до сина, що змінивсь так, бідний!  
(До придворців).

Проведіть до Гамлета, будь ласка,  
Цих панів хтось з вас.

Г і л ь д е н к р а ц

Господь допоможе,  
Щоб все наше піклування й приязнь  
На добро йому пішли й на втіху.

К о р о л е в а

Амінь.

(Гільденштерн, Розенкранц і дехто з почету королівського  
виходять).

(Ввіходить Полоній).

П о л о н і й

Зараз, мій королю—пане,  
Посланці з Норвегії вернулись, —  
Добрі вісті.

К о р о л ь

Ти був завжди батьком  
Добрих звісток.

П о л о н і й

Справді? Вірте щиро,  
Мій державцю, милостивий пане,  
Що цілком моя душа і служба  
Богові і вам належить разом.  
Я, здається,—хіба мозок більше  
На тропу не попадає вірно  
В хитрих справах,—я, здається, втрапив  
На причину божевілля принца.

К о р о л ь

Так, повідай. Прагну сеє вчути.

### П о л о н і й

Перш, королю, посланців прийміте,  
А моя новина за присмаки  
Буде вам до бенкету.

### К о р о л ь

Вшануй їх

І до нас сам приведи. (Полоній виходить).  
Гертрудо!

Люба жінко! Він оце повідав,  
Що дізнавсь про джерело й причину  
Божевілля твого сина.

### К о р о л е в а

Певна,

Тут немає иншої причини, —  
Батька смерть і шлюб наш похопливий<sup>56</sup>.

### К о р о л ь

Ну, побачим, розпитаюсь добре.  
(Полоній вертається з Вольтимандом і Корнелем).  
А, здорові, мої друзі щирі!  
Ну, кажи, що ти привіз, Вольтманде,  
Нам від брата, короля-Норвега.

### В о л ь т м а н д

Найзичливіші вам привітання.<sup>57</sup>  
З перших слів казав спинити зараз  
Вербування вояків небожем.  
Він спочатку мислив, що заміри  
Ці ідуть супроти Польщі; потім,  
Розібравши добре цілу справу,  
Що заміри проти вас, королю,  
Він образивсь, що так зле жартують  
З його літ, несили та хвороби  
І звелів арештувать небожа.  
Фортинбрас наказові скорився,  
Дядькові докори всі почув він,

Перед ними запрягся врешті,  
Що війни він не підійме зроду  
Проти вас, королю. Дядько втішивсь  
І небожеві за ту слухняність  
Призначив три тисячі дукатів  
По-що-річно, ще й його наставив  
Верховодом зібраного війська,  
Щоб його повів він проти Польщі.  
Разом з тим прохає вас в листах цих,  
(подає пакета)

Щоб ви згодилися пропустити  
Через данські володіння військо,  
На умовах і заруках певних, —  
Тут вони суть зложені.

### К о р о л ь

Я згоден.

Ми цей лист розберемо на волі,  
І одпишемо, як все зміркуєм,  
А тим часом вам за добру справу  
Щира дяка, йдіть тепер спочити,  
А вночі побенкетуєм разом.  
Будьте нам гостями дорогими.  
(Вольтпманд та Корнель виходять).

### П о л о н і й

Ну, ця справа закінчилась добре...  
Мій королю й королево-пані!  
Тут розводить,—в чім царська величність,  
В чому суть підданих обов'язки,  
І для чого день єсть днем, ніч ніччю,  
А час часом,—це б було не що, як  
День і ніч, і час промарнувати.  
Через те що короткість і стислість —  
Мови дух, а всі розводи й лясн  
Тільки тіло і покраси зверхні,  
То і я коротким буду в речі:  
Ваш велебний син—ізбожеволів;

Збожеволів він, кажу я просто,  
Бо безумство є впадання в безум,  
Себ-то—божевілля... Річ не в тому... <sup>58</sup>

К о р о л е в а

Змісту більше, менше визерунків.

П о л о н і й

Присягаюсь, пані-королево,  
Про покраси я не дбав; що син ваш  
Божевільний,—правда це, і правда,  
Що шкода́ це—і шкода́, що правда...  
Кепський вислов; на бік штучні фрази!  
Буду просто говорити. Всі ми  
На тім стали, що він з глузду зсунувсь,  
Отже треба розшукати привід  
До причини оцього ефекту,  
А вірніше мовив би—дефекту;  
Привід має цей ефект дефектний,  
Бо ефект з дефекту впливає <sup>59</sup>.  
Ви моє розважте добре слово.  
Маю дочку, бо вона моя ще,  
Поки нею быть не перестала...  
Як слухняна й люб'язна дитина,  
Ось що дочка,—уважайте добре,—  
Віддала мені. Тепер вчувайте  
Й висновки з того виводьте певні.

(Читає)

„Ідолові неба й моєї душі, принадливій панні Офелії“— «на  
її білі, пишні груди» <sup>60</sup>.

От поганий вислов, кепський: «принадливій панні»,  
поганенький вислов, але слухайте:

К о р о л е в а

Гамлет так?—Офелії писав це?

П о л о н і й

Потривайте, королево пишна,  
Я нічого не втаю.

(Читає).

Зневірайсь, що є в цих зорях сяння,  
Зневірайсь, що сонце ходить круга,  
Зневірайсь, що є де правда гола,  
Але вір по-вік в моє кохання.

«О, наймиліша Офеліє. Я не меткий віршописець, не маю я хисту зітхання моїх до міри складати; але, що тебе дуже кохаю, моє серденько,—вір цьому над усе. Прощавай! Твій довіку, моя крале кохана, аж поки належатиме мені оце тіло смертельне, Гамлет».

Ось мені, що із слухнянства доня  
Віддала до рук, призналась щиро  
Про всі чисто залицяння принца, —  
Як і де, в яку годину навіть.

К о р о л ь

А дочка, як прийняла кохання?

П о л о н і й

Ви мене вважаєте за кого?

К о р о л ь

Вірна ти людина, гонорова.

П о л о н і й

Нею завжди хтів, принаймні, бути  
Що ж би ви подумали про мене,  
Коли б знали, що в мене на очах  
Зайнялося те кохання. (Треба  
Вам признатись, що ще перш ніж дочка  
Розказала, запомітив сам я) —  
Що б про мене думали тоді ви  
І шановна королева наша,  
Якби я зробив із свого серця  
Спільника глухого та німого,  
Став би сам бюрцем, або пакетом  
Й на кохання позирав крізь пальці.  
За кого б мене вважали? Ні—пак,  
Навперейми я пішов до справи,  
І сказав моїй красуні ось-що:

«Гамлет пан єсть принц коронний, доню;  
Ти не пара,—то цьому й не бути».  
Й наказав їй, щоб од нього двері  
Замикала й не приймала більше  
Ні листів, ні подарунків. Доня  
Волю нашу вволила і раду.  
Гамлет-принц, коротше вам сказати, —  
Зажурився, втратив смак до їжі,  
Потім сон, знемігсь на силах, потім  
Непритомним став і—крок за кроком,  
Так дійшов до божевілля навіть,  
Що тепер його мордує прикро, —  
Нам жалю всім завдає і смутку.

К о р о л ь

Як ти мислиш, так це все?

К о р о л е в а

Можливо.

П о л о н і й

Рад би знати, чи хоч раз траплялось,  
Щоб сказав я «це отак, напевно»,  
А проте насправді вийшло б инше?

К о р о л ь

Ні, такого не згадаю.

П о л о н і й

Цеє (Показуючи на голову й плечі)  
З пліч здійміть, як що не так. Як вже я  
На тропу став, то дійду раз правди,  
Хоч би тая заховалась в самім  
Осередку у землі.

К о р о л ь

Але-ж бо,  
Як у тім досвідчитися?

Полоній

Ось як:

Звісно вам, що часом принц гуляє  
В галерії тут годин чотирі.

Королева

Так, це правда.

Полоній

Коли він тут буде,  
Я в той час дочку до нього вишлю,  
Ви ж і я сховаємось за килим  
І уважно приглядатись будем.  
Колп-що її він не кохає,  
Коли він не стратив з того глузду, —  
То нехай я радцем більш не буду,  
Хай же стану мужиком я простим  
Чи погоничем.

Король

Гаразд! Зробімо спробу.

(Виходить Гамлет з книжкою).

Королева

Подивись, який смутний іде він.  
І чита, сердешний, щось.

Полоній

Ідіть же

Ви звідціль, ясновельможні; пильно  
Вас благаю; сам тут з принцем зараз  
Перекинусь словом я. Дозвольте!  
(Король, Королева і почет королевський виходять)  
(До Гамлета) Як ся маєте ласкавий, принце  
Гамлете?

Гамлет

Хвала богів, добре.

Полоній

Ви мене знаєте, принце?

Г а м л е т

Атож, досконально: ви—рибалка. <sup>61</sup>

П о л о н і й

Ні, принце.

Г а м л е т

То я хотів би, щоб ви були чесні, як вони.

П о л о н і й

Чесним, принце?

Г а м л е т

Так, пане. Щоб знайти чесного чоловіка на цім грішнім світі, треба вибирати з десятих тисяч.

П о л о н і й

Щира правда, мій принце.

Г а м л е т

Коли вже сонце святе заплоджує робаків у дох-  
лій собаці, скоро пригріє падло, то... ви маєте дочку?

П о л о н і й

Маю, принце.

Г а м л е т

Бороніть же їй ходити по сонцю, бо хоча пло-  
дючість і є ласка божа, але якщо такої ласки до-  
скочить ваша дочка, то—стережіться, друже!

П о л о н і й

Про що це ви закидаєте, принц? (На бік). Все  
про мою дочку провадить... А проте пізнав мене  
зразу: сказав, що я рибалка. Зайшов за край! За  
край зайшов. Правду кажучи, і я в парубоцтві з  
тим коханням трохи не дійшов такого самого кін-  
ця. Побалакаю ще з ним. (Вголос)

Що ви читаєте там, принце?

Гамлет

Слова... Слова... Слова...<sup>62</sup>

Полоній

Про що ж тут річ іде, принце?

Гамлет

З ким?

Полоній

Я питаю, принце, що там та книжка провадить?

Гамлет

Наговори, пане, чисті наклепи. Цей шельма сатирик провадить, що у дідів борода сива, а лице в зморшках, що з очей їх тече амбра густа, як вишневий клей; що вони слабкі також на розум, як і на м'язи. Хоча я всьому тому найглибше й найщиріше вірю, але здається мені, про це друкувати б не слід. Ви самі, пане, могли б порівнятися літами зо мною, коли б здолали, як рак плазувати назад.

Полоній

Хоч це і божевілья, але щось уже дуже систематичне.<sup>63</sup> (Вголос)

Чи не краще вам, принце, перейти де-инде? Тут повітря...

Гамлет

Куди? В могилу?

Полоній

Це б справді було зійти з повітря зовсім... (На бік). Але часом відповідає він спритно. І це часто божевілью щастить, а розумові щось не дуже. Дам йому спокій і поміркую зараз, яким би способом з ним дочка моя стрілась. (Вголос)

Ясний принце! Покірно прошу дозволу піти від вас.

Г а м л е т

Нічого з більшою охотою не дам я вам, пане,—  
опріч ще життя мого, пріч життя мого, пріч життя.

П о л о н і й

Прощавайте, принце!

Г а м л е т

Які нудні оці старі дурні!  
(Ввіходять Розенкранц і Гільденштерн).

П о л о н і й

Принца Гамлета вам треба? Ось він.

Р о з е н к р а н ц

(Полонію) Спасибі, пане! (Полоній виходить).

Г і л ь д е н ш т е р н

Вельможний принце!

Р о з е н к р а н ц

Дорогий наш принце!

Г а м л е т

Щирі мої друзі кохані! Як ся маєш, Гільденштерне? А, Розенкранц! Як живете, хлоп'ята?

Р о з е н к р а н ц

Звичайно, як пасинки цієї землі.

Г і л ь д е н ш т е р н

Щасливі й тим, що не надто щасливі. Нас фортуна не прив'язала до свого шлика.<sup>64</sup>

Г а м л е т

А одначе ж і не до підшви своєї сандалі.

Р о з е н к р а н ц

Ні те, ні друге.

Г а м л е т

Себ-то ви моститесь коло її пояса, в самім осередку її розкошів?

Г і л ь д е н ш т е р н

Так, так; ми її близькі приятелі.

Г а м л е т

В потайних справах? О, правда; фортуна, — вона ж потіпаха.<sup>65</sup> Які новини?

Р о з е н к р а н ц

Віяких, принце; хіба, що світ став чесний.

Г а м л е т

Знати, близько вже день страшного суду; але новина ваша неправдива. Дозвольте мені розпитатися в вас докладніше: чим ви, друзі, скривдили фортуну, що вона вас заслала сюди у тюрму?

Г і л ь д е н ш т е р н

В тюрму, принце?

Г а м л е т

Данія—тюрма.

Р о з е н к р а н ц

То і весь світ теж тюрма.

Г а м л е т

Ще й величезна, у неї є багато закамарків, пасток і ям. Данія—найгірша з них.

Р о з е н к р а н ц

Ми з цим, принце, не згодні.

Г а м л е т

Тоб-то для вас вона не тюрма. Немає на світі

нічого самого по собі ні доброго, ні лихого,—воно як на чию думку. Мені Данія—тюрма.

Розенкранц

Нехай. Так це ваша амбіція з неї робити тюрму: тут тісно для вашої душі.

Гамлет

Господи! Замкнений у лушпайці горіховій я вважав би себе за короля неосяжних просторів, коли б мені не лихі сни.

Гільденштерн

Ці сни і суть справжня амбіція, бо сама суть амбіції не що інше, як тінь від сну.

Гамлет

Та й сон саме є тільки тінь.

Розенкранц

Певно; тим-бо то я й важу амбіцію за таку химерну легесеньку річ, що здатна бути тільки тінню од самої тіни.

Гамлет

В таких разі наші старці—мають тіло, а наші державці й славетні лицарі—це жебрацькі тіні. Чи не піти б нам до двору? Бо, по-правді, я нездатний тепер міркувати.

Розенкранц і Гільденштерн.

Ми обидва до послуг ваших, принце.

Гамлет

Не в тім річ: я не хочу мішати вас до інших моїх прислужників; бо, вірте слову, прислужають вони мені прикро. Та, ну їх! Скажіть мені щиро, як друзі, чого ви приїхали до Ельсинору?

**Розенкранц**

Вас бачити, принце, та й годі.

**Гамлет**

Такий жебрак, як я, і на подяку навіть убогий, але я дякую вам, мої друзі, і вірте, що моя дяка не варта й шеляга. По вас посилено, чи ви самі просто своєю охотою прибули мене бачити? Ну-ж бо, кажіть по правді од щирого серця, друзі. Ну!

**Гільденштерн**

Що ж казати нам, принце?

**Гамлет**

Ну, що-небудь, аби до речі. По вас посилено; бачу в очах ваших якесь признання і ваша затайливість не здатна його заховати. Я знаю, добрий король і королева ласкаво по вас посилали.

**Розенкранц**

Нащо ж, принце?

**Гамлет**

То ж бо то й мусите ви мені сказати. Заклинаю вас правами нашого товариства, єднання в молодощах, обов'язком бездоганної, вічної приязни і всім найдорожчим, чим зрушив би ваше серце ліпший красномовець,—будьте одверті зо мною, не кривдіть душею. По вас посилено. Так, чи ні?

**Розенкранц**

(Гільденштернові) Що ти скажеш?

**Гамлет**

(Тихо) Ну, ну! Я з вас не зведу ока.

(Вголос) Не крийтеся ні в чім, коли мене любите.

**Гільденштерн**

Правда, принце: по нас посилено.

## Гамлет

Так я вам скажу, нащо. Моє передчуття запобіжить вашій зраді і таким робом ваша вірність не втратить і пір'їни перед королем і королевою. Нещодавно я, не знаю з чого, втратив усю свою веселість, занедбав усі мої звичайні діла і забави, і, справді, такий тягар наліг на мою душу, що земля,—це хороше твориво—мені видається за дику скелю, а небо, гляньте,—ота розкішна оболонь, ота чудова стеля, чарівний намет, затканий золотими вогнями,—що ж? воно видається очам моїм тільки за чорне хмарище з отрутої пари. Людина, яке чудове створіння! Яке воно величчє розумом, безмежне здібностями.<sup>66</sup> Яке виразне, чудове силою, рухом. До янгола подібне діями; думками—подібне до бога. Краса цілого світу, чудо-диво усього живого. А проте, що мені ця квінтесенція глини? Чоловіки не до вподоби мені... ані жінки теж... хоча твоя усмішка каже про інше.<sup>67</sup>

## Розенкранц

У мене і в голові не було того, принце!

## Гамлет

А чого ж ти засміявся, коли я сказав: чоловіки не до вподоби мені.

## Розенкранц

Мені спало на думку, що коли вам не до вподоби люди, то яке пісне вітання знайдуть в такім разі у вас, принце, актори, що ми здибали оце, на дорозі.

## Гамлет

Той, що гра королів—буде дорогим гостем; його величність одбере від мене належну пошану. Мандрівний лицар матиме на що орудувати мечем і тарчою; коханець не буде зітхати марно; комік спокійно закінчить свою ролю; блазень розсмішить

тих, у кого легкі до реготу легені, а красній кралі вільно буде вилити свою душу словами, хіба що спіткнеться, буває, на читанні білого віршу... Які ж то актори?

Розенкранц

Ті самі, що колись вас так поривали: міські трагики.

Гамлет

Нащо ж мандрують вони по світу! Стале місце сприяло б їм більше і для слави, і для кешені.

Розенкранц

Певно їх примусили до того остатні, нові постанови. <sup>68</sup>

Гамлет

Що, чи й тепера їх так поважають як тоді, коли я був у місті? Вчащає до них публіка?

Розенкранц

Ні, тепера не дуже.

Гамлет

Звідкіля ж це? Хіба вони почали ледачіти, чи що?

Розенкранц

Ні, вони працюють незгірше; але знаєте, принце, у нас завелось тут ціле кубло дітлахів, просто писклят, <sup>69</sup> що цвірінькають усе з викриками і за те мають рясні оплески. Тепер вони в славі і так ганяють вульгарні театри (як вони їх узивають), що й людина навіть із шаблею боїться гусиного пера і не посміє до простих театрів ходити.

Гамлет

Як? Діти? Хто ж їх утримує? З кого беруть вони платню? Чи ж вони покинуть і справу, як втратять свій писк? А якщо згодом доростуть вони до зви-

чайних акторів (що дуже можливо, коли не матимуть іншого хліба насущного), чи не обвинуватять вони тоді тих писак, що змушували їх неславити свій прийдешній хліб.

Розенкранц

Далебі, з обох боків було галасу досить, а публіка ще призводила їх до сварки. Був якийсь час, що не можна було за п'єсу і шага заробити, коли там не чубились писаки, поети й актори.

Гамлет

Чи може бути?

Гільденштерн

Багато голів уже й доскочило лиха.

Гамлет

І перемогли писклята?

Розенкранц

Еге ж, принце; подужали навіть самого Геркулеса з його ношею. <sup>70</sup>

Гамлет

Це ще не надто і дивно:—ось дядько мій став королем данським і що ж? Ті, що йому за мого батька показували язика, тепер платять двадцять, сорок, п'ятдесят і сто дукатів за його малесенький портрет. Все ж таки тут єсть щось надзвичайне і варт би філософії поміркувати над цим.

(За коном чути бубни і сурми).

Гільденштерн

То актори.

Гамлет

Панове, ви будете дорогими гостями в Ельсинорі. Подайте ваші руки! Звичай каже приймати гостей

привітно, так дозвольте ж мені і вас, як годиться привітати: бо инакше моє поводження з акторами,— а я їх мушу ласкаво зустріти,—щоб, бува, вам за щиріше не видалося. Ну, дуже радий вас бачити; але мій дядько-батько і тітка-матір ошукалися.

Гільденштерн

На чім, дорогий принце?

Гамлет

Я божевільний тільки під норд-норд-вест; а коли вітер з полудня, то я ще сокола від чаплі можу одрізнити.<sup>71</sup> (Ввіходить Полоній)

Полоній

Здорові були, панове!

Гамлет

Слухай, Гільденштерне... і ти, Розенкранце. На кожне вухо по слухачу. Цей старий бельбас ще не вийшов з пелюшок.

Розенкранц

А може вліз у них знову; бо кажуть, що старі люди робляться дітьми вразі.

Гамлет

Я вам наперед кажу, що він прийшов оповістити про акторів... побачите. Правда, правда, панове, це було в понеділок вранці...

Полоній

Добрі новини, принце!

Гамлет

І у мене, пане, є новина; з того часу, як Росцій був у Римі актором...<sup>72</sup>

Полоній

Актори прибули саме до нас, принце.

Гамлет

Та ну-те бо?!

Полоній

Вірне слово, принце.

Гамлет

«І кожен плуганивсь на власнім ослі?..»

Полоній

Це найліпші в світі актори, здатні до всяких дій: трагичних, комічних, ідилічних, історично-ідилічних комедо-ідилічних, трагедо-історичних, ідилічно-трагедо-комедо-історичних; чи до дій по-за категоріями, чи до поем по-за всякими межами. Про них—Сенека не дуже сумний, а Плавт не дуже веселий. Ні в класичнім, ні в вільним репертуарі немає їм рівні.

Гамлет

Судіє, ізраїльський, Єфає.

Скарб великий ти мав! <sup>73</sup>

Полоній

Який скарб він мав, принце?

Гамлет

Та ось:

«Він кохав, милував  
Свою дочку—красу».

Полоній (Тихо)

Все про мою дочку́.

Гамлет

Чи не правда ж моя, старий Ієфає?

Полоній

Ви мене, принце, звете старим Ієфаєм,—тим, що я маю дочку, що щиро кохаю?

Г а м л е т

Ні, з того виходить не це.

П о л о н і й

А що ж виходить, принце?

Г а м л е т

А ось що:

«Але бозна з чого  
Прилучилась біда...»

І далі знаєте:

«З нею сталося те,  
Що часами впада».

А решту можете самі дочитати в святковій пісеньці, але, гляньте,—вривають мені мову прихожі.  
(Входять чотирі або п'ять акторів).

Здорові були, добродії; всіх вас вітаю! (Одному).  
Дуже радий, що бачу тебе здоровим.. Дорогі, дорогі гості! (Другому) А, старий друже! Як же обличчя твоє заросло з того часу, коли я тебе бачив. Чи не приїхав ти до Данії з бідою, як бородою? <sup>74</sup>  
А ви, панночко, моя крале! Мати божа, відколи не бачив вас, краса ваша на цілий венецький каблук піросла до неба. <sup>75</sup> Моліть бога, щоб тільки голосок ваш не надтріснув і не звівся, як старий щербатий дукат. Панове, всім щиро радий! Нумо ж мерщій, як французькі мисливці, киньмось на перше, що трапиться. Виконайте що зараз, дайте глянути на ваші таланти. А-ну, якусь патетичну орацію!

1 А к т о р

Якої бажаєте, принце?

Г а м л е т

Я чув, ти виголошував одну, що не була на кону ще ніколи, чи найбільше тільки раз, бо п'єса, як пригадую, публіці не сподобалась: це був не

на їхню губу кав'яр,<sup>76</sup> але на мою думку та й інших судців, що в таких справах тямлять більш від мене, це була п'єса добірна, добре скомпонована в сценах, написана з таким самим розумом, як і з таланом. Пам'ятаю хтось казав, що віршам бракує перцю для присмаки і що у висловах письменник скупився на оздобу; але проте він важив її за чесний, здоровий твір, просто написаний і більше гарний, ніж оздоблений. Там надто подобавсь мені один уривок, оповідання Енеєве Дідоні,<sup>77</sup> а надто ще те місце, де він говорить про смерть Пріямову—коли пам'ятаєш, то почни з цього вірша... зараз... як там?..

«Зле-лютий Пирр, немов той звір Гірканський...<sup>78</sup>

Ні, не так; але починалося Пирром...

«Зле-лютий Пирр усю мав чорну зброю,  
Як задум свій, і сам подібний був  
До півночі, коли лежав він скрито  
У череві зловісного коня.  
Тепер його страшенна постать чорна  
Обарвилась ще в колір більш страшний:  
З чола до п'ят зробився він червоним,  
Убравсь увесь страшенно в людську кров,—  
Батьків, синів і матерів і дочок,  
Закурививсь, запікся на вогні,  
Що гоготів некельним сяйвом в місті  
І звірячим забийством посвічав,  
Посатанілий з гніву і пожежі,  
У пасоді, засохлій на губах.  
З некельними очиськами на-вирич,  
Звірюка Пирр по місту все шука  
Пріяма...»

Проказуй далі.

### П о л о н і й

Далебі, принце пишно виголосили; розкішний  
виголос і міра.

## 1 А к т о р

...І знаходить його швидко  
Од греків той борониться безсило;  
Дідівській меч не слухає руки,—  
Куди впаде й лежить там вже безвладно.  
Нерівний бій! Пирр на Пріяма йде.  
У запалі мечем він схибив на бік;  
Але сам мах і свист страшний меча  
Звалили діда кволого на землю;  
Здавалось, Троя мертва затряслась  
Од замаху злочинного страшного,  
Вогненим чолом полягла до долу  
І застогнала у руїні страшно;  
Аж скам'янів, почувши теє Пирр.  
Тяжений меч, от-от готовий впасти  
На голову, мов вливу молоком,  
Поважного Пріяма,—затримався;  
В повітрі мить, здавалося, повис:  
Мов кам'яна фігура бога помсти,  
Збезволений свій вчинок докінчить,  
Стояв той Пирр, не чинячи нічого.  
Але, як часто помічаєм ми,  
Коли до нас наближується буря,  
Замре все небо, вітер упаде,  
Загорне крила, спинить грізні хмари  
І заніміє, наче смерть, земля.  
А потім враз страшенна блискавиця  
Розшарпає заслону пічняну,—  
Так лютій Пирр, по тій хвилині спини,  
Розсатанів до помсти наче звір,  
Ніколи так тяжкий циклопів молот  
Не падав страшно на блискучу мідь,  
Куючи Марсові його довічну зброю,  
Як Пиррів меч кривавий, смертяний  
Упав тепер на голову Пріяму.  
Геть далі, згинь Фортуно-потіпахо!  
А ви боги, олімпська rado вся,  
Могутню владу одберіть у неї,

На колесі побийте шпиці всі,  
А обід пхніть з вершин в пекельну прірву».

П о л о н і й

Це дуже довге...

Г а м л е т

Як ваша борода; треба те і друге підголити.  
Будь ласка, проказуй далі: йому треба чогось кумеді-  
янського або ж сороміцького, инакше засне. Ну,  
далі про Гекубу.

1 А к т о р

Але хто зрів розхристану царицю...

Г а м л е т

Розхристану царицю?..

П о л о н і й

Це ловко—«Розхристана цариця»—дуже добре.

1 А к т о р

Босоніж бігає вона бліда;  
За ревними слізми не бачить світа,  
Залити ними думає вогонь.  
На голові, замість вінця,—ганчірка,  
На плечах, що змарніли і звелись,  
Замісто шат,—пошарпана ряднина,  
Яку вона з землі десь підняла.  
Хто бачив це, страшним прокляв би словом  
Фортуну злу, як зрадницю бридку.  
Якби боги на це дивились з неба,  
Коли вона страшенно заквилила,  
Від розпачу, як вгледіла, що Пирр  
Мечем ненатло і січе й карбує  
Дружини вірної кривавий труп,—  
То б і з очей немрущих, променистих—  
(Коли вража хоч трохи горе їх)—  
Скотилися б росою дрібні сльози,  
І жаль і гнів у них би зайнялись.

## Полоній

Гляньте бо, він змінивсь на виду, плаче!  
Бога ради—годі.

## Гамлет

Добре, кінчиш иншим часом. (Полонію)

Догляньте, будь ласка, пане, щоб їх прийняли  
гойно. Чуєте? Щоб їх привітали гаразд, бо вони  
дзеркало і короткий літопис часу. Легче для вас  
буде здобути ганебну епітафію по смерті, аніж  
почути од них ганьбу за життя.

## Полоній

Я ушаную їх, принце, по їх заслuzі.

## Гамлет

Куди там! Краще, друже, краще! Коли кожного  
шанувати по заслuzі, то чи багато втече від ля-  
паса? Ні, прийміть їх як би годилося вашому влас-  
ному станові і вашій власній шанобності. Чим  
менше вони покажуться цього варті, тим більше  
вам буде шани за вашу добрість. Проведіть їх.

(Полоній з деякими акторами виходить).

## Гамлет

Ідіть за ним, друзі; завтра нам що-небудь ви-  
ставите. (1-му акторові дає знак залишитись). Слухай,  
старий друже! Чи не зміг би ти виставити взавтра  
«Смерть Гонзаго»?

## 1 Актор

Можна, принце.

## Гамлет

Ну, то взавтра ввечері ви його виставите. А чи  
не міг би ти в потребі, вивчити дванадцять чи  
ц'ятнадцять віршів, що я напишу й приточу до  
твоєї ролі? Правда, можна?

## 1 Актор

Можна, принце.

Гамлет

Гаразд. Ну іди ж за тим паном, тільки не кепкуй з нього, будь ласка. (Актор виходить).

(До Розенкранца і Гільденштерна). Кохані друзі! Я вас лишаю до вечора. Прощайте! Дуже, дуже радий бачити вас в Ельсинорі.

Розенкранц

Щасливо, добрий принце.

(Розенкранц і Гільденштерн виходять).

Гамлет

Бог із вами. Знов я сам тепера...  
Я нікчемність! Чи не дивне диво,  
Що оцей кумедіант мандрівний  
В байці простій зміг свою так душу  
Мрією цілком опанувати,  
Що лице аж засвітилось нею,  
Грали сльози, рвався голос, жах був  
В кожній жилці і цілком вся постать  
Почуття і думку одбивала.  
І з-за кого? З-за Гекуби, маєш!  
Що йому Гекуба,—він Гекубі,  
Щоб отак з-за неї сльози лити?  
Що б вчинив він на моєму місці,  
Якби мав ті приводи й причини,  
Що у мене на душі? Він певно  
Затопив би цілий кін сльозами,  
Роздавив би всіх страшенним словом  
Показав би винуватцям розум,  
Настрахав би безневинним душу,  
Замутив би несвідомим серце,  
Й скам'янив би очі й вуха люду.  
А я що?—Набитий клоччям бовдур,  
Страхопуд і марнодумець підлий,  
Не здолаю в власній своїй справі

Навіть слова вимовить за того,  
У кого злочинством лютим взято  
І життя, і славу, і кохання.  
Чи ж я погань полохлива? Хто ж пак  
Мене сміттям назове. Хто череп  
Мій розсадить? Хто волосся вирве  
З бороди у мене й кине в вічі.  
Хто зачепить вид мені? Хто скаже  
Привселюдно в очі мені:— «Брешеш!»  
Хто посміє? О, я певно б зтерпів  
Все оте. У мене мусять бути  
Печінки не людські—голуб'ячі,  
Їм бракує жовчу, щоб оддячить  
За нелюдську кривду; бо инакше  
Я б давно нагодував шулік всіх,  
Тельбухами з отого паскуди.  
Бузувіре, кровожерче зрадний!  
Ласолюбє, ледарю зводливий, <sup>79</sup>  
Душогубє безсумлінний, клятий!  
Помста, помста! Ох... Я дурень, дурень!..  
Із кутка, мовляв, хоробрий з-біса.  
Мене, сина дорогого батька,  
Що забито, небо й пекло кличуть  
Суд вчинити, але я мов хльорка,  
Словом марним розважаю серце,  
Мов сидуха, куховарка п'яна  
Лайкою задовольняю душу.  
Сором, сором! Ні, вагатись годі!  
Час до діла!.. Так... я чув, що часто  
Лиходії, бачучи в театрі  
Щось подібне, так вражались серцем,  
Що в злочинстві признавались зараз;  
Бо злочинство хоч і уст не має,  
Але часом чудодійним робом  
Сповідь про себе. Я намовлю  
Перед дядьком щось заграти схоже  
До убивства мого батька. Пильно  
На його дивитися я буду,  
І пройму аж до живого оком,

І як що він затремтить хоч трохи,  
То вже знаю, що мені чинити.  
Дух отой, що бачив я, міг бути  
Й сатаною, бо нечиста сила  
Взять на себе чарівний вид може;  
Я слабий, мене журба зламала,—  
Таку ржаву та стражденну душу  
Злій личині легко одурити,  
Підвести оманною до згуби;  
Отже хочу кращий доказ мати  
І певніший. О, ця сцена конче  
В короля його сумління збудить. (Виходить).

ЗАВІСА

### ДІЯ ІІІ.

#### Сцена І.

Кімната в палаці.

(Ввіходять Король, Королева, Полоній, Офелія, Розенкранц, Гільденштерн).

#### Король

І ніяк ви не могли дізнатись,  
Нащо він вдає себе шаленим,  
І бентежить свій душевний спокій  
Божевіллям небезпечним, буйним?

#### Розенкранц

Він од нас не криє, що спричинивсь,  
Але чим,—несила допитатись.

#### Гільденштерн

Не охочий він відкрити душу:  
Ледве ми схиляли його злегка,  
Щоб признався у своїй причині,  
Зараз він із божевіллям хитрим  
Ухилявся од розмов про те.

#### Королева

Чи гаразд прийняв вас?

#### Розенкранц

Дуже гречно.

Г і л ь д е н ш т е р н

Так, але немов би то з принуки.

Р о з е н к р а н ц

На питання був скупим, а щедрим  
На одмови тільки.

К о р о л е в а

А ви часом  
До забав його не закликали?

Р о з е н к р а н ц

По дорозі, королево ясна,  
Мандрівних акторів ми зустріли,  
Розказали принцеві, і звістка  
Ця прийшлась до мислі йому дуже.  
Тут вони тепер у нас в палаці,  
І либонь увечері сьогодні  
Виставляти казано їм.

П о л о н і й

Правда.

Принц прохав ясновельможність вашу  
Запросити подивитись нині  
І послухать театральну справу.<sup>80</sup>

К о р о л ь

З щирим серцем. Дуже, дуже радий,  
Що охоту він до того має.  
Ви розжевріть, любі друзі, більше  
В нім охоту до утіх подібних.

Р о з е н к р а н ц

Будем дбати. (Розенкр. і Гільд. виходять).

К о р о л ь

Ти, Гертрудо люба,  
Нас лиши тут: Гамлета прикликать  
Наказав я; він ніби випадком

Здиба тут Офелію сам-на-сам.  
Я й Полоній, як шпиги законні,  
Станем так, щоб бачить непомітно  
Зустріч їх, і на тому, як буде  
Гамлет наш поводитись в розмові,—  
Вже себе переконаєм певно,  
Чи його кохання жаль згризає,  
Чи що инше.

#### Королєва

Добре. Зараз вийду. (До Офелії).  
Що-до вас, то я бажала б, серце,  
Аби був в красі вабливій вашій  
Божевілья сина мого привід.  
Сподіваюсь, що чесноти ваші  
Знов його на шлях прямий повернуть  
Вам обом на щастя.

#### Офелія

І сама я

Так хотіла б, королево. (Королева виходить).

#### Полоній

Дочко,

Ти гуляй тут, ми ж, ясний королю,  
Заховаймось, як-що воля ваша. (До Офелії)  
На ось книжку! Ти читай, навмисне,  
Щоб правдивіш самоту явити.  
Гріх такий буває з нами часто:  
Ми часами так потрапим вдати  
На обличчі і покору й святість,  
Що підласим навіть чорта медом.

#### Король

(На бік) О! То правда, щира правда. Тяжко  
Слово те вп'ялось в моє сумління.  
У повії вимащені щок  
Для прикраси фарбою брудною  
Не гидкіші за мій вчинок чорний,  
Котрий я лукавим словом крию...  
О, яка тяжка вага на серці!

## П о л о н і й

Ось іде він—чую; заховаймось,  
Мій королю!

(Ввіходить замислений).

## Г а м л е т

Жити, чи не жити,  
Ось що стало руба. Що шляхетніш, <sup>81</sup>  
Чи приймати і каміння й стріли  
Од лихої, навісної долі,  
Чи повстати на те море туги  
Й тим повстанням все скінчити разом?  
Вмерти—сном заснути й більш нічого,  
І сказати, що той сон одразу  
Нам урве усі душевні болі,  
Силу мук, що спали нашій плоті,—  
То такий кінець усім бажаний,  
Що його повинні ми жадати.  
Вмерти—як заснути... Може снити?  
Ось в чім клопіт. Бо які сни можуть  
Завітати у спанні тім мертвим,  
Коли ми слабке це тіло скинем?  
Ось що мусить запинити руку.  
Так. Ця думка, ця непевність тільки  
Нам і чинить довговічним горе.  
Адже справді, хто б схотів терпіти  
Цього світу утиски й зневаги  
Дужих кривди, гордих дук образи,  
В погордованім коханні муки,  
Влад свавільства, суддів наших кривди,  
Та наруги, що найкращим людям  
Чинять ті недолюдки огидні.  
Хто схотів би, коли б знав напевно,  
Що ножем цим їх позбутись можна?  
Хто б схотів весь вік в ярмі ходити,  
Нидіть тяжко під життям злиденним,  
Якби страх іще чогось по смерті,  
Невідомість там-тої країни,  
Звідкіля ніхто ще не вертався,

Не збивали боязкої волі.  
І радніші ми терпіть тут лихо,  
Ніж порватись до країв незнаних.  
Так з нас совість полохливих робить,  
Так одваги прирожденна барва  
Полотніє від блідої думки;  
Так завзяті й запальні заміри  
З свого шляху вмить звертають на бік  
І втрачають самих вчинків ймення  
Перед тою гадкою... Цсс... тихо!..  
Ось краса—Офелія.., О, зірко! <sup>82</sup>  
В молитвах своїх згадай за мене. (Увіходить Офелія).

О ф е л і я

Добрий принце, як ся мали ці дні?

Г а м л е т

Дякую покійно вам, — нічого.

О ф е л і я

В мене єсть од вас дарунки, принце;  
Я давно їх повернути мала,—  
Так тепера, ось, візьміть, будь ласка.

Г а м л е т

Я вам зроду не давав нічого.

О ф е л і я

Принце ясний, добре вам відомо,  
Що це так. До того ж свої речі  
Супроводили ви пишним словом,  
Що дарам потроювало ціну;  
А тепер той чар пахучий витхнувсь,—  
То й візьміть назад своє, бо серцю  
Чесному убожіють одразу  
Найдорожчі подарунки в світі,  
Якщо той, хто їх дає, не любить.  
Нате, принце!

Г а м л е т

Ха! Ви чесні, панно?

О ф е л і я

Принце?

Г а м л е т

І гарні?

О ф е л і я

Що ви хочете сказати, принце?

Г а м л е т

А те, що коли ви чесні й гарні, то чеснота ваша не повинна товаришувати з красою.<sup>83</sup>

О ф е л і я

Хіба, принце, чеснота не найліпша подруга красі?

Г а м л е т

Далебі, ні: бо краса може швидче зробити з чесноти зводню, аніж чеснота переробить красу на свій штиб. Це було колись парадоксом, — тепер же аксіомою стало. Я кохав вас колись.

О ф е л і я

Справді, принце; ви давали мені підставу вірити тому.

Г а м л е т

А вам не треба було няти мені віри, бо як не щепи до нашого дупла щирість, а воно все буде відгонити гнилизною. Я не кохав вас ніколи.

О ф е л і я

Тим гірше — ви мене дурили!

Г а м л е т

Іди в черниці.<sup>84</sup> Нащо тобі плодити грішників неприкаяних? Я сам може й чесний; а проте можу собі закинути такі вчинки, що краще було б моїй матері на світ мене не появляти. Я надто гордий,

мстивий, зарозумілий; та я можу зворушити в собі стільки гріхів, що і в думці їх не зміркуєш, у гадці їх не змалюєш, та на всіх не вистарчить і часу. Навіщо ж отаким людям, як я, плазувати між небом і землею? Ми всі пройдисвіти. Не звіряйся нікому! Іди собі в черниці... Де ваш батько?

О ф е л і я

Дома, принце!

Г а м л е т

Замкніть за ним двері; хай він удає дурня тільки у власній хаті. Прощавайте!

О ф е л і я

Світе-боже, зглянься над ним!

Г а м л е т

Коли йтимеш ти заміж, то візьми від мене в посаг оцю зачумлену правду: будь ти чиста, як лід, і біла як сніг, а не втечеш поговору. Іди в черниці. Прощавай! А як конче хочеш заміж,—вибирай дурня: бо розумні дуже добре знають, яких гаспидів ви робите з їх. В черниці! Та не гайся! Прощавай!

О ф е л і я

О, зціліть його сили небесні!

Г а м л е т

Знаю я добре й про ваші підмальовування. Вам бог дав одно обличчя, а ви з нього робите друге: ви підстрибуєте, дриботите ніжками, шепелявите, вбираєте в шори божі створіння і виказуєте ваші свавольства за безневинність. Гетьте; буде вже, годі! З цього я збожеволів. Я вам скажу,—у нас більше шлюбів не буде; ті, що побралися, хай живуть всі, крім одного;<sup>85</sup> інші зостануться, якими були перше. Отже,—в черниці!

(Виходить).

## О ф е л і я

О, яка душа величня, ясна  
Потьмариласть. Царедворця погляд,  
Мудреця розмова і лицарський,  
Славний меч. Краса, надія, квітка  
Королівства цілого. Звичаїв  
Приклад, чемности зразок, освіти,  
Із добірних добірніший,—й всё те  
Геть зовсім загинуло! О, боже!  
Хто від мене нещасливіш в світі?  
Хто зазнав такеє люте горе,  
Щоб гаразд насмакуватись меду  
Од його тих обітниць співучих,  
Й бачити, як цей славетний розум  
Стратив цілість, ніби дзвін розбитий.  
Бачити, як цей хороший образ,  
Молодощів і краса й оздоба,  
В'яне, сохне в божевільній мрії.  
Лихо тяжке! Що я перше зріла—  
Й що тепера бачити я мушу!

(Король і Полоній ввійходять).

## К о р о л ь

Не коханням, ні, не тим він хворий:  
У речах його якійсь є нелад,  
Та немає божевілля. Правда,  
На душі щось завелось у його,  
Що гризе журбою; я боюся,  
Щоб з того не виплодилось лиха.  
Аби тому запобігти, ось що  
Я намислив: Гамлета нам треба  
Вислати до Англії,—хай править  
З англійців данину нам належну.  
Може море і країни інші,  
Всякі зміни звичок і звичаїв  
Проженуть з душі його щось теє,  
Що йому так тяжко трудить мозок,  
Що й на себе став уже тепера  
Непохожий. А твоя як думка?

## П о л о н і й

Це обачно і гаразд; проте я  
Мислю все, що тій його гризоті  
Привід—то зневажене кохання.  
Ти, Офеліє, не переказуй,  
Гамлет що тут говорив з тобою,  
Бо сами ми чули; хай що вволить,  
Чинить все ясновельможність ваша,  
А моя, за дозволем, порада,—  
Хай сама ще королева-мати  
Уночі, по театровій справі,  
Поговорить з сином щиро на-сам  
І нахилить їй одкрити душу.  
Я ж, королю, з вашого дозволу,  
Там підслухав би розмову їхню.  
Якщо й мати не розвіда правди,  
Хай тоді він в Англію береться,  
Або в инше запакуйте місце,  
Де вже вкаже ваша мудрість славна.

## К о р о л ь

Так і буде... І вельможних дурість  
Не повинна без сторожі бути.

(Виходять).

## СЦЕНА 2.

Велика світлиця в паладі.

(Ввіходить Гамлет і кілька акторів).

## Г а м л е т

Прокажи монолог, будь ласка, як я тобі показував,—легко і вільно; бо якщо почнеш галасувати, як здебільшого наші актори, то краще нехай вигукує мої вірші вуличник-горлань. Не пилай повітря руками, оттак, а роби все помалу, бо й серед зливи, серед бурі, мовляв, серед самого виру пристрасти повинен ти міру і владу над собою мати. О, це мене до живого пече, коли я слухаю якого-

небудь бевзя з розпатланою перукою, як він шма-тує і шарпає свою пристрасть, аби лиш догодити юрбі, бо вона тільки і вважає на вихиляси та лемент. Я б такого канчуками, здається, провчив, щоб знав, як переборщати і нівечити тим найкращі твори. Гляди ж, стережися цього! <sup>86</sup>

#### 1 Актор

Будьте певні, принце!

#### Гамлет

Не будь проте і млявий, але нехай тобі пово-дарем стане добрий твій розум. Вважай, щоб у тебе був завжди в згоді рух із словом і слово з рухом, а натури не надсилуй ніколи, бо як переборщиш, то не досягнеш мети, яку театр мав, має і матиме од початку свого і до кінця віку: він повинен бути дзеркалом природі, показувати чесноті її власне обличчя, гріхові—його образ, і самому нашому часові його вигляд і форму. <sup>87</sup> Тепер як ви передасте, чи не додасте чого, то бодай і реготався б неук, проте людина тямуща здосадує, а вам його присуд цінніший за всі. О, я бачив акторів, котрих куди-як величали, а вони, про мене, ні рухом, ні вимовою, не скидались ні на християн, ні на поганців, ні на людей навіть. Вони так индичились та ревли, що я думав, прости господи, чи не на жарт яка потвора навела замість людей оцих виродків.

#### 1 Актор

Сподіваюсь, що в нас буде небагато такого.

#### Гамлет

Краще, щоб зовсім не було. Та вважай-но, щоб актори, що грають блазнів, не передавали жартів; бо вони часами, аби зняти регіт, дуріють і регочуться саме тоді, коли на кону відбувається щось

поважне. Це негаразд і свідчить про мізерну амбіцію блазенську. Ну, ідіть, приготуйтеся.

(Актори виходять).

(Входять Полоній, Розенкранц і Гільденштерн).

Г а м л е т (До Полонія)

Пане! Наш король, скажіть, чи буде  
Слухати цікаву цю виставу?

П о л о н і й

Так, і королева теж, та й зараз.

Г а м л е т

Мусять всі актори поспішати!

(Полоній виходить). (До Розенкранца та Гільденштерна).

Може б ви пішли допомагати?

Р о з е н к р а н ц і Г і л ь д е н ш т е р н  
Добре, принце.

(Обидва виходять. Гораціо входить).

Г а м л е т

Гораціо? Здоров!

Г о р а ц і о

Тут я, пане любий; до послуги.

Г а м л е т

З ким мені доводилося знатись,  
Найдиріший—ти мені здаєшся.

Г о р а ц і о

Коханий принце!

Г а м л е т

Ні, не думай, що тобі лещу я,  
Бо який прибуток мені з того?

Твій прибуток—то здоровий розум,  
Він тебе і зодяга й годує.  
То ж навіщо бідаку лестити?  
Ні, нехай язик медовий лиже  
Ту дурну пишноту; хай же гнуться  
Інші всі хисткі, гнучкі коліна  
Там, де можуть запобігти ласки.  
Слухай, друже! Поки серце чуле  
Було паном вибору свого  
І людей розпізнавати вміло,  
То до тебе найщиріш схилюсь:  
Бо один ти вмів з чолом веселим  
На душі ховати прикру муку;  
Ти один од долі ласку й бійку  
Міг приймати за спасибі рівно.  
Той щасливий, в кого кров і розум  
В певній згоді: він не буде зроду  
Дудкою під пальцями Фортуни,  
На який вона що хтіла б грала.  
Дай мені такого чоловіка,  
Щоб не був своїх жадоб слугою,—  
То його я заховую в серці,  
В самім серці мого серця навіть,—  
Як тебе. Ну, годі! слухай, цю ніч  
Перед дядьком-королем актори  
Виставляти будуть сцену схожу  
До того, як батька мого вбито.  
Будь же ласка, коли будуть грати  
Місце те, не зводь очей із дядька,  
Стережи стома очима пильно:  
Як злочинство, з потайного кубла  
Хоч єдиним покриком не вирне,  
То мара, що бачили ми ніччю—  
Сатанинська сила, привид з пекла,  
А мої підозрення всі хибні  
І чорніші від кліщів Вулкана.  
Наглядай же ти за ним уважно,  
А я сам пройму очима наскрізь  
Вид його, та по тому складемо

Ми до купи те, що вдвох завважим,  
І тоді вже будем знати.

Г о р а ц і о

Добре,  
Любий принце. Як що він украде  
За всю сцену в мого ока крихту,—  
За крадіжку я відповідаю.

Г а м л е т

Ось ідуть вже. Я вдавати мушу  
Геть байдужого. Іди, на місце.

(Музика й сурми. Данський марш).

(Ввіходять: Король, Королева, Полоній, Офелія, Розенкранц,  
Гільденштерн та інші. Сторожа з смолоскипами).

К о р о л ь

Як ся має, наш небіж Гамлет?

Г а м л е т

Дуже, дуже добре. Харчуюсь, як хамелеон,<sup>88</sup>  
ковтаю повітря і заїдаю обіцянками. Ви б тим  
каплуна не одгодували.

К о р о л ь

Це не відповідь, Гамлете; твої слова—не про  
мене річ.

Г а м л е т

Та тепер і не про мене вже більше. (До Полонія)  
Ви, добродію, казали, що грали колись в універ-  
ситеті.

П о л о н і й

Так, принце, і йшов за доброго актора.

Г а м л е т

А що ви грали?

П о л о н і й

Грав Юлія Цезаря; мене в Капітолії вбито; забив мене Брут.<sup>89</sup>

Г а м л е т

Це брутальна справа—забити таке капітальне теля...

Чи готові актори?

Р о з е н к р а н ц

Готові, принце; вашого наказу ждуть.

К о р о л е в а

Коханий, Гамлете, сідай тут біля мене.

Г а м л е т

Ні, мамо: (Показує на Офелію) ось магніт з більшим притягом.

П о л о н і й

(До короля)

О, о! Помічаєте?

Г а м л е т

(Лягаючи біля ніг Офелії)

Чи можна, панно, лягти у ваші коліна?

О ф е л і я

Ні, принце.

Г а м л е т

Я хотів сказати, чи можна прилягти до ваших колін?

О ф е л і я

Можна, принце.

Г а м л е т

Невже ви думали, що я мав погане на думці?

О ф е л і я

Я нічого не думала, принце.

Гамлет

Що ж! Це думка хороша лягти біля дівчини.<sup>90</sup>

Офелія

Що, принце?

Гамлет

Нічого.

Офелія

Ви щось веселі сьогодні?

Гамлет

Хто? Я?

Офелія

Так, принце.

Гамлет

О, я тільки ваш блазень. Щоб найкраще людям і робити, як не веселитись? Дивіться, яка радісна моя мати, а нема ще двох годин, як поховала мого батька.

Офелія

Ні, бо, принце: буде двічі два місяці.

Гамлет

Так давно вже? То хай же якийсь біс одягається в чорне, а я вберу соболі. Господи! Два місяці, як умер, і не забули ще й досі! О, сподіватись можна, що пам'ять про якогось всесвітнього лицаря переживе його на яких півроку. Але мати божа, для того він мусить набудувати церков, а то його забудуть, як ото у пісні: «Ой леле, леле! коника забули!»<sup>91</sup>.

(Грають у сурми. Починається пантоміма. Виходять на кін король і королева, удають дуже закоханих. Вони обіймаються. Королева стає навколішки і руками показує, яка вона щира. Король підводить її і схиляє голову до неї на плече, а потім лягає на лаві в альтанці. Вона завваживши, що той спить,

виходить. Тоді з'являється якась личина, здіймає з короля корону, цілує її, а йому в ухо вливає отруту і виходить. Вертається Королева, дивиться, що чоловік мертвий і починає голосити. Душогуб надіходить з двома чи з трьома людьми і теж плаче. Виносять трупа. Душогуб починає пускати бісиків перед королевою і спокушає її подарунками; та спочатку одхиляє їх прикро рукою, але врешті пристає на підмову. Вони виходять).<sup>92</sup>

О ф е л і я

Що це мало б означати, принце?

Г а м л е т

Це чорна справа: тут криється якесь злочинство.

О ф е л і я

Певно, ця пантоміма, провіща, що виставлятимуть?

(Виходить Пролог).

Г а м л е т

А! Цей блазень нам розкаже: актори ніколи не вдержаться з секретом, а зараз вибрешуть.

О ф е л і я

А він нам скаже, що означає ця пантоміма?

Г а м л е т

Скаже і навіть всяку вашу міну вияснить. Ви тільки не посоромтесь показати, а він не посоромиться виставити.

О ф е л і я

Ви дуже злі, дуже. Я буду краще слухати сцену.

П р о л о г

Ми просимо для більшої зваги,  
Схилившись у пояс низенько,  
Щоб панство для нас і до сценки  
Ласкаво схилило увагу.

Г а м л е т

Чи це пролог, чи напис на перстенику? <sup>93</sup>

О ф е л і я

Дуже коротке.

Г а м л е т

Як кохання жіноче.

(На кін виходять двоє акторів: Король і Королева сценові).

Сц. К о р о л ь

Вже тридцять раз огнисті коні Феба <sup>94</sup>  
Пробігли колесом по простороні Неба  
По-над водою і землею; трідцять літ <sup>95</sup>  
Вже сяяв місячний, позичений той світ,  
Нам уночі, змінючись чергою  
Дванадцять раз що-року над землею,—  
Відколи та любов злучила нам серця,  
А Гіменей зложив на чола нам вінця.

Сц. К о р о л е в а

Хай сонце й місяць знов кружляють далі кола,  
Кохання вірнеє не згасне в нас ніколи.  
Але мій голубе, з якогось часу ти  
Охляв, ослаб і став зовсім не тим,  
Веселим, радісним, як то колись бувало...  
Це журить і страшить мене таки чимало;  
Та заспокойся ти, на мене не вважай,—  
Кохання і страхи у жінки спільні, знай:  
Вони або ніщо, або страшної міри.  
В моє кохання ти не зломив зроду віри,—  
Воно таке, як страх: що більше хто коха,  
То дужче серце те й билиночка жаха.

Сц. К о р о л ь

А, справді, вірная, тебе я швидко кину;  
Старіюсь я і сили в мене гинуть.  
А ти ще по мені на гарнім світі сім  
Пишатимеш в шанобі та красі,  
А як зустрінеш ти до мислі чоловіка,  
Ти руку знов...

## Сц. Королева

О, ні! Крий, господи, до віку.  
То не любов, а зрада вже б була.  
Та будь я проклята за отакі діла!  
Ота хіба обляже з другим ложе,  
Котора першого ножем в труну положить.

## Гамлет

Добра полинівка! Далебі добра!

## Сц. Королева

Удруге шлюб беруть з яких би то причин?  
Тут не кохання вже, а тільки зиск один.  
Мені ж здається так: я б вдруге мужа вбила,  
Коли б на ложі знов другого припестила.

## Сц. Король

Я вірю, рибонько, що речі твої щирі,  
Але як часто ті ламаються заміри.  
Вони не що друге, як спогаду раби,—  
Хоч хутко родяться, але, проте, слабкі:  
Немов садовина, що по гілках рясніє,  
Поки зелена ще, а ледве-но доспіє,—  
То й падає на діл з рясних вершин скоріш.  
Ми забуваємо повинність ту найбільш,  
В котрій самі собі ми винуваті стали;  
Що обідаємо в душевному запалі,  
Те часто з запалом укупі промайне;  
Веселі радощі і горе дошкульне,  
Згасаючи, втрачають першу волю;  
Чим в щасті більш сміху, тим більш в нещасті болю.  
За горем—радощі, за радістю—журба  
На світі міняться; така всьому судьба,  
Вона владає всім, і щастям, і коханням.  
Та хто здолає ще розмірковувати питання:  
А чи з любовію і щастя нас віта,  
А чи за щастям, пак, любов до нас зліта.  
Зубожів пишний пан—і розлетілись друзі,  
А бідний збагатів, то й ворог у послузі.

Здається все у нас через судьбу сліпу,  
І та любов іде за щастям у тропу.  
Якщо в достатках ми, то приятелів сила,  
А кинься ти до них, коли біда скрутила,  
Щоб чим допомогли тобі в твоїй нужді,  
То з них не помочи, а лайки тільки жди.  
Але скінчу я тим, чим я почав спочатку:  
Бажання і діла в нас завжди мають сварку,  
А наші задуми розвіє і вітрець,—  
Бо не належить нам їх скуток і кінець...  
Ти думаєш оце не вийти вдруге заміж,  
Але цю думку ти лишиш зо мною в ямі ж.

### Сц. Королева

Бодай мене земля оця не годувала  
Бодай ні сонця я, ні зірок не вбачала;  
Бодай не відала у день ніяких втіх,  
Спокою уночі, бодай веселий сміх,  
Надії радісні змінились на ридання;  
Бодай замкнулась я в чернечі мурування,  
Нехай померкне те, що радість потіша,  
Нехай погине все, чого бажа душа,  
Нехай проклін іде повсюди геть за мною,—  
Як овдовівши раз знов стану я жоною.

### Гамлет

(До Офелії)

А що як вона зламає оці присягання?

### Сц. Король

О, як клянешся ти! Тепер, моя дружино,  
Лиши ти тут мене самого на хвилину,  
Бо тягота схили щось голову мені,  
То може одурю я нудний день у сні.

### Сц. Королева

Нехай дрімотонька приспить твій мозок тихо,  
Нехай господь святий нас стереже од лиха.

(Сц. Король засинає. Королева виходить).

Гамлет

Як вам, мамо, подобається ця сцена?

Королева

Мені здається, що пані наобіцяла вже занадто..

Гамлет

О, аби тільки справдила!

Король

Ти знаєш цю сцену? Чи немає тут, бува, чого непоштивого?

Гамлет

Ні, ні! Самі жарти: у них і отрута до жарту, все до жарту,—нічогісінько непоштивого.

Король

А як зветься ця сцена?

Гамлет

Пастка на миші.<sup>96</sup> Це бачите, назвище на-здогад. Тут мають виставити душогубство, що вчинено у Відні. Король зветься Гонзагом, а жінка його Баптистою. Ви ось бачите: це справді лиходійство страшенне; але менше з тим: нас і вашої вельможности воно не торкається,—у нас же совість ясна. Нехай шолудиві чухаються, а нам байдуже.<sup>97</sup> (На кін виходить Люціян). А оце Люціян, небіж королевий.

Офелія

Ви, принце, заступаєте хор, все пояснюючи, як у трагедії.

Гамлет

О, я міг би в'яснити також справу між вами і вашим коханцем, коли б побачив вашу комедію.

Офелія

Ви надто гострі, мій принце.

**Гамлет**

Вам варто тільки раз застогнати, і моя гострість  
притушиться.<sup>98</sup>

**Офелія**

Що-раз гірше!

**Гамлет**

Нема-що—такі вже всі чоловіки. Ну, душогубе,  
починай! Кинь вихляси та викрутаси, а мерщій  
до діла!

**Люція**

«Нехай-же, краще помсти ворон».  
Ні духа навкруги! Час слухний вже настав.  
Ось сік зачумлений, надушений із трав,  
Що знахарка опівночі збирала,  
Варила три рази й отруту тричі клала...  
Нехай отрута ця і сила чарівна  
Порвуть йому життя одразу серед сна.

(Вливає отруту в ухо Королеві).

**Гамлет**

Він отруює його в садку, щоб захопити по ньому  
царство. Імення його Гонзаго. Це справедлива бу-  
вальщина і записана найщирішою італійською мовою.  
Ви побачите зараз, як душогуб запобіжить ще ко-  
хання у вдови Гонзага.

**Офелія**

Король встає з місця...

**Гамлет**

Як, злякався фальшивої блискавки?<sup>99</sup>

**Королева**

(До Короля) Що з тобою, господарю мій?!

**Полоній**

Зупиніть сцену!

К о р о л ь  
Посвітить мені! Ходім!

П о л о н і й  
Світла! Світла! Світла!

(Всі виходять опріч Гамлета і Гораціо)

Г а м л е т  
Коза пострілена і плаче,  
А цап радіє, що живий:  
Одно, бач, плаче, друге скаче,  
І завжди світ оцей такий.<sup>100</sup>

А що, мій друже! Хіба оттакої штуки, та пучка пір'їв на голові, та ще двох бантів на черевиках з височенними закаблуками<sup>101</sup> не досить, щоб і мене прийняли до гурту акторів, якщо, бува, занедає мене доля.

Г о р а ц і о  
Так, на пів-пая?

Г а м л е т  
О, ні. На цілий:  
Ти знаєш, мій Дамоне милий,  
Що перш, серед царських осель  
Судив Юпітер, а в цій хвилі  
Царює чистий тут... павич.<sup>102</sup>

Г о р а ц і о  
Нема рими в останньому слові.

Г а м л е т  
О, мій любий Гораціо, я тепер червінцями ладен платити за кожне слово привида. Ти зауважив?

Г о р а ц і о  
Досконально, принце.

Г а м л е т  
Коли розмова йшла про отруту...

**Гораціо**

Я пильнував за ним добре.

**Гамлет**

Ха, ха, ха! Музики сюди! Гей дударі!

Коли король цю сцену не вподобав,  
То вже либонь вона не довподоби.

(Ввіходять Розенкранд і Гільденштерн)

Музики, гей!

**Гільденштерн**

Дозвольте мені сказати вам одно слово, принце.

**Гамлет**

Хоч цілу байку.

**Гільденштерн**

Король ясновельможний...

**Гамлет**

Ха!.. Що пак з ним сталося?

**Гільденштерн**

Пішов до покою дуже, дуже слабий.

**Гамлет**

З перепоею, пане.<sup>103</sup>

**Гільденштерн**

Ні, з пересердя, принце.

**Гамлет**

Ви б доклали більше розуму, коли б подалися  
сповістити лікарів, бо якби я узявся лікувати, то,  
може, розпалив би ще більш йому серце.

**Гільденштерн**

Впорядкуйте, пане ласкавий, розумніш ваші речі  
і не одхиляйте їх від мого доручення.

Гамлет

Я до рук даюсь, пане:—кажіть!

Гільденштерн

Королева, ваша мати, дуже ображена: послала мене до вас.

Гамлет

Здорові були!

Гільденштерн

Ні, мій принце добрий, ця грічність тепер недоречі. Якщо воля ваша дати мені розумну відповідь, то я виконаю бажання вашої матери,—якщо ні, я на тім і піду собі.

Гамлет

Я не можу, пане...

Гільденштерн

Що, принце?

Гамлет

Розумну відповідь дати; бо мій розум слабкий. Проте, пане, скільки я маю змоги, то радий служити вам, чи краще, як кажете, моїй матери. Ну то без зайвих слів,—до діла: отже моя мати каже...

Розенкранц

Ось що: ваше поводження здивувало і вразило її, страх.

Гамлет

О, дивний сину, що так можеш дивувати свою матір! Але може за цим материним дивом є що й далі? Кажіть!

Розенкранц

Вона хоче говорити з вами в покої своїм раніш, нім ляжете спати.

Гамлет

Ми послухаємо її, хоч би вона була мені десять раз матір'ю. Маєте ще що мені казати?

Розенкранц

Ви колись любили мене, господарю.

Гамлет

І досі люблю, клянусь оцими злодіями і хапачами.<sup>104</sup> (Показує на пальці)

Розенкранц

Принце ласкавий, що за причина вашої душевної турботи? Ви сами замикаєте двері своїй вільності, ховаючись з журбою від друга.

Гамлет

Мені, пане, ходу немає.

Розенкранц

Чи ж може то бути, коли власний голос короля закликає вас заступити по ньому престола в Данії.

Гамлет

Так пане, але поки сонце зійде... це прислів'я, здається трохи засняділо.<sup>105</sup> (Ввіходять дударі). А, дударі! А ну, лишень, мені дудку. (До Розенкранца та Гільденштерна) Дайте покій! Чого ви ходите за мною назирцем? Немов сіткою хочете накрити.

Гільденштерн

О, принце, якщо ревність моя надто смілива, то це з того, що люблю вас щиро.

Гамлет

Я щось не розумію цього добре. Може б ви на цій дудці заграли?

Гільденштерн

Не вмію, пане.

Гамлет

Будь ласка, прошу!

Гільденштерн

Далебі, принце, не вмію.

Гамлет

Змилуйтеся, прошу!

Гільденштерн

Я не знаю, навіть, як до неї й братись.

Гамлет

Так-само легко, як і брехати. Гуляйте пальцями по цих дірочках, а сюди ротом дміть, то й вийде музика напрочуд. Бачите,—ось дірочки.<sup>106</sup>

Гільденштерн

Але я, принце, не зможу з дірочок цих видути жадної музики: просто не вмію.

Гамлет

Ну так бачите тепер, за яку мізерію ви мене маєте. Ви хочете на мені грати; ви вдаєте, що знаєте мої струни; ви хочете вирвати з душі моєї голос; примусити співати її од найнижчої до найвищої ноти. А тим часом й оцю цівку манесеньку, що має чудовий голос, не здолаєте примусити співати. Біс його батькові! Чи ви ж справді думаете, що на мені легше заграти, ніж на оцій дудці? Вважайте мене за який хочете струмент, ви зможете мене хіба збавити, але заграти на мені—зроду. (Виходить Полоній). Боже поможи вам, добродію!

Полоній

Принце, королева бажає з вами поговорити, зараз.

Гамлет

Бачите ви ген-геу хмарку? Точнісінько—верблюд.

Полоній

Їй же богу, верблюд точнісінький.

Гамлет

А мені здається, що воно скидається на тхора.

Полоній

Справді, так і зігнулось, мов тхір.

Гамлет

Або, як кіт.

Полоній

Самісінько, як кіт.

Гамлет

Ну, я зараз до матери йду... (до себе) Від цього  
ошалієш справді... (Вголос) Я зараз буду.

Полоній

Я сповіщу про це.

Гамлет

Легко сказати — зараз. Лишіть мене, мої друзі,  
самого.

(Гільденштерн, Розенкранц і Гораціо виходять).

Тепер саме чарівний час ночі,—  
Всі могили роззявляють пащі  
Й навіть пекло тхне отрутним духом  
На цей світ. Отто б напиться крові!  
Оттепер таку б вчинити справу,  
Щоб і день здрігнувся з переляку.  
Але дсс! До матери тепера!  
Тихше серце! Не зречись природа,  
Хай повік Неронове злочинство  
Не пройме вогнем ці міцні груди.<sup>107</sup>  
Будь ти, Гамлете, по-людськи грізний,  
Май кінджали не в руці, а в слові.  
В цій розмові з матір'ю в-остатнє

Полукавте, мій язик і серце:  
І які б я не казав погрози,—  
Ти, душе́, не згоджуйсь їх справдити.

(Виходить).

### СЦЕНА 3.

Друга кімната в замку.

(Ввіходять Король, Розенкранц і Гільденштерн).

#### Король

Остогид він... та й для нас непевно  
Попускати його шаленству волю;  
Так для того й лагодьтесь в дорогу,  
Я наказа підпишу вам зразу—  
І поїде в Англію він з вами.  
Спокій царства не дає нам права  
Легковажити страшні пригоди,  
Що накликати на всіх нас може  
Це шалене божевілля принца.

#### Гільденштерн

Ми, королю, злагодимось зараз,—  
Клопіт це—для нас святий і божий  
Пильнувати спокій той і благо  
Сотень тисяч, що живуть і дишуть  
Тільки-но життям величним вашим.

#### Розенкранц

Кожне, навіть і просте дихання,  
Од нещастя боронитись мусить  
Всею міццю, що душі належить;  
То ж найпаче дух величній, з котрим  
Сила інших ще диханнів злита.  
Смерть царя не єсть одно сконання;  
Так мов вир, вона все близьке тягне  
У безодню. Це страшенне коло  
На шпилі незміряної скелі;  
Йому збито неосяжні спиці

З сотні тисяч незначних шматочків:  
Коло впало,—і тоді з ним разом  
Розлетяться всі ті дрібні речі  
І погинуть у важкій руїні.  
Так остатнє короля зітхання  
Лине вкупі з стогоном народу.

### К о р о л ь

Приготуйтеся, я прошу, найшвидче  
У дорогу: ми повинні конче  
Страх цей важкий у заліза взяти,  
Бо на волі тут буя.

Розенкранц і Гільденштерн

Ми—зараз. (Виходять)  
(Ввіходить Полоній)

### П о л о н і й

Мій королю, принц уже подався  
До покоїв королеви-неньки.  
Я за килим<sup>108</sup> стану, щоб почути  
Всю розмову. Будьте певні,—матір  
Там, на самоті його прошколить.<sup>109</sup>  
Але, як казалисьте ви мудро,  
Хай чуже, не материне вухо,—  
Сторонниче по самій природі,—  
Захова нам дорогу ту сповідь.  
Прощавайте, мій королю можний,  
Я раніш, ніж покладетесь в ліжку,  
Забіжу і розкажу, що вчую.

### К о р о л ь

Щира дяка, мій коханий пане.

(Полоній виходить).

О, мій вчинок гідкий аж до неба  
Вже смердить; з ним перше і найстарше  
Я ношу прокляття,—братовбивство!  
Ні, не маю сили я молитись.  
Хоч жадоба, рівно як і воля,

Поривають,—тільки гріх мій дужчий  
За моє жадання. Й я що-хвили,  
Мов людина змучена, що має  
Дві вини, вагаюсь, чим почати—  
Та й обóма нехтую. Невже так,  
Якби руку прóкляту цю вкрила  
Брата кров від неї товщим шаром,  
Не достало б в милостивім небі  
І дощу, щоб вибілити чисто?  
Не на що ж і милосердя боже,  
Як на те, щоб на гріхи впливати;  
Та й молитва—ця подвійна сила—  
Нас спочатку од гріха спиняти,—  
А напотім про прощення дбати.  
Вгору ж очі, гріх мій вже минувся.  
Але як в моїм молитись стані,  
Як почати маю я молитву?  
«Боже мій! Прости гидкеє вбивство...»  
Ні, я й досі тим добром владаю,  
За якеє душогубство вдіяв:  
Панство все, корона, добра жінка.  
Хто ж простить, коли не зрікся правди.  
На цім світі неправдивім може  
Позолочена рука злочинця  
Одкупитися від кари: часто  
Так бува, що зиском од злочинства  
І купують той закон продажний;  
Але там, на тому світі—годі!  
Там нема вже викруту: там вчинки  
Мусять бути на-голо розкриті;  
І коли ми станемо віч-на-віч  
Проти наших всіх гріхів на небі,  
Мусимо признатися в них щиро.  
Що ж робити? Спробувать покути?  
Сила та усе вчинити може.  
Але що ж вона для того вчинить,  
Хто не може каятися щиро?  
О страшенна, невідклична доля!  
Ох, і серце, що чорніш од смерти!

О, душе, погрузла у болоті,  
Б'єшся ти, щоб вирватись на волю,  
Та ще гірше у багнюці грузнеш...  
Згляньтесь, сили пресвяті, рятуйте!  
Гніться зараз негнучкі коліна,  
Серце хиже, крицею окуте,  
Стань м'яким, як в немовлятка нерви:  
Все ще може закінчитись добре.

(Відходить у глиб сцени і стає на-вколішки).

### Г а м л е т

Ось коли убити його можна,  
На молитві. Саме час... Я зараз...  
І полине він на небо просто...  
А чи ж помста буде це? Зміркуєм.  
Лиходій убив у мене батька,  
А я, син єдиний і коханий,  
Посилаю в рай за це злочинця!  
О, це ласка, нагорода навіть,  
А не помста. Вбив він мого батька  
На гріхах, що розвилися свіжо  
Й красували як квітки весною;  
І хто зна, опріч святого неба,  
Ті страждання, що йому там впали,  
А вони по нашій думці, вірі,—  
Мусять бути невимовно тяжкі.  
Чи це ж помста, як уб'ю цього я  
Саме в той час, коли він вмиває  
І готує у дорогу душу...  
Ні!!  
Меч в піхві! Чигаймо на хвилину  
Найстрашнішу: як засне він п'яний,<sup>110</sup>  
Чи бува розсатаніє в гніві,  
Чи потоне у заласних втіхах,—  
Чи за грою, чи за словом марним,  
Чи за ділом, котре тхне прокльоном,  
Оттоді пройми його ти, мече,  
Але так, щоб сторчака в безодню  
Полетів він догори п'ятами

І поніс прокляту, чорну душу,  
Як те пекло, де він має бути.  
Мати жде... (До короля) Це проволока тільки  
Дням твоїм, що хворі безнадійно. (Виходить)

К о р о л ь (Підводиться)

Слово лине догори, а думка  
До землі, мов тягарем прибита.  
Без чуття саме-но слово зроду  
Не долине до осель господніх. (Виходить)

#### СЦЕНА 4.

Кімната у Королеви.

(Ввходять Королева і Полоній).

П о л о н і й

Зараз прийде. Ви налайте добре  
І скажіть, що всі його шаленства  
Через край, і годі їх терпіти;  
Що й тепера тільки милость ваша  
Його криє од палкого гніву.  
Я сховаюсь, але, ясна пані,  
Не спускайте.

Г а м л е т (За дверима)

Мати! Мати! Мати! 111

К о р о л е в а

О, будь певний, покладись на мене.  
Одступися ж, бо уже я чую,  
Що іде він. (Полоній ховається за килим)

Г а м л е т

Ось я, моя мати;  
В чому справа?

К о р о л е в а

Гамлете, образив  
Твого батька ти.

Г а м л е т

То ви вразили  
Мого батька тяжко, мамо!

К о р о л е в а

Годі!  
Ти зо мною, як гультяй говориш!

Г а м л е т

Ні бо! Ви питаєте, як грішні...

К о р о л е в а

Що це значить, Гамлете?

Г а м л е т

Що треба.

К о р о л е в а

Ти забув вже, хто я.

Г а м л е т

Ні, хрестом божусь! Ви—королева,  
Чоловіка свого брата—жінка,  
І мені—бодай не так!—ви мати.

К о р о л е в а

Якщо так, то я покличу інших,  
Що з тобою поговорять.

Г а м л е т

Тихо!  
Тут сідайте. А ні з місця! Звідсіль  
Не пущу, аж поки не вкажу вам  
У свічаді найтайнішу частку  
Вас самих.

К о р о л е в а

Мене ти хочеш вбити?  
Гвалт! Рятуйте!

Полоній (З-за килима)

Гей, сюди! Рятуйте!

Гамлет

А—пацюк!.. (Б'є мечем у килим)  
Здихай!.. Дукат,—що мертвий.<sup>112</sup>

Полоній (З-за килима)

О, я вбитий! (Падає і вмирає)

Королева

Боже! Що вчинив ти?

Гамлет

Далєбі, не знаю! Там король був?

(Підіймає килим й витягає Полонія)

Королева

О, який лихий, кривавий вчинок!

Гамлет

Так кривавий, добра, люба мати,  
І сливе такий же само гідкий,  
Як убити короля і вийти  
Опісля за його брата заміж.

Королева

Як—убити короля?

Гамлет

Так, пані!

Я сказав. (До Полонія) А ти брудний, причепо  
Та цікавий блазню, прощавай-но!  
Я гадав, там більший хтось, хитріший...  
Так судилось... звідав ти тепера,  
Що й прислужність небезпечна часом.

(До матери)

Не ламайте рук так! Угамуйтеся.  
Сядьте тут, щоб я зламав вам серце;

Так, зламав... і я його зламаю,  
Як воно з ламкого чого-небудь,  
Як його оті гріховні звички  
Не скували ще на мідь, на крицю,  
Не зробили до чуття нездатним.

### Королєва

Що вчинила, що язик твій люто  
Так кара мене словами?

### Гамлет

Вчинок,  
Що збруднив красу і цвіт чесноті,  
Що назвав лукавством честь жіночу,  
Що з чола безвинного кохання  
Здер троянду й посадив болячку;  
Що звернув ті присягання шлюбні  
На такі ж брехливі, як божіння  
В картника. О, той учинок, мамо,  
Душу вирвав у чесного шлюбу  
І зробив з закона пресвятого  
Збіранину слів порожніх, марних.  
Перед цим срамотнім, мамо, вчинком  
Чоло неба запалало з гніву  
І земля, ця нечутвенна твержа,  
Вкрилась сумом, мов к страшному суду.

### Королєва

Боже мій!.. Який же єсть той вчинок,  
Що й здалека гримотить так страшно?

### Гамлет

Подивіться на оці малюнки,—  
То портрети двох братів, ще й рідних.<sup>114</sup>  
Глянь на цей. Яка краса в обличчі!  
Аполона кучері, а чоло  
Самого Юпітера і очі,  
Мова Марса, — на страхи й накази.  
Постать, стан! Та це вістун-Меркурій,  
Як злітає він із високостей

На квітками вкриту верховину.  
 Зріст, постава — разом все, — пишнота!  
 Далебі, здається, що всі б́оги  
 Доложили рук своїх, щоб миру  
 Показать первокрасу людини:  
 І то був твій чоловік... Тепера  
 Глянь сюди: це ваш живий господар. <sup>115</sup>  
 Перетрюхле, братогубне з́ерно,  
 Що забило і дорідне, добре.... <sup>116</sup>  
 Чи ви очі маєте? Як сталося,  
 Що могли ви залишити пашу  
 На хорошій, пишній верховині  
 І пірнути у гнилу багнюку?  
 Та чи справді маєте ви очі?!  
 Ні! Коханням цеє звати — годі!  
 В ваші літа кров уже не грає, —  
 Найпалкіша отихає навіть  
 Й міркуванню кориться слухняно.  
 Але хто ж розумний перейшов би  
 Від цього́ до цього́. (Показує на портрети). <sup>117</sup>  
 Ви ж повинні  
 Мати глузд, а то й думок инакше  
 Ви б не мали; отже, мабуть, ваші  
 Міркування задубіли надто,  
 Бо й безглуздя так не хибить страшно.  
 Божевілья так не здушить мозок, —  
 Щоб і краплі не лишилось змоги  
 Розпізнати оттаку ріжницю...  
 Дідько вас у піжмурках десь злапав,  
 Очі ваші без чуття, й чуття лиш  
 Без очей і слух без рук, самий-но  
 Нюх без всього, навіть хвора частка  
 Почувань що-найменших наших, —  
 Не здолали б дати такої хиби.  
 Соромливість! Де ж твоя окраса?  
 Коли пекло бунтовливе може  
 В'їстися в кістки і літній бабі,  
 То палючих молодощів цнота  
 Наче віск розтане в власнім палі.

Не зовіть уже нечестям більше,  
Як у пристрасті хто согрішає,  
Бо тепер і паморозь палає,  
Твердий розум розпуска бажання.

Королєва

Гамлете, не говори вже більше!  
Ти в глибінь мене примусив глянуть,  
І я там на дні душі уздріла  
Невиводні, чорні, гідкі плями,  
Що нічим вже змити їх не сила.

Гамлет

І те все для того, аби жити  
На пітнявім, на смердючім ложі,  
Аби пріти у коханні гідкім,  
Жирувати у барлозі з гною!

Королєва

О, мовчи, будь ласка: твої речі  
Як ножами мої вуха ріжуть;  
Годі, досить, Гамлете мій любий!

Гамлет

Душогубець! Лиходій! І злодій,  
Що не вартий на двохсоту частку  
Вашого покійного державця!  
Не король, а блазень! Царства злодій,  
Що украв з полиці діядему,  
Та й сховав в свою кешеню.

Королєва

Годі!  
(Увіходить Привид).

Гамлет

Так, король з ганчірок, з клоччя... Пробі!  
Крийте мене крилами ясними  
Херувими високостей божих! (До Привида)  
ІЩо ти хочеш, постате кохана?!

Королєва

Боже мій! Стервся він...

Гамлет

Прийшов ти

Докоряти забарному сину,  
Що марнує він і гнів і запал,  
Не сповня твоїх наказів грізних?  
О, кажи!

Привид

Не забувай-но, сину,  
Що навідини мої ці мусять  
Підживити згаслу твоєю звагу:  
Глянь на матір, — жах її оціпив;  
Став між нею та її сумлінням  
В боротьбі цій, бо в слабому тілі  
Найсильніше вигадки панують.  
Говори, їй Гамлете!

Гамлет

Що з вами,

Королево?

Королєва

Боже, що з тобою?

Погляд ти в порожняву встромляєш,  
Розмовляєш із повітрям. В очах  
В тебе гра душа страшенним жахом,  
І волосся — мов живе у тебе,  
Наче військо до оружжя з сону  
Устає на голові голками.  
О, коханий сину, лий терпіння  
На вогонь, що палить тебе жахом!  
Що ти бачиш?

Гамлет

О, його там бачу!  
Подивіться! Цей змарнілий образ!  
Та коли б цей дух самим камінням

Повістив свою причину-тугу,  
То й вони почули б і здрігнулись. (До Привида)  
Не дивись, бо погляд твій стражденний  
Розм'ягчить мою міцну одвагу  
І тоді геть зблякне справжній колір  
Того вчинку, що вчинити маю;  
Замість крові, можуть ринуть сльози.

К о р о л е в а

З ким говориш?

Г а м л е т

Вам хіба нічого  
Там не видно?

К о р о л е в а

Ні, зовсім нічого;  
А проте я все, що є тут, бачу.

Г а м л е т

І нічого ви оце не чули?

К о р о л е в а

Ані слова, пріч самих нас.

Г а м л е т

Гляньте ж,  
Подивіться. Он-де він зникає!..  
Батько мій, як за життя убраний.  
Гляньте! Он у двері він виходить.  
(Привид виходить)

К о р о л е в а

То все вигадав твій мозок хорий,  
Бо гарячка викликає завжди  
Ті химерні марева...

Г а м л е т

Гарячка?  
Як, гарячка? Пульс у мене, мамо,

Як і в тебе, б'є спокійно, в міру,  
І в йому здоров'я гра ритмічно.  
Речі ті, що я казав, повірте,  
Не шалені. Хочете, — на доказ  
Прокажу вам їх до слова вдруге:  
Чи ж в гарячці можна пам'ять мати?  
Мамо, мамо! Заклинаю богом,  
Не лестить оманною душі ви,  
Що в мені говорить божевілля,  
А не гріх ваш: тільки зверху трохи  
Тим свою пригоїте ви рану,  
А зісподу гнити рана буде  
І все тіло нишком вам отруїть.  
Ой, покайтесь перед небом, мамо!  
За минуле накладіть покуту,  
Одцурайтесь того, що б́уло.  
Не кладіть на гидке зілля гною,  
Щоб воно ще більше не збуяло.  
А мені простіть ви, мамо, правду, —  
Бо в наш час задушливий од жиру,  
Щира правда, чиста святість мусять  
У гріха прохати опрощення,  
Плазувати перед ним, благати,  
Щоб дозволив їм добро вчинити!

К о р о л е в а

Гамлете! Мені на-двоє серце  
Ти розкраяв.

Г а м л е т

Отже киньте

Половину ту гнилу й погану  
Та живіть очищені з другою.  
На-добраніч! А із дядьком ложа  
Не діліть: коли чеснот немає, —  
То ви ними хоч прикиньтесь зверху.  
Звичка — сила сатанинська, дика,  
Що з'їда всі почування наші;  
Але тут, в цім разі, звичка — янгол  
І дає до починаннів добрих

Нам одежу і хорошу й легку.  
Ви стримайтесь цю ніч, вірте—завтра  
Вам стриматися вже легче буде,  
А позавтра, — ще багато легче:  
Звичка в нас міняє і натуру,  
Бо вона чарівну силу має, —  
Чорта в нас всилає і вигонить.  
На-добраніч ще раз! Якщо в бога  
Прагнете собі благословення,  
То й мене благословіть, прошу я. (До Полонія)  
А тебе, мій пане, шкода дуже;  
Але певно так судило небо,  
Щоб скарали ми один одного, —  
І мене бичем своїм обрало.  
За цю смерть, що заподіяв осліп,  
Не вхлюсь я відповіді дати.  
Труп візьму. Ну, ще раз вам добраніч!  
За любов я мушу бути жорстоким.  
Скорбний почин, а ще гірше жде нас.  
Пару слів до вас ще маю, мамо.

### К о р о л о в а

Що чинити мушу?

### Г а м л е т

Ви? нічого!

А ні-же з того, що я казав вам!  
Хай отой король опухлий знову  
Вас привабить до свого ложа;  
Хай полащить по щоці ярливо,  
Назове вас мишенятком любим,  
Ви ж за пару поділунків брудних,<sup>118</sup>  
Чи за те, що вам огорне шию  
Лиходійною король рукою, —  
Розкажіть, що тут було між нами.  
Навсправжки, мов, я не божевільний,  
А лукавлю, удаю все тільки.  
Розкажіть, то буде справді добре.  
Де ж царці мудрій, безневинній

Таїну цікаву заховати  
Од кота, од кажана, од жаби.  
Хто б втаїв те? Ні, на шкоду навіть  
Розуму й звичайності — розкрийте!  
Одчиніть на вашім дасі кóець,  
Хай звідтіль летить, де хоче, птаство,  
Ви ж самі, немов та мавпа в байці,  
Спроби ради, у той коець влізьте  
Та й зломіть собі плигнувши шию.

К о р о л е в а

Вір, — якщо слова у нас із духа,  
Якщо духом дихаєм, живемо, —  
Я умру, а пари з уст не витхну  
Про твою розмову.

Г а м л е т

Адже чули,  
Що я мушу в Англію збиратись?

К о р о л е в а

Я й забула. Так, здається, певно.

Г а м л е т (на бік)

Вже листи печатками прибиті,  
Їх до рук моїм колегам дано;  
Я їм вірю, як гадюкам лютим, —  
То ж вони мені дорогу мають  
Показати в саму пащу зради.  
Помагай-бі. А і втішно ж дуже  
Минокопа вергонути вгору  
Його ж власним ще й знаряддям. Добре!  
Я — не я, коли під їх підкопи,  
Не підриюсь ще на локіть глибше,  
Та й знесу до місяця їх разом...  
О, які розкоші, як зіткнуться  
Хитрі справи на одній дорозі! (До Полонія)  
Ну, почну я пакуватись з тебе:  
Тра сховати тельбухи ці в хаті...

Прощавайте, на-добраніч, мамо!  
Супокійним радця став тепера  
Безцікавим, строгим та суворим,  
А живий був блазнюком брехливим.  
Ну, рушаймо! Треба й з вами, пане,  
Покінчити. На-добраніч, мамо!

(Королева виходить в одні двері, а Гамлет у другі витягає  
Полонія).

ЗАВІСА.

## Д І Я ІV.

### СЦЕНА 1.

Велика зала у замку.

(Ввіходять Король, Королева, Розенкранц і Гільденштерн).

К о р о л ь (до Королеви)

Ти зітхаєш і тремтиш не дарма,  
Розкажи, яка тому причина,  
Бо її нам подобає знати.  
Де твій син?

К о р о л е в а (До Розенкранца і Гільденш.).

Лишіть на час нас тут.

(Розенкранц і Гільденш. виходять)

О, мій друже, що сю ніч я зріла!

К о р о л ь

Що ж, Гертрудо? Гамлет що там діє?

К о р о л е в а

Скаженіє, мов те море люте,  
Коли з вітром міряється в силі.  
В навіженім нападі почув він,  
Ніби щось за килимом шурхнуло,  
В ту ж хвилину блеснув мечем він,  
«А, пацюк!», несамовито крикнув,  
І убив в запалі ненароком  
Там, сердегу, діда...

## Король

О, злий вчинок!

Не минуло б і самих нас теє,  
Коли б ми були там: те свавілля  
Пригрожа нещастям усім чисто —  
Нам, тобі і кожному другому.  
Ох, і хто ж за цей кривавий вчинок  
Дасть відповідь? Упаде виною  
Він на нас, бо ми були повинні  
В шорн взяти молодого блазня,  
Од людей його сховати далі.  
А ми так його любили чуло,  
Що не хтіли правді в вічі глянуть  
І немов слабій в стидкій хворобі,  
Ми її таїли страху ради,  
Та й дали роз'ятритись уразі  
І пожерти до кісток все тіло.  
Де твій син?

## Королева

Він поволік десь трупа.  
А проте і в божевільні сáмім  
Гамлетів дух чистим сяйвом сяє,  
Як те злото у руді між бруду:  
Він над тим, що вдіяв, ревно плаче.

## Король

Ну, ходім, Гертрудо!  
Ледве сонце гір оцих черкнеться, —  
Мусить він на кораблі вже бути.  
Що ж до вчинку, то докласти мусим  
Ми всю мудрість, все величчя наше,  
Щоб гидоту виправить, покрити.  
Гільденштерне, гей!

(Розенкранц і Гільденштерн ввійходять)

Ну, любі друзі,  
Ви візьміть кого собі в підмогу,  
Гамлет бо у божевільнім сказі  
Вже убив Полонія і витяг

Із покою матері своєї.  
Принца ви знайдіть і розпитайтесь,  
До капиці однесіть ви трупа;  
Та будь ласка, найхутчіш.

(Розенкранц і Гільденштерн виходять).

Гертрудо!

Треба нам до себе запросити  
Розумніших та певніших друзів,  
Щоби їх про все оповістити, —  
Про той гріх, що скоївсь тут на лихо  
І про те, що маєм ми чинити.  
А тоді й прудкеє лихослів'я,  
Що по світу з краю в край літає  
І влуча своїм жалом отрутним,  
Мов гармата у мету,—на цей раз  
Наше ймення промине й пострелить  
Лиш повітря вільне, невразливе.  
Ну, ходімо. На душі у мене  
Повно жаху і жалю й розради.

(Виходять)

## СЦЕНА 2.

Друга кімната у замку.

(Ввіходить Гамлет)

Г а м л е т

Схований в певному місці.<sup>119</sup>

Г о л о с и (За коном)

Гамлете, принце Гамлете!

Г а м л е т

Що там за гомін? Хто кличе Гамлета?  
Сюди йдуть.

(Розенкранц і Гільденштерн увіходять)

Р о з е н к р а н ц

Що ви зробили з трупом, мій принце?

Гамлет

З'єднав його з порохом, бо він йому родич.

Розенкранц

Скажіть, де він, щоб ми могли взяти його й однести до каплиці.

Гамлет

Не йміть цьому віри.

Розенкранц

Чому не вірити?

Гамлет

Щоб я міг вашу таїну ховати, а свою—ні. До того ж хто й питається мене? Губка. А яку відповідь королевич може їй дати?

Розенкранц

Ви мене, принце, вважаєте за губку?

Гамлет

Так, пане, за губку, що втяга в себе королівські ласки, нагороди й накази. Але врешті такі послугачі королеві найпотрібніші: він хова їх за щелепами, мов мавпа, щоб перед тим, як ковтнути,—пожувати. Коли йому знадобиться те, що ви втягли в себе,—він тільки притисне губку, і знову вона стане суха.

Розенкранц

Я вас, принце, не розумію.

Гамлет

Дуже радий. Гостре слово спить в дурному вусі.

Розенкранц

Принце, ви повинні сказати нам, де труп, і йти до короля з нами.

Г а м л е т

Труп при королі, але король не при трупі.<sup>120</sup>  
Король—аби-що...

Г і л ь д е н ш т е р н

Аби-що́, ясний принце?

Г а м л е т

Або ніщо. Проведіть мене до нього. А ну, лисе,—  
давай у схованки грати!

СЦЕНА 3.

Велика світлиця в замку.

(Ввіходить Король з придворцями).

К о р о л ь (На бік)

Я послав шукати трупа й принца.  
Небезпечно; о, страшенно навіть,  
Що личина ця на волі ходить.  
А проте його скрутити твердо,  
По закону—я не маю зваги.  
Він коханчик у юрби дурної,  
Котра любить оком, а не глуздом;  
І вважа вона лише на кару,  
А на вчинки, на вину—ніколи.  
Гамлетів щоб наглий виїзд з краю  
Не зчинив тут галасу і бучі,  
Треба так еам повернути справу,  
Ніби це ще наша давня думка:  
Бо хворобам безнадійним тільки  
Й засобляють надзвичайні ліки,

(Ввіходить Розенкранц)

Або жодні. Ну, що там такеє?

Р о з е н к р а н ц.

Не могли довідатись від нього,  
Де він трупа заховав, королю.

Король

Де ж він сам?

Розенкранц

Тут, недалеко звідціль,  
При сторожі; жде на вашу волю.

Король

Приведіть його сюди скоріше.

Розенкранц

Гільденштерне! Гей! Ведіте принца.

(Ввходять Гамлет і Гільденштерн).

Король

Де ж Полоній, Гамлет? кажи бо!

Гамлет

На вечері.

Король

На вечері? Де ж?

Гамлет

Десь: тільки не він їсть, а його їдять; чималий гурт премудрих хробаків обсів його добре. Хробак, як бачите, над усім їстівним єдиний державець. Ми одгодуємо інші тварини, щоб ними одгодуватись самим, а себе ми годуємо хробакам на снідання. Ситий король і захарчований харпак,—тільки різні наїдки: дві потрави на однім столі. Такий-от кінець.

Король

Гай, гай!

Гамлет

Людина може піймати рибу на хробака, що з'їв короля, а потім з'їсти й рибу, що проковтнула хробака.

Король

Що ти хочеш цим сказати?

Гамлет

Нічого; я хотів тільки вам довести, що король може мандрувати по кишках у жебрака.

Король

Де Полоній?

Гамлет

На небі. Пошліть провідати. Якщо ваш посланець його там не знайде, то ви самі вже пошукайте його в супротивному місці.<sup>121</sup> Але справді, коли ви його за місяць не знайдете, то певно вже почувете носом, ідучи на галерію по сходах.

Король

(До прислужників.

Ідіть скоріше, шукайте його там.

Гамлет

Не треба поспішати,—він почекає.

(Прислужники виходять)

Король

Гамлете,

Для безпечности тебе ж самого,  
Котра нам у рівній мірі мила,  
Як і скорбне те, що ти накоїв,—  
Ти повинен за оцей твій вчинок  
Зараз звідсіль як-найшвидче зникнуть.  
Виряжайся ж; корабель в дорогу  
Вже готовий, дме погожий вітер,  
Ждуть тебе товариші, все чисто  
Приспоряє в Англію рушати.

Гамлет

В Англію?

**Король**

Так, в Англію.

**Гамлет**

Добре.

**Король**

Бо таки добре, і ти б у тому запевнивсь, якби міг знати наші заміри.

**Гамлет**

Я бачу херувима, що знає ці добрі заміри. Але їдьмо й до Англії. Ну, бувайте здорові, моя мамо!

**Король**

«Коханий твій батько»,—ти це хотів сказати?

**Гамлет**

Кажу ж: Моя мамо! Батько і матір,—це чоловік та жінка; а чоловік та жінка—одна спілка.<sup>122</sup> Так таки, мамо! Рушаймо до Англії.

(Виходить)

**Король**

(До Розенкранца і Гільденштерна)

Йдіть за ним слідком і що-найшвидче

Заманіть на корабля. Не гайтесь!

Ми бажаєм, щоб він цю ніч рушив.

Все оте, що вам для справ потрібне,

Впакував я й запечатав. Гайда ж!

Та хапайтесь, яко мога, швидче!

Я прошу.

(Розенкранц і Гільденштерн виходять)

Ти ж, Англіє, тепера,

Як вважаєш ще на нашу приязнь,—

А потуга наша радить тее,

Бо ще й досі червоніє в тебе

Рана та, що данський меч скривавив,—

І твій жах нас величати мусить,  
То як ти ще чуєш це, байдуже  
Не одхилиш нашої ти волі,  
Що велить у цих листах таємних  
Принцу Гамлету кінець вчинити.  
Учини ж! Бо він вогнем жерущим  
Палить кров, немов страшна отрута,—  
Ти одна її сцілити можеш.  
Поки я про смерть його не вчую,—  
Доти все мені немиле в світі.  
(Виходить).

#### СЦЕНА 4.

Долина в Данії.

(В'їздить Фортинбрас; за ним військо).

Фортинбрас

Капитане! Уклоніться низько  
Королеві данському од мене  
І скажіть йому, що з його ласки  
Принц Норвезький дозволу прохає  
Перейти по королевству військом.  
Вам відомо, де ми маєм стрітись,  
Як бува, його величність схоче  
З нами власне словом помінятись,—  
То йому засвідчити ми раді  
Шанування наше,—так скажіте.

Капитан

Чую, принце.

Фортинбрас

Обачніш рушайте!

(Фортинбрас з військом іде далі).

(Ввіходять Гамлет, Розенкранц і Гільденштерн).

Гамлет

Військо це чиє, ласкавий пане?

Капітан

Це — Норвезьке.

Гамлет

Я б считав вас з ласки:  
А куди воно оце прямує?

Капітан

Десь до Польщі.

Гамлет

Хто ним верховодить?

Капітан

Короля Норвезького племінник —  
Фортинбрас.

Гамлет

Чи просто  
Йдуть вони у саме серце Польщі,  
Чи де-інде в пригряничне місце? <sup>123</sup>

Капітан

Правду вам сказати, любий пане,  
Ми йдемо шматок землі підбити,  
Звідкіль зиску — тільки слава гола.  
Я б не дав в посесію за неї  
І п'яти дукатів, далєбі-що;  
Та хоч би й продать її навіки,  
То сама Норвегія, чи Польща  
У ціні не скористають більше.

Гамлет

Так поляки у такому разі  
Й боронить її не будуть?

Капітан

Отже,  
Навпаки: вже є залога, військо.

### Г а м л е т

На оце змагання про билинку  
Буде мало душ людських двох тисяч  
І дукатів двох десятків тисяч.  
От болячка, що розкоші чинять  
При спокої і достатках легких;  
Її зверху непримітно навіть,  
А в середині вона ятриться  
І вбива отрутою людину...  
Чолом б'ю вам, мій шановний пане.

### К а п и т а н

Йдіть щасливо.

(Виходить).

### Р о з е н к р а н ц

Ви ідете, принце?

### Г а м л е т

Я вас зараз нажену,—рушайте.  
(Розенкранд і Гільденштерн виходять).  
Як усе супроти мене встало,  
Як шпига мою ліниву помсту.  
Чи ж людина той, хто відчуває  
Смак життя й найвище благо—в їжі  
Та в спанні? Тварина він, не більше.  
Та невже ж той, що створив нас дивно,  
Дав нам розум, дав прозорі очі  
Оглядать минуле і прийдешнє,—  
Ті кебети, ті надання божі  
Дарував на те невже ж він людям,  
Щоб вони засняділи без вжитку?  
Ну яка ж на те причина в мене,—  
Чи коротка, як у звіря пам'ять,  
Чи вагання надто полохливе,—  
Міркування про конечні skutки?  
А у тому міркуванні, певен,—  
Поділивши на чотирі частки,—  
Чвертка глузду, а три чвертки страху.

Я не знаю, нащо собі й досі  
Я кажу ще: «треба це вчинити».  
Тим хіба, що є і привід певний,  
Єсть і сила, і бажання, й змога.  
Приклади, як світ оцей великі,  
Будять волю мляву—цеє військо,  
Сильне, дуже може свідком бути.  
Хто веде перед йому? Принц чулий,  
Молоденький, гарний; запал принців  
І завзяття гордовите, боже  
Не вважають на сліпі пригоди,  
Кида він життя своє тендітне  
На непевні іграшки фортуни,  
На страхи й на смерть—за шкаралушу!  
Не того вкриває пишна слава,  
Хто здійма за щось величнє руку,  
А того, хто бореться до смерти  
Й за билинку, коли честь вразили.  
Що ж таке я за мізерне справді?  
Вбили батька, оганьбили матір...  
Мало цього, щоб спалити мозок,  
Кров порвати? А у мене тихо  
Спить усе. Та ось, мені на сором,  
Двадцять тисяч чоловіка лнуть  
За пиху, за мрію на сконання  
Йдуть на цвинтар, як на ліжко просто;  
Будуть битись за таку місцину,  
Де їм всім і повертатись ніяк,  
Де й могили за-для тіл не стане.  
О! Нехай думки мої і гадки  
Прагнуть тільки крові що-хвилини  
І нічого иншого не прагнуть.  
(Виходить).

### СЦЕНА 3.

Ельсинор; кімната у замку.  
(Ввходить королева і Гораціо).

Королева

Я не хочу говорити з нею.

Г о р а ц і о

Пильно так блага вона, і справді  
Мов шалена... аж дивитись шкода.

К о р о л е в а

Що ж їй треба?

Г о р а ц і о

Все про батька править.  
Каже, бачить, що цей світ лукавий,  
Б'є себе у груди і зітхає,  
За дрібничку сердиться й тупоче,  
Промовляє темними словами,  
Що навпіл незрозумілі навіть.  
Річ її не визнача нічого;  
А проте самої мови нелад  
У людей справляє здогад всякий:  
Кожен ловить те чи інше слово,  
Та й зшива їх по своїй вподобі.  
Та і справді, по очах понурих  
По журливім голови хитанню,  
Та по іншому,—завважить можна  
В них непевну, але тяжку тугу.

К о р о л е в а

Мабуть з нею побалакати треба;  
Бо вона посіяти здолає  
Небезпечні здогади й зневірря  
В головах лихих. Нехай приходить. (Гораціо ви-  
ходить).

От така того гріха натура.  
Та тепер моїй душі недужій  
Кожна річ, сама дурниця навіть,  
Провіща якесь нещастя люте,  
У злочинстві стільки марних жахів,  
Що воно, страхаючися зради,  
Видає само себе страхами.

(Гораціо виходить з Офелією <sup>24</sup>).

О ф е л і я

Де прекрасна королева данська?

К о р о л е в а

Що з тобою Офеліє?

О ф е л і я (Співає)

Як пізнати твого коханця,  
По яких знаках?  
По шлику, по патериці,  
Та по постолах.<sup>125</sup>

К о р о л е в а

Панно люба! Що ця пісня значить?

О ф е л і я

Що кажете? Слухайте, будь ласка, уважно.

(Співає)

Він умер, умер і зник десь, пані,  
Вмер, покинув світ;  
В головах—муріг зелений,  
У ногах—граніт.

Ох!

(Ридає).

К о р о л е в а

Схаменися, Офеліє!

О ф е л і я

Слухайте, будь ласка, слухайте:

(Співає)

Покрив був, як нагірний сніг білий...  
(Ввіходить король).

К о р о л е в а

(До короля) Подивися, мій друже!

О ф е л і я

(Співає далі)

В квіт пахучий уквітчаний скрізь,  
І поліг у могилу мій милий;  
Під дощем нерозважених сліз.

К о р о л ь

Як ся маєте, люба панно?

О ф е л і я

Добре. Щасти вам, боже! Кажуть, що сова, була  
колись пекаревою дочкою...<sup>126</sup> Ох, господи! Ми  
знаємо, що ми таке, та не знаємо, чим ми маємо  
бути. Благослови, боже, вам страву.

К о р о л ь

Щось на здогад батька.

О ф е л і я

Годі про це вже, будь ласка; а як питають, що  
це означає,—то одкажіть так:

На-добридень тобі зрана!  
«Валентина» ниньки—знай.<sup>127</sup>  
Під вікном твоя кохана—  
Уставай і привітай.  
Він убравсь в одну хвилину,  
Хутко двері одчинив...  
Ввів до себе він дівчину,  
Та не дівчину пустив.

К о р о л ь

Сердешна Офелія!

О ф е л і я

Вірте без клятьби: я скінчу...

Боже мій! Святі створіння!  
Поратуйте сором мій!  
Хіба в хлопців є сумління?

Всяк те зробить, аби зміг.  
— Ти ж женитись присягався  
Перед тим, як скоїв жарт.

А він одрікає:—

— І їй богу повінчався б,  
Та тепер уже не варт.

Король

З якого часу вона така?

Офелія

Сподіваюсь, що все буде гаразд. Треба тільки  
бути терпеливим; але я ніяк не вгамую сліз, що  
його покладено в землю холодну. Брат мій мусить  
про все довідатись... Спасибі за добру раду. Хай  
подають карету. Добраніч, пані ласкаві; добраніч, мої  
любі, добраніч! Добраніч!

(Виходить).

Король (Горацієві).

Иди за нею ти слідом, Горацій,  
Доглядай, будь ласка, її бідну.

(Гораціо виходить).

Це отрута од тяжкої туги;  
Джерело їй,—батькова смерть нагла.  
Подивись Гертрудо!.. Ох, Гертрудо!  
Як до нас злигодні рушить мають,  
То вони не сунуть по одинці,  
Наче шпійги,—юрбищами ринуть!  
Зараз батька вбито їй; удруге  
Син твій їде, навіжений блазень,  
Що себе сам вигнав по заслугі,  
А слідом—колотиться простолюд  
З темних догадок, пліток і чуюток  
Про ту смерть Полонія-сердеги;  
(Необачно ми вчинили, пані,  
Що тихенько поховали діда).  
Знов тепер—Офелія сердешна  
Душу чисту, ясну роз'єднала

З розумом, без розуму ж усі ми  
Чи личини, а чи просто звірі.  
А нарешті, що страшніш усього,  
Брат її сюди вернувся потай  
Із Парижа, сам не свій од дива,  
Затаївся, а проте чимало  
Має шепотинників, що здатні  
Про смерть батькову чуток отрутних  
Нашептати, і з дурної думки,  
Як немає сліду, то вже певно  
З вуха в вухо нас обвинуватять.  
Все оце, моя Гертрудо мила,  
Мов та бомба вдарила на мене  
І мордує тисяччу смертями.

#### К о р о л е в а

Господи! Що там за гвалт!

#### К о р о л ь

Гей, люди!

Хто там є? Де гайдуки-швайцари?<sup>128</sup>  
Хай вартують двері ці.

(Вбігає придворець).

#### П р и д в о р е ц ь.

О, рятуйтеся, мій королю! Дикий  
Океан, зламавши всі загати,  
Так не рине навіжено-хутко  
На подоли, як Лаерт завзятий,  
На чолі бурхливої голоти,  
Вашу варту до ноги валяє.  
Королем його взива простолюд:  
Буцім світ почався тільки ниньки,  
Буцім древність, що зміцняє владу,  
І звичаї, що дають їй силу,  
Геть забуті й незнайомі люду.  
Галасують: «Нам належить вибір!»  
«Ми Лаерта королем поставим!»

Шапки вгору, лемент, ляск лунає  
Аж до хмар: «Лаерт король наш буде!»

К о р о л е в а

Як вони загавкали всі радо,  
Що напали на тропу фальшиву.  
Слід не там, собаки, пси зрадливі!

К о р о л ь

Двері впали!

(За коном галас).

(Ввіходить Лаерт, за ним юрба дандів).

Л а е р т

Де король той? Де він?  
Ви, панове, за дверима стійте!

Д а н ц і

Ні, впустіть!

Л а е р т

Будь ласка, я прошу вас!

Д а н ь ц і

Хай і так!

(Виходять з покою).

Л а е р т

Спасибі вам. Там двері  
Стережіть. О, гадино в короні,  
Поверни мені ти батька зараз!

К о р о л е в а

Угамуйся, мій Лаерте добрий.

Л а е р т

О, коли б одна єдина крапля  
Вгамувалася моєї крові, —  
Довела б, що я байстрик негожий,

Мого б батька соромом покрила,  
Чисте чоло ненці моїй чесній  
Забруднила б прізвищем повії!

К о р о л ь

Через що на нас, скажи, Лаерте,  
Повстаєш ти так страшенно люто?

(Гертруді)

Не вважай на нього, люба пані,  
І не бійся за персону нашу:  
В короля така свята заслона,  
Що і зрада, глянувши на неї,  
Кам'яніє у замірі чорнім.  
Ти чого, посатанів, Лаерте?  
Розкажи! Не руш його, Гертрудо!  
Говори, мій друже!

Л а е р т

Де мій батько?..

К о р о л ь

Вмер.

К о р о л е в а

Але король невинуватий!

К о р о л ь

Хай він сам розпитує про всеє.

Л а е р т

Як умер він так раптово, нагло?  
Я не дам себе дурить нікому!  
В пекло геть мою рабську покору!  
Сатані лютішому—присяга!  
Совість, віра—в саму прірву пекла!  
Нехтую отим прокляттям вічним...  
Зваживсь я життя своє віддати  
На поталу в цьому й тому світі...  
Що б не сталося—одного бажаю;  
Помстою упитися за батька!

Король

Хто ж зупинить?

Лаерт

Ні весь світ, ні люди,—  
Власна воля тільки! Хоч у мене  
І снаги і сили небагато,  
Я й з малою засягну далеко!

Король

Ти, Лаерте, мій коханий, любий,  
Допитатись тії правди хочеш  
Про сконання дорогого батька?  
Так невже ж твоя рука могутня  
В запалі не схоче розрізнити  
Ворогів од приятелів щирих,  
Тих що виграли і що програли?

Лаерт

Ворогів мені подайте!

Король

Добре!

Хочеш знати їх?

Лаерт

А друзів щирих,  
Я усіх їх пригорну́ до серця  
І як птиця пелікан віддам їм  
Кров свою за їх життя кохане.<sup>129</sup>

Король

О, тепер говориш ти, як добрий,  
Як юнак і син правдивий, чесний.  
Що я сам в тій смерті неповинний,  
Що ношу глибоко в серці тугу,—  
Ти завважиш розумом так ясно,  
Як ти бачиш день оцей очима.

Д а н ц і (За дверима)

Пропустіть її.

Л а е р т

Там гвалт і гомін.

(Ввіходить Офелія, чудно прибрана у квітки і солому).<sup>139</sup>

О, пожежо, висуши мій мозок!  
Хай ропа із сліз, сім раз солоних,  
До кінця мої зірниці виїсть!  
Присягаюсь перед небом вічним,  
Що за цеє божевілля, сестро,  
Я візьму таку безмірну ціну,  
Що од помсти упаде й важниця.  
Квітко, зірко, горлице підбита,  
Безневинна сестро моя рідна!  
Зглянься, боже! Та невже ж можливо,  
Щоб дівоцький молодецький розум  
Був крихким, як і життя старече!  
Вся її істота у коханні  
Парою найтоншою взялася,—  
І тепер душі ціннішу пахоц  
Шле тому вона, кого кохає.

О ф е л і я

(Співає)

Понесли його геть  
З непокритим лицем...  
Ох і леле! Ніщо не допоможе...  
І лилися, лились  
Сльози дрібним дощем  
На могилу. Пожалсь над ним, боже!  
Прощай, голубе мій!

Л а е р т

Коли б розум твій до помсти кликав,  
Не вразив би він так тяжко серця.

О ф е л і я

Вам треба співати:

В яму, в яму його  
Закидайте хутчіш.

О, як цей приспівок до речі: управитель, бачите,  
укравав дочку в свого господаря.

Ла е р т

В цім верзінні є глибокий зміст.

О ф е л і я

Ось розмарин; це на спомин. Згадуй же мене,  
любий, прошу.

(Вибираючи квіти).

А ось трійлистя;—це замість дум.<sup>130</sup>

Ла е р т

Божевілля наставля нас знову:  
Пам'ять, бідна, з думами єднає.

О ф е л і я (До короля)

Ось вам кріп і дзвоники. (До королеви) А вам ось  
рута; я й собі лишу трошки: ми обидві можемо на-  
звати її зіллям божої ласки, тільки для вас вона має  
инше значіння, чим для мене... Ось стокротка. Я б  
вам дала і фіялок, так вони всі пов'яли, коли мій  
батько помер...<sup>131</sup> Кажуть що він гарно сконав.  
(Співає)

Робіне, ти мій коханий,  
Ти мені єдина втіха.<sup>132</sup>

Ла е р т

І журбі, і гніву, й пеклу навіть,—  
Надає вона краси і ласки

О ф е л і я

(Співає)

Чи не вернеться ж він  
Чи не вернеться ж він?  
Ні, ні, ні! Заснув він смертельно:  
І заснув, голуб мій,  
В домовині тісній,

Ні, не вернеться зроду він певно.

Голова од чола  
Вся сріблиста була,  
Борода, наче сніг той, біліла;  
Він погинув, умер—  
Марно плачем тепер...  
Його душу там крий, божа сило.

Також молюсь я за всіх християн. Спаси вас,  
боже. Прощайте! (Виходить)

Ла е р т

Боже, боже! Чи ти ж бачиш це?!

К о р о л ь

Мушу я своїй сказати тузі  
Щире слово. Ти не задураєш  
Мого права. Підем звідси зараз;  
Вибери найрозумніших друзів,  
Хай вони з тобою нас розсудять,  
Якщо я чи просто, чи призводом  
Винуватим у цім ділі буду,—  
То в одплату ти бери від мене  
Королівство і життя й корону,  
І все те, що зовемо ми нашим.  
Як що ж ні,—то подаруй терпіння  
І ми вкупі пошукаєм змоги  
Вдовольнити помсту твою праву.

Ла е р т

Згода, так! Смерть батькова гвалтовна,  
Таємничий похорон, непевний,—  
Без меча, без броні, без клейнодів  
Над його кістками; ані шани,  
Ні яси, як слід би за звичаєм—  
Все оце, немов той грім із неба,  
Приклика мене довести помсту  
До кінця.

## Король

Доведи, і хай сокира  
Упаде на винуватця тяжко!  
Ну ходім, прошу тебе, зо мною.  
(Виходять обидва)

## СЦЕНА 6.

Друга кімната у замку.  
(Ввходять Гораціо і Слуга)

## Гораціо

Хто зо мною говорити хоче?

## Слуга

Моряки,—в них є листи до пана.

## Гораціо

Упусти. (Слуга виходить)

Не знаю, хто б до мене  
Обізвався і з якого краю,  
Окрім Гамлета.

(Ввходять моряки)

## 1 моряк

Здорові, пане!

## Гораціо

Здорові!

## 1 моряк

На здоров'я не нарікаємо. Ось вам лист, пане,  
од посланця, що мав їхати до Англії, коли ви  
справді зветесь Гораціо, як мені казано.

## Гораціо (Читає)

«Гораціо. Скоро прочитаєш цього листа, то поможи  
одним людям дійти до короля:—вони мають листи і до нього.  
Ми безмалъ два дні були в морі, як за нами почав уганяти  
озброєний розбишацький корабель. Побачивши, що нашому  
не втекти, ми мусили з одчаю стати до бою: зачепили гаки,

і я кинувся на ворожі банти. Коли це їхній корабель одчепивсь од нашого зразу і я сам zostавсь у полоні. Розбишаки повелися зо мною як виховані пройдисвіти, бо таки добре знали, що діють: мушу їм за це віддячити. Подай мої листи королеві, та хапайся так хутко до мене, як тікав би від смерти. Я тобі шепну на вухо такі слова, що занімієш; проте вони ще бліді перед самою правдою. Ці юнаки проведуть тебе аж до мене. Розенкранц і Гільденштерн самі прямують тепер до Англії. Я тобі розкажу й про них багато де-чого. Прощай. Вічно, як знаєш, прихильний до тебе.

Г а м л е т . »

Йдіть за мною, я знайду вам змогу  
Королеві ці листи віддати.  
Та хапайтесь, щоб мене ще хутко  
Провести до того, хто писав їх.  
(Виходять)

#### СЦЕНА 7.

В замку.

(Ввходять К о р о л ь та Л а е р т)

К о р о л ь

Мусиш конче ти тепер, Лаерте,  
Потвердити безневинність нашу;  
Ти повинен записати в серці,  
Що я щирий друг тобі, бо чув ти,  
І досвідчивсь певно, що той самий,  
Хто твого вбив батька, мав заміри  
На моє життя.

Л а е р т

Здається ясно;  
Але ви скажіть мені, для чого ж  
Вчинки ці звіроцькі, кари гідні  
Не судили ви судом правдивим?  
Адже ваше і величчя й мудрість,  
Ваша певність і все инше навіть  
Мусили б до того вас схилити.

## Король

Дві причини нарочиті мались,  
Ка-зна-чим вони тобі б здалися,  
А мені вони—непереможні:  
Королева, Гамлетова мати,  
Без душі свого сина любить,  
А я сам,—чи то добро, чи кара—  
Їй належу і душею й тілом.  
Як зоря не сходить з свого кола,  
Так мені без неї вже не жити.  
Перше це,—а друге, чом я вчинок  
Не хотів прилюдно ознаймити?—  
Через схильність і любов народа  
До убивці твого батька: змиють  
Люди всі його злочинства чисто;  
Як криниця обертає часом  
Древо в камінь, так і люд звернув би  
Кайдані злочинцеві у святощ.  
Стріли наші в бурю цю за-легкі,  
Їх би вітер од мети одкинув  
І жалом би повернув на мене.

## Лаерт

А у мене згинув батько чесний  
І сестра у безпораднім стані...  
Ох, коли б могли ожити в неї  
Почування, то вона б покрила  
Цілий світ чеснотою своєю.  
Але жди! Поміщуся я й за тебе!

## Король

Не тривож себе ти цим занадто.  
Не вважай, що я із вовни зшитий,  
Що мене вже небезпечність може  
Ухопить за бороду безкарно,—  
І я те візьму за жарти тільки.  
Незабаром ти прочуєш більше.  
Твого батька я любив без кривди,—

Та й себе ми жалуєм звичайно,—  
Із цього ти зміркувати можеш...  
(Ввіходить слуга)  
Що нового скажеш?

С л у г а  
Ось від принца  
Лист до вас, королю найясніший,  
А оце—до пані-королеви.

К о р о л ь  
Гамлет пише? Хто приніс листи ці?

С л у г а  
Моряки, як кажуть, мій королю.  
Я не бачив їх у вічі. Клавдій  
Одібрав од їх листи і потім  
Дав мені до рук.

К о р о л ь  
Лаерте, слухай,  
Що він пише. (До слуги) Ти лиши нас тут.  
(Слуга виходить)  
(Читає)

Величній і вельможний королю! Знайте, що мене голого  
висажено на беріг вашого царства.

Завтра я проситиму ласки стати перед ваші коро-  
лівські очі, і тоді, якщо зглянетесь ви на мене, я розкажу  
вам, яка кумедна халепа мене зненацька повернула назад.

Г а м л е т.

Що це значить? Та невже ж всі інші  
Повернулись? Чи брехня, чи жарти?

Л а е р т  
А рука знайома.

К о р о л ь  
Гамлетова.  
«Голий»... так. А в приписці стоїть ще—  
«Сам-один». Яка в цім твоя рада?

Ла е р т

Не зміркую, але хай приходить.  
Одігріла серце моє хворе  
Думка та, що я йому у вічі  
Просто кину: «ось що ти накоїв!»

К о р о л ь

Якщо так, Лаерте... та чи так бо?  
А проте, як може бути инше?..  
Хочеш ти поводитарем узяти  
Тут мене?

Ла е р т

З охотою, королю,  
Аби ви не повели до миру.

К о р о л ь

Мир верну лишень твоєму серцю.  
Коли так, що Гамлет враз приїхав,—  
Коли вже вхитрившись одхилити  
Подорож,—він не поїде вдруге,—  
Я тоді схилю його на діло,—  
(Це в думках намислив я вже здавна) —  
У якому він загине певно.  
Смерть його не зчинить поговору,  
Навіть мати визнає причину,—  
В ній завважить тільки злу пригоду.

Ла е р т

Я коритись буду вам, королю,  
Тим радніш, як зробите мене ви  
У цій справі вашою рукою.

К о р о л ь

В цім і річ. Відколи ти повіявсь  
По чужих краях, тебе раз-пораз  
Вихваляли Гамлетові в очі,  
Що в одному талані ти сяєш.  
Всі твої знання й кебети вкупі

Не зривали заздроси так в ньому,  
Як оця, на мене, другорядна.

Ла е р т

Про яку ви кажете, королю?

К о р о л ь

Юнакові до бриля це стьожка,  
Та потрібна; молодощам личить  
І одежа показна, легенька,  
А старому—тільки хутро тепле:  
Тим—краса, цьому—здоров'я й шана...  
Мабуть місяць, а чи два минуло,  
Як у нас тут був нормандський лицар;  
Я і сам французів добре знаю,—  
Бився з ними: їздять всі в них верхи  
На прочудо; але цей був дідько:  
До сідла, мов дратвою пришитий,  
Виробляв своїм конем такеє,  
Що й не здумать, не згадать; здавалосьь,  
Він і кінь—одно створіння вкупі.  
Зміркувати неможливо навіть,  
Як чинив він ті дива та штуки.

Ла е р т

Він нормандець, кажете?

К о р о л ь

Нормандець.

Ла е р т

Це Лямонд, клянусь життям.

К о р о л ь

Він самий.

Ла е р т

О, його я добре знаю; справді  
Найдорожча він перлина в краї.

## К о р о л ь

Він тебе тут величав повсюди:  
Вихваляв талан твій надзвичайний  
І мечем і шаблею рубатись,  
А ще надто на рапірах битись.  
Він кричав: «було б це справжнє чудо,  
Коли б зваживсь хто на герць з ним стати».  
Присягавсь, що перебійці рідні  
Зараз гублять вправність, хист і око —  
Ледве стануть на двобій з тобою.  
Слава ця так завзяла Гамлета,  
Так йому струїла хижу заздрість,  
Що він тільки і бажав одного,  
Щоб вернувся ти до дому швидче,  
І помірявсь з ним на герці. Ну, так...  
Користуючись тим...

## Л а е р т

Чим, королю?

## К о р о л ь

Чи тобі пак батька твого шкода,  
А чи ти малюнок тільки туги,—  
Тільки образ без душі?

## Л а е р т

Для чого

Ви про це питаєте?

## К о р о л ь

Звичайно

Не того, щоб думав я, Лаерте,  
Що ти батька не любив ніколи,  
А того, що я, бач, добре знаю,  
Що любов породження є часу<sup>133</sup>  
І сам час, як бачу я на ділі,  
Зменшує вогонь її і силу;  
Навіть в самім полум'ї любови

Гніт горить і темрявить він сляйво.  
Не бува ніщо раз-пораз гожим,  
Бо і гоже, вибухнувши надто,  
Умира од пересади зараз.  
Як ти хочеш що зробити,—треба  
Те чинити в мить ту, як захочеш;  
Бо те «хочу» міниться і має  
Стільки всяких рішень, скільки в світі,—  
Язиків і рук, пригод і халеп.  
І тоді вже наше «мушу» стане  
Лиш одним зітханням сумним, марним,  
Котре вадить, стишуючи муку.  
Але годі, я вернусь до діла:  
Гамлет тут! Ну, так що ти маєш  
Розпочати, щоб любов до батька  
Не словами довести, а ділом?

### Ла е р т

Мушу його вбити хоч би й в церкві.

### К о р о л ь

За-для вбивця справді й храм не захист,—  
За-для помсти жодних меж немає.  
Так отак, Лаерте, мій ласкавий:  
Ти сиди в своїй господі тихо,  
Гамлет же, вернувшись, сам провіда,  
Що і ти прибув сюди. Ми зараз  
Хваліїв до нього надішлемо,  
Що талан твій піднесуть угору  
Вдвоє вище, ніж француз підносив,  
Й на останку зведемо вас в герці,  
Й поб'ємося за обох об заклад.  
Імовірний, необачний, щирий,  
Тих рапір він оглядать не стане,  
Непомітно ти замість тупої  
Вибирай собі рапіру гостру  
І оддяч, як сам здоров вже знаєш,  
За смерть батька.

### Ла е р т

Я й зроблю це, вірте,  
Та й кінець ще умочу в отруту, — 134  
Я купив у знахаря ці ліки  
І вони такі смертельні, люті,  
Що як ніж з краплиною одною  
Доторкнувся б до живої крові,  
То рятунку вже не жди: ніяке  
В цілім світі найдорожче зілля,  
Хоч яку б цілющу силу мало, —  
Не здолає, визволить од смерти.  
Я вмочу кінець рапіри гострий  
В ту отруту і, аби торкнувся, —  
Певна смерть.

### К о р о л ь

Обмислим краще все це:  
Зважмо добре, як, коли і чим ми  
Досягнем мети найкраще цієї,  
Бо як схибим, перекинем воза  
Й крізь щаблі прогляне наша клажа, —  
Краще нам і не рушати з місця.  
Отже нам і другий шлях ще треба  
У запасі на пригоду мати,  
Як бува не виведе нас перший.  
Стій, зміркуєм. Ми за кожен дотик  
Вам призначим цінний, пишний заклад...  
А, піймав!.. Як вас розпалить, —  
(Ти для того нападай завзятіш),  
Гамлет же попросить, часом, пити, —  
Я йому такого всиплю трунку, —  
Раз ковтне, то й виграли ми справу, —  
Хоч би там твоє отрутне шило  
І змилило. Але, тихо... Гомін.  
(Ввіходить королева).  
Що таке там, люба королево?

### К о р о л е в а

За нещастям у тропу нещастя;  
Так вони одно за другим близько

Завжди йдуть; твоя сестра, Лаерте,  
Утопилась.

Ла е р т

Утопилась? Боже!  
Де ж і як?

К о р о л е в а

Там біля річки саме  
Є верба; гілля своє схилила  
І зорить у кришталювий струмінь.  
Оттуди Офелія з вінками  
Надійшла, вінків вона химерних  
Наплела з стокроток і волошок,  
Жаливи та квіточок червоних,—  
Вівчарі бридкі їх звуть негоже,<sup>135</sup>  
А дівчата гречні «мерлим пальцем».  
На похилу гілку бідна злізла,  
Щоб вінками ту вербу скрасити,  
А трухляве дерево й зломилось;  
Так зненацька і вінки, і квітки,  
І та гілка з нею разом вкупі  
Геть шугнули в течію плакучу.  
Біла одіж розметнулась пишно  
Й затримала її трохи зверху...  
Безталанна й не вбачала лиха.  
Мов русалка по воді безпечна  
Все пливла й пісень співала гарних,  
Мов вродилась і зросла на хвилях.  
Але довго не тривало теє:  
Одіж вся обваженіла зараз,  
Як води набралася доволі,  
Й потягла на дно глибоке бідну, —  
Од пісень чудових у могилу.

Ла е р т

Ох, невже навіки утопилась?!

К о р о л е в а

Утопилась.

## Ла е р т

Сестро, люба, мила,  
Вже тепер води тобі за-досить  
То я здержу сьози... здержу... здержу...  
(Ридає).

Ні, либонь, це людська неміч, кволість,  
Бо натура, не вважа на сором,  
А бере своє. Ну, плачте ж, очі!  
Потім більше бабою не буду.  
Прощавайте, мій королю! В мене  
Є багато слів страшних, вогненних,  
І вони б спалахнули пекельно,  
Якби їх оця дурниця,—сльози —  
Не згасили...

## К о р о л ь

Ми слідом, Гертрудо,  
За Лаертом підемо; я втишив  
Гнів його. Боюсь, щоб ця пригода  
Знов його не підпалила страшно.  
Ну, мерщій ходімо ж.  
(Виходять).

ЗАВІСА.

## ДІЯ V.

### СЦЕНА I.

Гробовище.

(Увіходять два могильники з рискалями) <sup>136</sup>.

1 м о г и л ь н и к

Чи можна ж її по християнському ховати? Адже ж вона своєю волею шукала смерти.

2 м о г и л ь н и к

Сказано, можна. Копай мерщій яму. Було по її слідство і звелено по християнському ховати.

1 м о г и л ь н и к

Яким побитом? Хіба вона ради своєї оборони втопилася?

2 м о г и л ь н и к

Мабуть так і постановлено.

1 м о г и л ь н и к

Еге. Так, так,—не инакше: «самооборонячись». Ось тобі артикул в законі: коли я топлюсь охотою власною, то це буде уже вчинок, а вчинок має три ступні: почин, заходи й діло... Значить видиться, і бачиться, і виходить, що вона не втонула, а втопилася. <sup>137</sup>

**2 могильник**

Ет! Слухай-бо, чоловіче добрий...

**1 могильник**

Стривай! Ось вода—добре; ось людина—гаразд. Ну, коли людина іде до води і топиться, значить, хотів, не хотів, а пішов він туди: помічай добре. Але коли сама вода прийшла до людини і потопила її, то людина не сама втопилася. Отже, понеже хто невинний у своїй смерті, той не вкорочує собі і життя.

**2 могильник**

Чи так і по закону?

**1 могильник**

Як захоче влада, то й буде по закону.

**2 могильник**

А хочеш знати правду? Якби мертва була не з вельможного роду, то не ховали б її на християнському цвинтарі.

**1 могильник**

Либонь що й так; але тим гірш для вельможних, що їм вільніш вішатись і топитись, ніж иншим християнам. Дай-но мого рискаля. Нема стародавнішої шляхти, як садівники, городники й могильники: їх ремесло з Адама.

**2 могильник**

Чи був же Адам шляхтичем?

**1 могильник**

Авже-ж: шляхтич першої руки.

**2 могильник**

Та де там!

1 м о г и л ь н и к

От тобі й—де там. Чи ти християнин, чи поганин? Як ти розумієш святе письмо? А письмо глагола: «Адам копав землю». Як же її копати без руки?<sup>138</sup> Я ще тебе про одно запитаю; якщо не одмовиш дотепно, то признайся, що ти...

2 м о г и л ь н и к

Ну, ну!

1 м о г и л ь н и к

Хто буде міцніше за муляра, корабельника й тесляра?

2 м о г и л ь н и к

Шибеничник, бо його будова переживе тисячі жильців.

1 м о г и л ь н и к

Добре, далєбі добре! Шибениця стає у послузі, але кому? Тому, хто лихо чинить. От ти і схибив, вважаючи шибеницю за міцнішу ніж церква:—значить тобі шибениця за церкву видалася. Ну, розваж справу краще.

2 м о г и л ь н и к

Хто буде міцніше за муляра, корабельника й тесляра?..

1 м о г и л ь н и к

Так. Одмовляй та й уже.

2 м о г и л ь н и к

Далєбі, зараз скажу...

1 м о г и л ь н и к

Ну!

2 м о г и л ь н и к

Чорт його зна!..

(Здаля виходять Гамлет і Горадію).

## І МОГИЛЬНИК

Не надсажуй мозківниці; не підженеш батогом шкапи. А коли тебе знов запитає хто про це, то так одкажи:—могильник. Його домовини стоять аж до страшного суду. Ну, метися, лишень, до шинку, та принеси квартиру.

(2 могильн. виходить).

## І МОГИЛЬНИК

(Копає і співає)

В літа красні парубочі<sup>139</sup>  
Як кохання в серці граю,  
Милував я дні і ночі,  
Та її того здавалось мало.

## Гамлет

Цей мугир здається й не розуміє, що робить: копає яму на мертвого і виспівує собі.

## Гораціо

Звичка зробила його до своєї роботи байдужим.

## Гамлет

Справді: що менше працює рука, то делікатніша її чутливість.

## І МОГИЛЬНИК

(Співає)

Але нишком старість люта  
Мене в пазурі вхопила,  
До землі прибила туга,  
Що зовсім мені не мила.

(Викидає череп).

## Гамлет

Цей череп теж мав язика і міг колись співати, а отой гультяй так і шпурляє його об землю, ніби якісь Каїнові щелепи. Може то була голова якого політика, що думав подужати й бога, а тепер його подужав і осел: чому—ні?

Г о р а ц і о

Можлива річ, принце.

Г а м л е т

Або якого придворця, що вмів тільки казати: «Добридень, любий принце. Як ся маєте, ясновельможний пане». А може й з такого мостивого пана, що вихваляв коня другому вельможному панові, аби той йому подарував—чи не правда ж?

Г о р а ц і о

Авже-ж.

Г а м л е т

Так, так. І тепер ця голова дісталася шановному пану хробакові; язик і губи згнили, а могильник заступом трощить щелепи. Зміна надзвичайна, коли б ми могли тільки постерегти її. Навіщо викохувались, зростали кістки ці, щоб ними грати у кеглі. Аж мої крутить, як про це задумаю.

І м о г и л ь н и к

(Співає)

Заступ, заступ і лопата,  
На трунину покривало,  
Та тісна у глині хата, —  
Ось що гостеві зосталось.

(Викидає другого черепа).

Г а м л е т

Ось ще один. Хто зна, може це череп якого судді? Де ж тепер його статuti, артикули, позви, скарги і хаптурі? Для чого ж він терпить, як цей ґевал товче його брудною лопатою в лоба і не позиває його за безчестя? Гм... Може пронозою був за свого часу, скуповував і перепродував землі, маєтки... по купчих, заставах, контрактах, розписках і штрафах. Що ж тобі врешті придбали оті всі купчі і застави, хіба добру пригорщ болота, що ним наби-

лася твоя хитра макітра. Невже оті всі кріпості тільки цей шматок землі за ним закріпили, який і пара контрактів покриє. Та навіть його документи на власність — навряд чи й змістилися б у цій скрині, що йому за домовину, а тут і самому дідичеві місця тільки в малу міру. Як на тебе?

Г о р а ц і о

А ні клаптя більше, мій принце.

Г а м л е т

Адже пергамент на документи роблять з баранячої шкіри?

Г о р а ц і о

Так, принце, і з телячої теж.

Г а м л е т

Барани ж і телята всі оті, що на його покладаються. Побалакаю з цим хлопцем. Гей! чия це яма?

1 м о г и л ь н и к

Моя, пане.

(Співає)

Та тісна у глині хата —  
Ось що гостеві зосталось.

Г а м л е т

Звичайно твоя, бо ти в ній.

1 м о г и л ь н и к

Ви надворі; то вона й не ваша; і я хоч не зовсім у ній, та вона моя.

Г а м л е т

Дуриш, брате, як кажеш, що твоя; це яма не для живих, а для мертвих. Значить збрехав єси, хлопче.

1 м о г и л ь н и к

Брехня на місці не сидить: од мене до вас перескочить.

Гамлет

Для якого ж чоловіка копаєш?

1 могильник

Не для чоловіка.

Гамлет

Ну так для якої жінки?

1 могильник

І не для жінки.

Гамлет

Кого ж тут ховатимуть?

1 могильник

А те, що було колись жінкою, а тепер, царство небесне,—вмерло.

Гамлет

Хвацький зух. Треба йому одважувати слово по слову, бо инакше зараз піймає. Я вже помічаю три роки, Горацію, що їй-богу, тепер світ стався якийсь занадто хитрий; та тепер селянин не дасть шляхтичеві собі наступити на ногу. Давно ти тут могильником?

1 могильник

Я став ним в найславніший за всі дні день, коли покійний король Гамлет подужав Фортинбраса.

Гамлет

А коли це було?

1 могильник

Невже не знаєте? А це ж кожен дурень зна. Того ж самого дня знайшовся і принц Гамлет, що тепер здурів і його заслано до Англії.

Гамлет

Так, а навіщо ж його туди заслано?

**1 могильник**

На те, що зсунувся з глузду, то певно в Англії його знайде, а як і не знайде—невеликий клопіт.

**Гамлет**

Чим невеликий клопіт?

**1 могильник**

А тим, що не помітять: там бо всі божевільні, як і він.

**Гамлет**

Від чого ж він збожеволів?

**1 могильник**

Та кажуть якось чудно.

**Гамлет**

Як чудно?

**1 могильник**

Та так, від того, що ніби розума стратив.

**Гамлет**

На яким же ґрунті?

**1 могильник**

Звісно на своїм, на Данськім, де я змалку вже аж тридцять літ копаю.

**Гамлет**

Скільки часу людина в землі не зотліє?

**1 могильник**

Якщо не згниє перед смертю (тепер раз-у-раз трапляються пранцюваті трупи, що й на похорон не чекають), то продержить років вісім, дев'ять. Кожем'яка видержить дев'ять.

**Гамлет**

А чому ж він довше?

**1 м о г и л ь н и к**

Ет, пане. Його власна шкура так виробилась у тій справі, що довго не пускатиме води. А знаєте, вода найгірший ворог вашим пеським трупам. Ось іще череп. Цей пролежав у землі двадцять і три роки.

**Г а м л е т**

А чий він?

**1 м о г и л ь н и к**

Одного шльондриного сина,—а ви як думали?

**Г а м л е т**

Та я вже не знаю.

**1 м о г и л ь н и к**

Чума на його голову! Раз оцей блазень виляв на мене цілу пляшку вина. Цей черепок, пане, належить Йорикові, що був за дурника в короля.

**Г а м л е т**

Цей, кажеш? (Бере черепа)

**1 м о г и л ь н и к**

Цей самий.

**Г а м л е т**

А ну гляну. Ох, леле! Бідний Йорику! Я його знавав, Гораціо.<sup>140</sup> Хлопець був невтомний на жарти, щедрий на вигадки: разів з тисячу носив він мене на спині; а тепер—яку зриває огиду; аж нудить на серці. Тут були губи: скільки то раз цілував я їх,—і не здумати. Де тепер твої жарти, пустощі, сміхи? Де пісні і ті блискучі витівки, од яких лягав усяк з реготу. І що ж,—тепер бракує тобі слова—по-сміятися над своєю власною оскалиною. Нема вуст: пропали. Піди ж ти, знайди яку пані в світлиці і скажи їй, що нехай би вона себе за життя і надалі фарбувала й шмарувала, а зрештою таки зоста-

неться оттакою ж марюкою. Хай вона заздалегідь посміється. Скажи мені, будь ласка, Гораціо, одно...

Г о р а ц і о

Що, принце?

Г а м л е т

Як твоя думка, чи й Олександр був оттаким у землі?

Г о р а ц і о

Авже-ж певно.

Г а м л е т

І так само душив? Фе! (Кидає черепа).

Г о р а ц і о

Конче так, принце.

Г а м л е т

На яку ж гидку потребу здались ми, Гораціо! Як кинеш гадками слідом за тим трупом славетнього Олександра, то опинишся й коло чопа в барилі.

Г о р а ц і о

Ну такий висновок зробити—трохи над-силу.

Г а м л е т

А ні трішечки: нема дивного там опинитися, йдучи слідом за його останками. Наприклад, слухай: Олександр умер, Олександра сховали, Олександр стрюх на порох, на глину; з глини роблять замазку, а замазкою, у яку повернувся Олександр, хто мені заборонить замазати барило з пивом?

Могутній Цезар вмер і перетрюх на глину,  
Од вітру можна ним тепер замазати стіну.  
Таке то. Від кого, либонь весь світ тремтів, —  
На замазку пішов до мурів і дахів.

Але, цсс... тихо. Одступімось: он король...

(Виходить процесія. Поки з труною Офелії, за ними Лаерт з голосильниками; далі Король, Королева, придворці й інші).

## Г а м л е т

Королева і придворне панство.  
Хто б це був? Кого б ховати мали?  
Чий би був це похорон без співів?  
Знати зараз, що бездолець мертвий  
Сам на себе руки зняти зваживсь.  
Це хтось з дуків. Станьмо на бік трохи,  
Й почекаймо... (Одступає далі з Горацієм).

## Л а е р т

Ще яка одправа  
Буде далі?

## Г а м л е т

То Лаерт, дивися, —  
Щиросердий і хороший хлопець.

## Л а е р т

Ще яка одправа?

## С в я щ е н и к

Ми і то вже  
Чесць святу воздали по потребі,  
Скільки нам це дозволяла й церква.  
Смерть її була непевна надто,  
І коли б не воля королівська,  
То лежати б, по законам нашим,  
Їй в землі несв'яченій до суду.  
Замість щирих молитов благальних,  
Провожали б мертве цее тіло  
До могили цеглою й камінням, —  
Їй проте діставсь вінок дівочий,  
Домовину всю барвінком вбрали,  
І несли аж до могили з дзвоном.

## Л а е р т

Більш нічого?

## 1 С в я щ е н и к

Ні, нічого більше.

Ми б святу зневажили одправу,  
Як би їй, як богобійним душам,  
Проспівали папахиду повну.

Л а е р т

Домовину—в яму! Хай фіялки,  
Проростуть з незайманого тіла,  
А тобі скажу, жорстокий попе, —  
Сам ти будеш в пеклі чорнім тліти,  
А сестра між янголи полине.

Г а м л е т

Як?.. Офелія?...

К о р о л е в а

(Кидаючи квітки на труну).

Найкращій квітці  
Ці квітки. Прощай! Тебе бажала  
Бачити я Гамлету за жінку,  
Сподівалась, зірко моя люба,  
Покрашати ваше шлюбне ліжко,  
А не цю завчасну домовину.

Л а е р т

О, бодай на голову прокляття,  
Що злочинством звів твій ясний розум,  
Впало лих і мордувань стонадцять!  
Ще завждіть! Спру не сипте землю,  
Хай ще раз я обійму кохану. (Скакає у яму).  
А тепера сипте свіжу глину  
На живого з мертвою у-купі;  
Насипайте ви таку могилу,  
Щоб була за круті гори вища,  
Щоб ховалась аж за сиві хмари,  
Як чоло блакитного Олимпу.

Г а м л е т (Наближається)

Хто це тут свою скорботу-тугу  
Вилива так голосно і пишно?

Чий це галас аж до зір лунає,  
Що й вони спиняються із дива?<sup>142</sup>  
Гамлет я, принц данський! (Скакає в яму).

Ла е р т

(Кидається на нього).

Хай в пекло

Сатана твій дух несе! (Боротьба).

Г а м л е т

Негоже

Молишся. Геть з горла руки, прошу!  
Хоч плохій я, не завзятий в гніві,  
А проте ти стережися, брате,—  
Бо й у мене небезпечне де-що...  
Далі руки!

К о р о л ь

Розніміть їх зараз!

К о р о л е в а

Гамлете, ох, Гамлете!

У с і

Панове!

Г о р а ц і о

Угамуйтеся, мій ласковий пане!

(Де-які їх розводять і вони вилазять з ями).

Г а м л е т

Я за цю річ з ним змагатись буду,  
Поки очі не склеплю навіки.

К о р о л е в а

За яку річ, сину мій, завіщо?

Г а м л е т

Я кохав Офелію так ревно,  
Як братів і сорок тисяч вкупі  
Не кохатимуть ніколи зроду. (До Лаерта).  
Що ти здатен був вчинить для неї?

К о р о л ь

О, Лаерте, він несамовитий!

К о р о л е в а

(До Короля). Ти, на бога, з ним не сперечайся.

Г а м л е т

Ну, скажи, що здатен учинити?  
Плакати, чи голодом моритись?  
На шматки своє роздерти тіло?  
Випити річку? З'їсти крокодила?..  
Я вчиню все теє. Ти прийшов тут  
Голосити і до неї в яму  
Вєргатись на жалі мені, на прикрість,  
І живцем із нею закопатись.  
Можу й я! А ти провадив тут ще  
Про могилу. Хай над нами зараз  
Назсипають мільон їх разом,  
Щоб гора верхівлям досягнула  
Аж до бані вогневого неба,  
Що при ній здалася б кожна цвяшком!  
На ревіння кожен дурень здатний.

К о р о л е в а

То шаленість. Так ще кілька часу  
Буде його тяжко мордувати,  
Потім зразу, мов голубка сива,  
Вивівши діток золотоперих,  
Він замовкне в тихім супокою.

Г а м л е т (До Лаерта).

Слухай, пане: за які ти вчинки  
Негаразд поводишся зо мною?<sup>143</sup>  
Я любив тебе, як брата завжди...  
Річ не в тім. Що б Геркулес не діяв,  
Кішка нявка... ну, й собака гавкне.

(Виходить).

К о р о л ь

Йди за ним, Гораціо, будь ласка.  
(Гораціо виходить).

(До Лаерта). Насталі терниливість, любий друже,  
Ти моїм вчорашнім словом. Зараз  
До кінця доведемо ми справу.  
(Королеві). Ти, Гертрудо, накажи, щоб пильно  
Назирці за Гамлетом ходили. (На бік)  
Цій могилі хрест живий потрібен,  
А мені—давно жаданий спокій.  
Швидко, швидко... Ще потерпим поки.

## СЦЕНА 2.

Світлиця в замку

(Ввіходять Гамлет і Гораціо).

Г а м л е т

Друже мій, про це вже досить; отже  
Поведем про друге. Пам'ятаєш  
Всю пригоду добре?

Г о р а ц і о

Пам'ятаю

Все гаразд, мій принце.

Г а м л е т

В серці в мене

Наче чвара підняла тривогу,  
Сон одлинув, і я мався гірше,  
Аніж в'язень у заліза взятий.  
Вмить я зваживсь... і та нагла звага  
Хай святиться на цей раз. Ти знаєш,  
Часом наглість нам стає в пригоді,  
А обачні заміри і схиблять.  
Це доводить, що є зверхня сила,  
Котра нами у житті керує,  
На який би шлях ми не ступили.

Г о р а ц і о

Так-то так...

## Гамлет

Я з ліжка раптом скочив,  
Взяв на опаш плащ мій і з каюти  
Помацки пішов в пільмі шукати,—  
І знайшов пакета,—хап, та й знову  
До свого кутка мерщій. Страх волю  
Так напружив, що забув про честь я  
Й розпечатав ті листи державні...  
Там знайшов я,—що б ти думав, друже?—  
Королівськеє шельмовство, от-що!  
Наказ певний, а в йому набито  
Тих причин—і, господи!—про спокій,  
Данії і Англії рятунок,  
Про страхи, якщо втече од смерти  
Оттакий паливода й звірюка...  
Так ото, щоби негайно, зараз,  
Навіть кату не даючи часу  
І сокиру нагострити,—зняти  
Голову з плечей мені.

## Гораціо

Чи ж правда?..

## Гамлет

Ось наказ, ти прочитаєш потім  
На дозвіллі, а тепера хочеш  
Ти послухать, що і як вчинив я?

## Гораціо

Розкажіть, будь ласка.

## Гамлет

Я не мав, як влúчив в пастку, часу  
І розмислить про ту справу добре,  
Що це мала розпочатись зараз.  
Ось, я сів, скомпонував лист другий  
І списав, як тільки мога краде.  
Перш я думав так, як наші дуки,

Що письмо хороше сором мати  
І давав собі чимало праці,  
Щоб того позбутися, та в час той  
Надалось воно мені найкраще.<sup>144</sup>  
Хочеш знати, що в листі я правив?

Г о р а ц і о

Дуже принце.

Г а м л е т

Од самого ймення  
Короля, до брата його в-других,  
До поплечника мовляв свого:  
Якщо хоче нам зробити послугу,  
Щоб між нас цвіла назавжди згода,  
Наче пальма, щоб вінком з колосся  
Спокій нас єднав і вічна приязнь  
(Силу всяких «щоб» туди напхав я),—  
То щоб зараз, скоро лист прогляне,  
Без суда, без жодної розправи,  
Не даючи і на сповідь часу,—  
Посланців обох на той світ справив.

Г о р а ц і о

Як-же ви печатку приложили  
До пакета?

Г а м л е т

Е, отут, мій друже,  
Наді мною зглянулося небо.  
При мені була тоді печатка  
Батьківська,—зразок печатці Данській.  
Лист згорнув так само я, як перший,  
Надписав і приложив печатку  
І одніс на перше місце тихо  
І ніхто не постеріг підміни.  
А на ранок сталась тая січа,—  
Решту знаєш.

Г о р а ц і о

Голови втрають  
Розенкранц і Гільденштерн напевно.

Г а м л е т

Що ж, сами okazji шукали...  
Я спокійний совістю: схотілось  
Встряти їм, ну власна воля й губить.  
Небезпечно, бач, малим створінням  
Між мечів блискучих і страшених  
Двох потужних супротивців стати.

Г о р а ц і о

Ну й король же!

Г а м л е т

Що? Ще може мало?  
Батька вбив, а матір звів на хльорку;  
Крадькома став між народом данським  
І моїми певними правами;  
На моє життя закинув сітку  
Та ще як лукаво. Чи ж не мушу  
Я те все рукою цею змити?  
Чи не гріх давати змогу й далі  
Розчумлятись цій людській болячці?

Г о р а ц і о

Незабаром з Англії напишуть,  
Як вчинили волю.

Г а м л е т

Незабаром;

А до того—час мені належить.  
Витхнути життя людині—жарти.  
Шкода дуже тільки, щирий друже,  
Що з Лаертом запаливсь я надто:  
Його справа є зразок з моєї;  
Я люблю з душі його, шаную,

Але справді вихваляння горем  
Кров мою всю збурило.

Г о р а ц і о

Ш-ш... хто там?

(Ввіходить Озрик).

О з р и к

Віншую вас, ясновельможний принце, (Кланяється)  
з щасливим поворотом до Данії.

Г а м л е т

Щиро дякую, пане. (До Гораціо) Знаєш цього ко-  
маря?

Г о р а ц і о

Ні, принце.

Г а м л е т

Тим краще для тебе, бо й знати його — огида.  
Він має багато землі і худоби. Настав бидло паном  
над бидлом, то його ясла будуть за королівським  
столом. Це справжня сорока, але як мовляв тобі,  
посідає великий смітник.

О з р и к

Ласкавий принце! Якщо вашій вельможності є  
вільний час, то я мав би од його королівської ве-  
личности переказати вам де-що.

Г а м л е т

Я вислухаю з найбільшою увагою. Нехай ваш  
шлик лягає на своє місце: його ж до голови зроб-  
лено.

О з р и к

Дякую вашій вельможності — тут дуже душно.

Г а м л е т

Де там! Навпаки дуже холодно: вітер з півночи.

О з р и к

Справді, принце, таки холодненько.

Г а м л е т

А проте щось мені здається, що душно, аж мло-сно,—чи то така моя вдача.

О з р и к

Слово честі, душно; так пече, принце, що аж... і не знаю... Його величність припоручили мені вам, принце, сказати, що побились за вашу вельможність у великий заклад... ось про що річ...

Г а м л е т

Не забувайте, будь ласка... (Показує на шлика, щоб надів).

О з р и к

Ні, слово честі, мені так вільніше, слово честі. Нещодавно прибув до нас гість, принце, Лаерт: слово честі, це юнак правдивий, спритний до всього, ввічливий, освічений, — і красень, слово честі, й слів мало, щоб його як слід похвалити. Та коли про нього щиро сказати, то він, слово честі, зразок чи якийсь календар найделікатніших манір та звичок: словом,—ви в йому знайдете всі найпишніші ознаки шляхетства.

Г а м л е т

В устах ваших, добродію, його добрі прикмети не блякнуть, а проте як би перелічити їх до цяти, то, знаю я, що в пам'яті й числа 6 не настигло: не здолала б вона вивчити всіх подробиць пишнот, бо не догнала б їх бистрого льоту. Що-до мене, то з щирого серця, я його вважаю за велетня духом, у нього таке багатство душевних добірних оздоб, що, слово честі, хіба в дзеркалі знайде він собі рівню, а всі інші обличчя будуть тінню, не більше.

О з р и к

Вельможний принц судить про нього з непохибною правдою.

Г а м л е т

Але ж до чого йдеться все це? Для чого ми марним словом шановне ймення трівожимо?

О з р и к

Як, принце?

Г о р а ц і о

(До Гамлета) Треба до такої голови добирати і її мову; ви були на це здатні, мій принце.

Г а м л е т

Для чого ви завели про того кавалера?

О з р и к

Про Лаерта?

Г а м л е т

Не про кого ж.

Г о р а ц і о

Гаманець його вже порожній; витратились всі золоті слова.

О з р и к

Я думаю, що ви не без свідомости...

Г а м л е т

Гаразд, коли ви про мене так думаєте; хоча мені з того не велика користь... Що ж далі, пане?

О з р и к

Ви не без свідомости, принце, якою досконалістю володіє Лаерт.

Г а м л е т

В тому я не зважусь признатись, боячись рівняти себе: другого чоловіка можна добре спізнати тільки по самім собі.

О з р и к

Я тільки веду річ про його надзвичайний хист до зброї: про нього йде слава, що нема йому рівні в цій справі.

Г а м л е т

На якій же зброї він дужий?

О з р и к

На рапірах і запоясниках.

Г а м л е т

Себ-то на двох зброях. Ну далі.

О з р и к

Король, принце, поставив у заклад шість коней берберських, а Лаерт проти них, чув я, шість мечів і шість запоясників французьких. З усіма при них причандалами: піхвами, пасами, кутасами і таким иншим. Три наряди вироблені надзвичайно штучно, добрані гарно до зброї і оздоблені з великим смаком.

Г а м л е т

Що ви звете нарядами?

Г о р а ц і о

(Гамлетові). Намотуйтеся ви з ним добре, знаю, поки дійдете кінця.

О з р и к

Наряди, принце,—це паси до меча.<sup>146</sup>

Г а м л е т

Таке слово можна було б хіба тоді вжити, коли б ми тягли при боці цілу гармату; поки-що звати-мемо їх причандалами. Так, шість берберських коней проти шости французьких мечів з причандалами; три, кажете, дуже пишні: — правдивий французький заклад проти данського. А про що ж вони закладались?

О з р и к

Король заклався, принце, що з дванадцяти попадів Лаерт торкне рапірою вас не більше трьох разів, а Лаерт тримає за дев'ять. І це питання можна б зараз вирішити, коли б, ваша вельможність, зволили, з ласки своєї, відповідь дати.

Г а м л е т

А як я одмовлю—«ні»?

О з р и к

Я хотів, принце, сказати, коли згодитесь дати персону свою на пробу.

Г а м л е т

Я похожатиму тут у цій залі; коли це впада королеві,—то в мене час вільний. Хай принесуть рапіри; як що Лаерту охота і король не відступається від свого закладу, то я йому його виграю, якщо здолаю; коли ні, то на мою частку випадуть сором і зайві стусани.

О з р и к

Дозвольте таку дати від вас відповідь?

Г а м л е т

Багацько до цього, але додайте й прикрас, які вам до смаку.

О з р и к

Припоручаю прихильність свою вашій вельможній ласці.<sup>147</sup> (Виходить)

Г а м л е т

Вашій ласці... Добре робить, що сам припоручає себе, певно ні в кого б на це й язик не повернувся.

Г о р а ц і о

Полинув мов чайка з шкаралупкою від яйця на маківці.

### Гамлет

Я думаю, що він без комплімента не брав мого з грудей у мамі. Багато тепер розвелось птахів такого пера, що тільки піймали вершечки з манір та звичаїв інших; вони, мов те шумовиння, пирожаться голосними словами, а дмухні тільки на ті пухирі,—зараз луснуть. (Ввіходить придворець)

### Придворець

Король прислав сюди Озрика повіншувати вас, принце, і той переказав, що ви чекаєте його в залі. Його величність посилає мене довідатись, чи ви сьогодні з Лаертом на герцг хочете стати, а чи завтра?

### Гамлет

В своїм слові я твердий, а воно згідне з королівським бажанням. Коли Лаерт готовий — я теж. Чи зараз, чи коли-небудь, аби, як тепер, я був охочим.

### Придворець

То король, королева й царедворці сюди мають прийти.

### Гамлет

Дуже раді.

### Придворець

Королева просить, щоб ви перед герцгом помірилися з Лаертом.

### Гамлет

Добра рада. (Придворець виходить)

### Гораціо

Ви програєте заклад, принце.

### Гамлет

Не думаю. З того часу, як він поїхав до Франції, я раз-у-раз працював з рапірами; маю проти його

корисні дані,—і виграю. Проте, не повіриш ти, як мені важко на серці. А втім, байдуже!

Г о р а ц і о

Але ж, принце...

Г а м л е т

Дурниця: мов передчуття яке на лихо. Це тільки бабу стрівожило б. .

Г о р а ц і о

Коли ваша душа чує щось недобре, то слухайтесь її. Я запобіжу цьому, щоб вони сюди не приходили, скажу, що ви маєте недобре.

Г а м л е т

Дай покій. Я сміюсь з передчуття: і горобець не впаде без божої волі. Коли час мій настав,—то не минеш його, а минеш—знати, не настав: чи тепер, чи потім—будьмо готові, та й уже. Адже ніхто не відає, що він втратить, то який там жаль втратити й загода.

(Ввіходять Король, Королева, Лаерт, Озрик, придворці, прислужники несуть рапіри, стіл і дві чари з вином),

К о р о л ь

Руку дай, мій Гамлете, і зваду  
Ти забудь на віки!

(Кладе руку Лаертову в руку Гамлетові).

Г а м л е т

Так, Лаерте,

Я тебе образив тяжко,—вибач,  
Але вибач по шляхетськи, щиро!  
Всім тутешнім, та й тобі напевно  
Добре звісно, що я тяжко хворий.  
Коли я що учинив такого,  
Що вразило честь твою, й природу,  
Серце, ймення,—я прилюдно свідчусь,  
Що то був лиш божевільний напад.

Чи ж Лаерта то зневажив Гамлет?  
Зроду, ні! Бо то не Гамлет,—тільки  
Непритомний, а коли в гарячці  
Скривдив він Лаерта, то вчинив те  
Теж не він,—він тільки був знаряддям,  
А вчинило божевілля все те.  
Якщо так, то Гамлета са́мого  
Скривджено, бо божевілля тяжке —  
Лютий ворог бідному Гамлету.  
Перед всім вельможним панством тут  
Свідчу я, що ненавмисне діяв;  
То невже в твоїм велебнім серці  
Не знайду я оправдання? Вір ти,—  
Через дах я кинув стрілку вгору  
Й ненароком влучив нею брата.

#### Ла е р т

Досить, принце: —вдовольнилось серце,<sup>148</sup>  
А воно ж найбільш до помсти звало.  
Але я ще по законам чести  
Затриматися од згоди мушу,  
Аж поки значні поважні люди,  
Чести судді, не посвідчать словом,  
Що я ймення не зневажу миром.  
А поки що, вашу приязнь, принце,  
Я приймаю за правдиву приязнь  
І її я не ображу, вірте.

#### Га м л е т

Щира дяка за це слово, друже,  
Я тепер радніший буду стати  
На цей герць братерський. Ну, почнемо!  
Дайте нам рапіри.

#### Ла е р т

І для мене

Дайте добру.

#### Га м л е т

Я тобі, Лаерте,  
Буду просто за мету; як зірка

Серед ночі темної палає,  
Так талан твій при моїй темноті  
Ясно блисне.

Ла е р т

Кепкування, принце!

Г а м л е т

Ні, на слово.

К о р о л ь

Дай-но, Озрик любий,  
Їм рапіри. Чи мій заклад знаєш,  
Гамлете?

Г а м л е т

Так, мій королю, знаю:  
Ваша милость прозаклались дуже  
За нездару вояка.

К о р о л ь

Не страшно:

Я обох вас бачив... та до того ж  
Ще Лаерт тобі дає і фори,—  
Переваги в нас.

Ла е р т (Пробує рапіру)

Ця трохи тяжка,

Дайте другу. (Кидає, Г а м л е т бере її)

Г а м л е т

А мені так добра.  
Довжини одної всі рапіри?

О з р и к

Рівні всі, мій ясний принце.

К о р о л ь

Кубки

Ці з вином сюди на стіл поставте,  
Гамлет як торкне Лаерта вперше,

Або вдруге, чи одіб'є втретє,  
То нехай гукнуть з гармат всіх разом:  
За здоров'я любого нам принца  
Буде пити ваш король і в кубок  
Найдорожчу вкине він перлину, —  
Ще такої не було в коронах  
Чотирьох державців перших данських.  
Дайте кубки! Хай же бубни—сурмам,  
Ті—гарматам, а гармати—небу  
Рознесуть, щоб небо з високостей  
До землі одмовило луною,  
Що король п'є Гамлету на славу.  
Починайте! Ви ж пильуйте, судці!

Г а м л е т

Стережіться.

Л а е р т

Я готовий, принце! (Починають герць)

Г а м л е т

Маєш раз!

Л а е р т

Ні!

Г а м л е т

Хай посвідчать судці!

О з р и к

Ткнули певно, принце.

К о р о л ь

Стійте! Гей, вина мерщій, бо п'ю я,  
Гамлету на честь: твоя перлина!<sup>149</sup>  
Дайте кубок принцеві!

(Сурмлять сурми; гукають гармати)

Г а м л е т

Тривайте,

Ще, зітнуса; там поставьте, кубки.

Ну! (Починають) Ось знов раз. Що ти скажеш?

Ла е р т

Правда,

Зачепили.

К о р о л ь

Син наш виграв заклад.

К о р о л е в а

Він гарячий і задуху має.<sup>150</sup>

Гамлете, ось хустка, й чоло витри;

Королева п'є за успіх сина.

Г а м л е т

Дяка, мамо!

К о р о л ь

Ні, не пий, Гертрудо!

К о р о л е в а

Чом? Я хочу. Вибачай, королю. (П'є)

К о р о л ь (На бік)

Там отрута у вині... Вже пізно!

Г а м л е т

Пить мені тепер не вільно, мамо...

Зараз....

К о р о л е в а

Сину! Підійди, хоч витру я

Твоє чоло.

Л а е р т

Я тепер, королю,

Ткну його.

К о р о л ь

Не думаю.

Л а е р т (На бік)

Сумління

Мою руку втримує...

Г а м л е т

Ну, втретє.  
Ти жартуєш, мій Лаерте; з ласки  
Я прошу: додай свою всю силу!  
Ти мене вважаєш за дитину?

Л а е р т

Ваша думка? Стережіться ж, принце!  
(Починають знов)

О з р и к

Жоден не зробив удару, жоден!

Л а е р т

Ну, пильнуй тепера!  
(Л а е р т ранить Гамлета, потім в запалі вони міняються,  
рапірами і Г а м л е т ранить Лаерта).

К о р о л ь

Розвести їх, запалились.

Г а м л е т

Ні, ще! (Королева падає)

О з р и к

Королевій зле, на поміч!

Г о р а ц і о

Стійте  
Ви в крові обидва, принце. Що це?

О з р и к

Вас Лаерте, ранено?

Л а е р т

Ох, Озрик,  
У свою ж понавсь я власну пастку,  
І мене убила власна зрада.

Г а м л е т

Що такеє королевій?

К о р о л ь  
Вмліла,  
Кров уздрівши.

К о р о л е в а  
Ні... ні... Трунок. Трунок.  
Гамлете, мій сину! Трунок, Трунок...  
То отрута! (Падає)

Г а м л е т  
О, злочинство, зрада  
Двері всі замкніть! Де зрадник?

Л а е р т (Показує на короля)  
Ось він,  
Гамлет, ти отруєний,—тебе вже  
Не врятують жодні ліки в світі  
І життя твого на півгодини:  
Ти в руці жалó зрадецьке маєш,  
Бо воно й отруєне і гостре.  
Я погинув сам в своїм лукавстві...  
Бачиш впад і вже не встану більше...  
Королева випила трутизну...  
Смерть... король.... король усьому винний!

Г а м л е т  
І жалó отруєне? Кінчай же  
Річ свою, трутизно. (Коле короля)

О з р и к і П р и д в о р ц і  
Зрада! Зрада!

К о р о л ь  
Пробі! Пробі! Друзі—тільки рана,  
Тільки ранив...

Г а м л е т  
На ж тобі, проклятий  
Душогубе, ласолюбє данський!

Допивай до дна свій трунок власний.

(Заливає його трутизною з чари)

А що є перлина там? Іди вслід

За моєю матір'ю.

(Король умирає)

Ла е р т

Дістав він

По заслuzі: сам зварив отруту.

Гамлете шляхетний: попрощаймось!

Хай тобі не упаде на душу

Смерть моя і мого батька, друже,

А мені—твоя.

(Умирає)

Г а м л е т

Хай бог прощає.

За тобою зараз я. Горацій...

Умираю... Королева бідна,

Прощавай!.. Ви сполотніли всі тут,

Темні свідки, страшної пригоди.

Тремтите?.. коли б хоч трохи часу,

Коли б смерть... ох, кат цей невблаганний,—

Не стояла наді мною нагло,

Розказав би вам я... але дарма...

Годі вже... Гораціо... вмираю...

Ти ще жити на цім світі будеш,

Розкажи ти все про мене щиро,

Виправдай мою вину незвісним.

Г о р а ц і о

Не надійтесь! Я романин більше,

Аніж данець: в чарі є ще трунку.

Г а м л е т

Дай сюди, коли ти маєш душу!

Кинь на-бога, я тебе благаю:

Боже мій! Яка по смерті, друже,

Буде пляма на моєму йменню,

Якщо все лишиться таїною,

І як ти любив мене хоч трошки,

Не хапайсь до пресвятого раю,  
Постраждай ще в цім злиденнім світі,  
Щоб про мене розказати правду.  
(Здаля чути марш; постріли і гомін за лаштунками)  
Де це гомін військовий?

### О з р и к

Вернувся  
Фортинбарс молодший переможцем  
Просто з Польщі і вояцьким громом  
Англійських він посланців вітає.

### Г а м л е т

Ох, кінець мій!.. Прощавай, Горацій!  
Вже стиснула дух страшна отрута,  
Не діждуся і новин я навіть  
З Англії; але тобі віщую,  
Що обр: ним Фортинбрас тут буде, —  
За нього і мій вмирущий голос...  
Розкажи йому про все по правді...  
А, кінець—мовчання... (Умирає).

### Г о р а ц і о

Так, розбилось  
Благородне серце. На-добраніч,  
Мій коханий, мій хороший принце!  
Хай небесні янголині співи  
Колисають сон твій тихий в небі...  
Нащо б'ють це в казани та в бубни?  
(Увіходять Фортинбрас, англійські посланці та інші).

### Ф о р т и н б р а с

Де страхи ці?

### Г о р а ц і о

Що вам треба бачить?  
Жах і надзвичайні лиходійства,  
Не шукайте ж далі.

## Фортинбрас

Різанина! <sup>152</sup>

Гвалт кривавий. Люта, горда смерте!  
Бенкет ти собі в безоднях вічних  
Учинила добрий, що одразу  
Стільки принців положила трупом.

## 1 посланець

О, криваве видовище. Пізно  
Привезли ми з Англії листи ці:  
Мертве ухо те, якому мали  
Повістити все ми, вже не вчує,  
Що вчинили королівську волю,  
Й Розенкранц і Гільденштерн сконали;  
Хто ж за це нам одповість «спасибі»?

## Гораціо

Вже ж не він, хоч-би були ще здатні  
Ці уста промовити: ніколи  
Не бажав він смерти їх. Панове,  
Через те, що по кривавім вчинку  
Ви з'явилися з Англії і Польщі  
Так раптово,—накажіть ці трупи  
Положити на високих марах  
Всім на очі, а мені дозвольте  
Розказати миру,—що не знає,—  
Як те сталось. Доведеться вчути,  
Про криваві, надприродні вчинки,  
Про страшні пригоди і покуту,  
Про безвинні, неумисні вбивства,  
Про зрадливі й вимушені кари,  
І нарешті про задуми люті,  
Що злочинцям на чоло й упали.  
Все те вам я розкажучу по правді.

## Фортинбрас

Те почути ми бажаєм зараз  
І скликаєм всіх вельмож до ради.

Щастя я своє з жалем стрічаю:  
На корону цю права я маю  
І про них вселюдно ознаймую.

### Г о р а ц і о

Мушу й я про це переказати  
Від тогó, чий голос перетягне  
Всі другі. Але не гаймо часу:  
Людський розум розпач скаламутив,  
Щоб помилка, чи злоба́ лукава,  
Не вчинили ще нового лиха.

### Ф о р т и н б р а с

Хай чотири капитани з честю  
Понесуть, як лицаря Гамлета  
На амвона; коли б жив він тільки, —  
Був би певно королем величнім.  
Хай музика військова й гармати  
Жалібний цей поїзд ушанують.  
Трупи взяти! Їм у січі місце,  
Але тут,—видовище це тяжке.  
Накажіть з гармат ясу воздати!

(Жалібний марш. Виходять і виносять всі трупи; чути гук з гармат).

ЗАВІСА.

К І Н Е Ц Ь.

## ПРИМІТКИ Й ДОДАТКИ



## I.

Подаючи примітки й пояснення до тексту, я з пошани до традиції й колись уже зробленої роботи, залишаю деякі з приміток М. П. Старицького, кладучи під ними підпис *М. С.*, тільки дещо їх позмінюючи. Інші примітки, взяті з коментованих Шекспірових виданнів або ж здобуті власними пошукуваннями, поробив я для ліпшого розуміння тексту чи за-для яких інформаційних, мовних чи стилістичних причин. *А. Н.*

<sup>1</sup> Ельсинор, назва міста в Данії, що слід би звати Гельсиньор (бо Helsingör), де свіжо перед написанням трагедії було збудовано замок і досі схожий на описаний в «Гамлеті». Єсть здогади, що й сам драматург бував у тім замку, чи як лорд Ретленд, чи артистом в одній із труп, що відвідували Ельсинор (хоча у списках акторів, що тоді були в Гельсиньорі, імени Шекспірового нема).

<sup>2</sup> «В старих виданнях Шекспіра майже ніде не визначено місця, де діється дія, та і сама справа (драма) не ділиться на дії. Але сучасні перекладачі і видавці визначають місце по признаках і ділять на дії до потреби сцени: ми теж додержувались такої думки». *М. С.*

<sup>3</sup> Сам перше озвися. Власне: «стій і признавайся, хто ти?» А Бернардо відповідає: «Нехай живе король», себ-то Франдиско, на варті стоячи, вимагає проказати пароль.

<sup>4</sup> Щось на нього схоже — жарт Горацію, як би у нас якийсь жартував:—«Іване!»—«Я за нього!». Взагалі Горацію любить гратися словами.

<sup>5</sup> Чи з'являлося ж і цю ніч теє? себ-то привид

Гамлета-батька. Страшне, за старими забобонами, не годиться взивати на ім'я—хворобу, смерть, чорта, привид, бо може стати перед очі. В українській демонології звичайно говориться «той», «той, що греблі рве», «не при ночі будь згаданий» і т. и. Деякі видання потують ці слова за Гораціо, але він офіцер і вчений, не вірить у нечисту силу, «не йме віри приви́дові то́му».

<sup>6</sup> А д ж е в ч е н и й. Вірили за тих часів, що вчена людина з нечистою силою розмовляти може і вміє, бо по-латинському. Латинський кабалістичний вірш (паліндр)—*Signa te signa, temere me tangis et angis*, однаково читаний від початку до кінця і ззаду наперед, давав чарівникові силу над привидом.

<sup>7</sup> З Н о р в е г о м г о р д и м. З дальшого тексту видно, що мова йде про норвезького короля.

<sup>8</sup> Ш в и р г о н у в з с а н о к н а л і д П о л я к а. Певне, якогось лицаря чи й короля польського, чи може й когось далі зо сходу, з Дніпра, бо дія в першоджерелі «Гамлета» відбувається, коли Русь мала стосунки з північними народами «варягами». Так само в IV дії бачимо дуже широкий географічний жест у локації походу молодого Фортинбраса, що йде забирати в поляків землі, їм навіть самим непотрібні; отже може бути, що тут мова йде про стару Русь, як про далекі околиці Польщі.

<sup>9</sup> Г р і з н о ю л и ц а р с ь к о ю х о д о ю. Наголос лишаємо незвичний для нас тепер. Докладніше про це див. в примітці 118.

<sup>10</sup> П р о р о к у в а н н я п р о т я ж к і н е щ а с т я у д е р ж а в і. Кальфурнія в Шекспіровім «Юлії Цезарі» оповідає (Акт II, сд. 2) про всяке віщування перед небезпекою Цезареві: билося небесне воїнство, могили вивергали мерців, стояла віха, кітна левиця забігла на вулиці Риму. Шекспір міг це вичитати в Плутарховім життєписові Цезаря. Див. докладно в дальшому монологові Гораціо про Рим.

<sup>11</sup> Г а р м а т и м і д н і. Історична праця, вілки Шекспір узяв, та й то не безпосередньо, основу своєї трагедії «Гамлет»—«Історія Данії» Саксона Граматика (помер 1203), датує події трагедії IX чи X століттям. Але Шекспір переніс деякі історичні ймення і всю справу на часи близькі йому. Отже «гармати мідні» не можна вважати за анахронізм,

бо за Шекспіра гармати вже були, тим часом як у X столітті пороху ще не видумали. Одначе, це не стоїть у згоді з дальшим і попереднім текстом (див. примітки 7 і 8), бо там ясно виступають мало не ідилічні часи, у всякім разі багато старіші від XVI ст., коли королі виходили самі на двобій або ж бехкали в запалі один одного об землю.

<sup>12</sup> Н е д і л я к о ж н о м у з а б у д е н ь. Хоче сказати, що працюють, не маючи ні на один день відпочинку.

<sup>13</sup> Г а м л е т, мова про батька принцевого, Гамлета-батька. Наголос на цьому слові треба класти на «а». Росіяни клали наголос через усе XIX ст. наголос на кінці з-французька чи з-італійська, що невірно, так само, як і наголос на «і» в «Шекспір». М. Старицький пішов за російською традицією, тим часом як Куліш уживає обидва наголоси з потреби віршу. Ми мусіли скрізь переробити вірші з Гамлетом на Гамлет і радимо так казати й читачеві, хоч в оригіналі двоїстий наголос на цьому йменні. Те саме і з Шекспіром. (Так само Бекон, Байрон, Чайльд Гарольд, Чемберлен, Келог, Джонсон, Едвард, Ричард, Робін...—у Старицького Робене замість Робіне).

<sup>14</sup> Н а п е р е с т о р о г у. Див. примітку 10.

<sup>15</sup> В Нептуновім царстві. За часів Шекспіра розводили всякі теорії про діяння місяця на Нептунове царство, на воду, океани, дощі.

<sup>16</sup> А й о м у я з а с т у п л ю д о р о г у. Був такий забобон, що хто переходив дорогу привилові, духові, стягав на себе згубу.

<sup>17</sup> Ч и н е к и н у т ь к е л е п о м д о н ь о г о? У М. Старицького було: «Чи не вдарить келепом у нього?» Більшість перекладачів віддає це місце через «бити», «вдарити». Не міг же Марцелло битися з привидом: не посмів би, і знає, що той—«невразливий мов та пара». В оригіналі: I strike at it with my partisan, що дає право перекласти—кину до нього, себ-то хочаби привернути увагу привида, що переходить коном, ніби не помічаючи вартових.

Що-до слова «partisan», чим має Марцелло кинути до привида, то його перекладають ріжно: спис, бартка, галябарда то-що. Куліш ужив—«партизан», хоч маємо нашу давню форму «протазан». «Келеп» у Старицького краще, бо

схожий він на топірець, тип полегченої зброї для сторожі (пор.: «Стоит стража, топорики держат»).

<sup>18</sup> Зб у д ж у є д е н н о г о б о г а з с о н у. Трошки сміливо для літературної мови, але певне Старицький знав і таку форму поруч із «сну». Цікаво, що словник Б. Грінченка нотує здрібнілі форми: с́оник, сонóк, соненько, сонько́, але нема снóнько чи що, також родовий—сону від сон (зілля). Пор. рот, рота, лоб, лоба,—значить, можливе.

<sup>19</sup> В с я н е ч и с т а с и л а... в р а з з н и к а є, як співають півні. Іван Франко в примітці до цього місця Кулішевого перекладу каже: «Основано на людівім віруванню про те, що піяння когута прогонює злих духів. Се вірування було таке загальне в середніх віках, що увійшло в т. зв. пенітенціяли, тоб-то підручники для священників, як мають випитувати грішників на сповідь». Але церква боронила вірити в це. Театральна традиція викидала звичайно ремарку про півня, щоб не розбивати трагічного вражіння від мовчазного, значущого пропливання привида через кін.

<sup>20</sup> З н и м з а п е в н е р о з м о в л я т и с т а н е. Середньовічна магія й кабалістика вимагала від утаємничених певної аскези й моральної чистоти. Гораціо шанує в Гамлеті ученого й чисту духовно й фізично людини, тому він певен, що привид з ним буде розмовляти.

<sup>21</sup> Р о д и ч і, н а ж а л ь, н е т е, щ о р і д н і. В оригіналі дуже замотане місце через плетиво близькозвучних слів, чого досі ніхто не віддав добре. Це відповідь на слова королеві: «Мова, Гамлете, тепер до тебе, близького нам родича і сина». Родич, а не небіж, як у Старицького (cousin), заводимо, бо члени королівських родин звали один одного кузенами, родаками, свояками. Гамлет грає словами kin (рід, рідня), і kind (порода, плем'я). Цю алітераційну гру ми спробували передати в своїй редакції, замість—«Більш ніж небіж, трохи менш від сина» у Старицького, чи—«Більш трошки від кузина, менш від сина» у Куліша.

На честь М. Старицькому слід сказати, що він не пішов тут за своїми російськими попередниками.

<sup>22</sup> Ч о р н е в б р а н н я. У Кольєра: Cast thy nightlike colour off (в Оксфордському виданні: thy nighted...). Куліш так і віддав: «Покинь сей колір нічний!». Гамлет носить жалобу

по батькові, більшість виконавців виходять у чорному вбранні. Можна б тут і «колір чорний», як у Руданського: «Я співаю колір чорний, бо то—колір мій»,—на знак жалоби і смутку.

<sup>23</sup> Ко х а н и й р о д и ч у й с и н у. Вже вдруге король прихиляє до себе Гамлетове серце балачками про збільшену родинну близькість принца до престолу. Гамлет не підхоплює цей квітки і ніде далі не нарікає, що в нього забрано корону,—король тоді у данців мав бути вибраний, що й прохоплюється в сцені із збунтованим Лаертом та з Фортинбрасом.

<sup>24</sup> В і т т е н б е р г, університетське місто у Німеччині, а Гамлет ніби там діставав вищу освіту (засновано в 1502 р.).

<sup>25</sup> В і с і м т и ж н і в. В оригіналі—два місяці. М. Старицький має рацію до такої одиниці, бо ж християни свіжо по смерті родича провадять рахунок на дні (9 днів) і тижні (6 тижнів).

<sup>26</sup> А п о л о н п е р е д г и д к и м с а т и р о м. В оригіналі:—«Гіперіон перед якимсь (тим) сатиром». Гіперіон—батько Геліосів, бога сонця, а в Одисеї й само сонце, отже цілком підходить. У Куліша—«Геліос до Фавна» (подібний)—ще далі.

<sup>27</sup> Л е г к о д у х і с т ь — т в о є й м е н н я, ж і н к о. Тяжке місце для перекладу та ще й обтяжене традицією. Усна традиція кохала рос. вислів, здається Полевого: «О, женщины! Ничтожество вам имя!» В оригіналі: «Frality, thy name is woman», себ-то «нестійкість, крихкість—це жінчине ймення». Шлегель переклав: Gebrechlichkeit den nam ist Weib—ламкість і т. д., Куліш—«О, слабосте—ім'я твоє жіноцтво», росіяни різно: изменчивость—К. Р, ничтожность—Кронберг, суетность—Соколовський, непостоянство—Россов, бренность—Каншин. У М. Старицького, коли не бачити в легкодухості знака рівності до рос. легкомыслия, а просте значіння складових слів—зовсім добре.

<sup>28</sup> Ч е р е в и к і в н е с т о п т а л а н а в і т ь, власне—не приносилися ще ті черевики... вислів, що пішов у побутові афоризми.

<sup>29</sup> В с л ь о з а х м о в Н і о б е я. Тебанського царя Амфіона жінка Ніоба вихвалялася на святі своїми дітьми,—що богиня Лето має, хоч Аполона й Артеміду, тільки двох, а вона аж чотирнадцятеро. Олімпійські боги перебили їй всіх

дітей, а її обернули в плакущу скелю. Легенда ця славна співом Гомеровим (у 24 пісні), оповіданням Овідієвим (у *Метаморфозах*) та драмами Софокла й Есхіла, але найбільше відома скульптурною групою у Флоренції роботи Скопада, а може й самого Праксителя.

<sup>30</sup> Він людина був цілком у всьому. Місце афоризматичного значіння. В оригіналі:

He was a man, take him for all in all,

I shall not look upon his like again.

Себ-то—він був людина (муж) усім і у всьому; не побачити мені иншого, йому рівного (подібного). У Куліша: «Він муж був, і такий про все, у всьому, що рівного до-віку не побачу». Фраза ця вражала вже сучасників Шекспірових, бо вже Бен Джонсон у виданні *in folio* 1623 р. каже про самого Шекспіра близькими до цих словами: *He was not of age, but for all times*—він був людина не одного століття, але всіх часів.

<sup>31</sup> «Багато критиків дорікало Шекспіру, що він такому прищелеповатому і смішному дідугану, як Полоній, якого Гамлет не раз ужива і брехуном, і старим дурнем, надав у цім місці чимало практичного розуму; але це велика помилка критиків: Полоній—живий тип; він філософ, тільки за старістю змаливсь до дитини. Гуго (Гюго) навіть дума, що Полонія змалював Шекспір з живого чоловіка і є причина думати по деяким джерелам, що це, чи не Бурлейг, порадник-міністр, бувший правою рукою у Єлисавети?». *М. С.*

Нічого особливо мудрого, всупереч думці Кальдекота і Найта, в порадах Полонієвих нема: це казенна мораль, близька до тогочасних навчань лорда Берлея чи лорда Салісбері своїм синам, близька до рос. «Домостроя» та багато гірша й дрібніша проти «Поучения Володимира Мономаха». Навчання Полонієві, що йдуть впрост за навчаннями Лаєртовими, уже й тут виглядають на пародію,—які ж вони кудоглузді проти поглядів і думок Гамлетових! Зрештою Полоній—набридливий та метушливий більше, ніж дурний, і цілком міг спромогтися на цей увесь опортуністичний кодекс практичного розуму.

<sup>32</sup> Прощайте ж! У Шекспіра тричі вжито слово *Farewell* (фэруел), двічі з малою павзою після нього, а

в-останнє—на закінчання; вперше під кінець мови Полонієвої («Ну, щасливо!»), вдруге в словах Лаєртових до Офелії (Прощавай, сестрице...), втретє, до батька й сестри—«Прощавайте ж»! Чується якийсь особливий, значущий ритм у розміщенні цього Farewell, що його прийдешній майстерний переклад «Гамлета» віддасть як слід.

<sup>33</sup> І доводив про свою пошану. В Куліша й зовсім нічого не вийшло з цього місця:

Недавно він мені підносив многі

Любовні приноси, мій пане-отче!

Грання словами йде від tender—1) делікатний! 2) увага, цінування, 3) шануватися, оглядатися. Ми зводимо це до слів «пошана» і, далі, «шануйся», що має, принаймні, як матеріал, показати цинізм Полоніїв.

<sup>34</sup> Що ж до принца, май собі на мислі. У М. Старицького—принця; Гамлет, Принць Данський (в заголовку трагедії), принцю,—непослідовно, так само, як і в Рос.-Укр. Словникові Ак. Наук дано мішану деклінацію: принц, родовий—принця. Може бути або принець, принця, принцю, чи -цеві, або: принц, -ца, -цу чи -цові. В російській народній мові: «Вот приедет прынец, привезет тебе гостинец». Звичайно що вважаючи на м'якість «ц» в українській мові довелося б, узяти тип «принець, принця», але що це слово не засвоїлося в народній мові, та що єсть у нас запозичені слова з твердим «ц» (бац, баца, Сл. Грінченка, 2-е вид.), дозволяємо собі скрізь писати твердого «принца», але й «принцем», як і Розенкранца.

<sup>35</sup> Йому на жарти орчик довший, ніж тобі. У Куліша: «Басує на довшім, ніж тобі дали, припоні», себ-то—парубок більше має волі, ніж дівчина.

<sup>36</sup> «Такі непутства й пияцтва поправді велися у ті часи при дворі данським; Шекспір певно читав опис одного бенкету секретарем посланця лорда Лейчестера, що був виражений до Данії ушанувати Християна IV; той між иншим пише, що король на бенкеті сам вихилив заздравних тридцять п'ять кубків, аж поки його не винесли в креселку; що сливе цілу добу пили всі й непутствовали до неприємності. Але треба й те додати, що такі нетребства не в одній тільки Данії водились. але й в самій Англії, при

Якові I, коїлось бодай чи не гірше. Гаррингтон описує, що коли данський король приїхав до Англії навідати короля Якова I, то й там були такі пияцтва, що королі валялися п'яні по килимах долі, що на бенкетах тих вельможні леді не бувають, але зате красунь усяких сила. «Просто думаєш, що в Магометовім раю опинився: од дурману і заласся не знаєш, як і дух держиться в тілі. Ці,—додає далі він,—обичаї перейняли ми з Данії, і вони нас до добра не доведуть».

В другому місці той самий Гаррингтон описує одну учту, на якій давали якусь комедію «Царицю Сабу і Соломона», так там усі актори до того напились, що на ногах встояти не могли: цариця Саба несла Соломону дарунки, але донести їх не здолала і впустила додолу; цар устав, щоб підняти, та й сам гепнув... Другі теж не могли ходити: їх в облитих, обпльованих одежах виносили і клали нечувствених на ліжка.

А в одному місці той самий Гаррингтон пише про бенкет, який задав міністер Ценіль обом королям. Яків I так опився, що придворці винесли мертв'ячим на руках і одвезли до двірця, а короля данського несла була й рушити з місця: ледве-ледве його допхали до ліжка княгині Нотингамської, де й звалили його трупом. «Ми, каже, живемо просто на якійсь мині: того й дивись, або грець заб'є, або скоїться іще щось гірше».

Таке видовище уявляв Якова I двір, того самого Якова, кого прозивали Соломоном з півночі. Таким то родом, король сей, син Марії Стюарт, готував своєму сину Карлу I кару смертельну, після кари своєї матери. Так що у цих віршах річами Гамлета піїта (Шекспір) пророкував неминучі злигодні». М. С.

Думається, що цю велику примітку подав М. Старицький більше з охоти опастися мокрим рядом монархів взагалі, використавши нагоду «навздогад буряків» потоптатися по коронованих чупринах, ніж із чисто літературних мотивів, бо інші коментатори, що добачають у Гамлеті Якова I, сина Марії Стюарт, короля по Єлизаветі, шукають у цьому монологові тільки приводів розкрити саму персону Гамлета. Одначе це місце має безперечно політичний інтерес, бо й Іван Франко до цього додав свою примітку, все на голову тих самих королів:

«Про пиятики данців, сучасних Шекспірові, маємо інте-

ресні свідощтва англїчан з початку XVII в. І так високий англїйський урядник Уїльям Сїгер пише в своїм дневнику з 14 липця 1603 р.: «Сьогодні ввечері прибув данський король (Християн IV) на поклад англїйського корабля і на горішній палубі, прислоненій льняним парусом, перетиканим срібними нитками, заставлено для цього бенкет. По кожнім тості давано 6, 8 до 10 вистрілів з тяжких гармат, так що в часі побуту короля на кораблі дано 160 вистрілів». І далі пише сей пан: «Було б зайвим оповідати всю ту зайвину, яка діялася там, і чоловік міг би розхоруватися, тільки слухаючи їх п'яних тостів. Обичай і звичай завели там таку моду, а мода зробилася привичкою, та нашої нації було б зовсім не до лиця наслідувати її». Ще де-що про це див. у передмові С. Родзевича до цього видання.

<sup>37</sup> Подивіться, ось воно вже, принце. Так і в оригіналі: Look, my lord, it comes. Справді:—«воно», як у нас про дитину або про щось, що не годиться називати, іменувати. Пор. примітку 5. У Куліша теж незгірше: «Дивітись, принце, вже воно надходить».

<sup>38</sup> Життя це я й на шпильку не ціную навіть. В оригіналі те саме: «rip». Життя мені ні за п'юних табаки—було б надто націоналізоване, тим більше, що далі Гамлет говорить про безсметря своєї душі.

<sup>39</sup> Надає потуги, що Немеїський лев лиш має. Немеїський чи Кітеронський лев—перша жертва фізичної сили молодого Геркулеса, Геракла. Молодий герой трохи не голими руками роздер страшного лева, що страхав мирні лави Арголіди—символ Гераклового культуртрегерства, очищення хліборобських степів від дикого звіря. Шкуру цього лева Геракл убрав на себе, а пащека була за шолом.

<sup>40</sup> Щось не певне в королівстві данськїм. Вислів, що пішов у примівки. В оригіналі: «Something is rotten in state of Denmark». Куліш каже: «Щось загнилось у нашім царстві Данськїм». Скаля значінь цього вислову може починатися від: «Не все гаразд у Данськїм королівстві» і йти аж до: «Щось смердить у Данськїм королівстві»,—себ-то: Горацію знов приходить до прикмет і віщування про занепад у державі.

<sup>41</sup> Очі ці, що сяють наче зорі. Не зовсім точно,

але в суті правдиво, бо дає почуття любови батька Гамлетового до сина. Так само артист, що мав би промовляти до привида, повинен пам'ятати про певну сценічну традицію, перекладницьку також, але менше виявлену, що Гамлет весь напоєний коханням до батька і значить мішаного почуття любови, подиву і страху до його привида. Його звертання й орації до привида тяжко притишені надприродністю хвилини, але також сповнені паленючої пристрасти й цілого вихору бурхливих емоцій.

<sup>42</sup> Т н б у в б н... щ е в'я лі щ и й з а р о г і з н е г і д н и й. В оригіналі: the fat weed. Словом «рогіз» М. Старицький хотів сказати те, що таки нещасливо висловив Куліш: «жирне зілля». Слід сказати—буйні бур'яни, рясний рогіз. Лета—підземна річка забуття, з темною, невідблискальною водою, останній поріг перед мітичним пеклом. У Котляревського рогіз іде за різотні ласощі: «Часник, рогіз, паслін, кислиці, козельці, терн, глід, полуниці, крутії яйця з сирівцем (Енеїда, III, CXVIII).

<sup>43</sup> Страшно, страшно, невимовно страшно, Звичайно перекладачі й більшість видань Шекспіра перебивають велику одномову привида таким Гамлетовим викликом,—отже актор може, слідом, наприклад, за славнозвісним Гарріком, вимовити це від Гамлета. Куліш виділив цю репліку. Але можна цей виклик лишити і за привидом.

<sup>44</sup> Прощай і пам'ятай про мене. Ці слова Гамлета-батька поновляться в кінці ближчої одномови Гамлетасина. Вислів пішов у побут.

<sup>45</sup> Треба, треба записати. Те що Гамлет записує привидові такі прості слова — тільки пізніша ремарка. Весь же його монолог — це метафоричне записування в пам'яті значущих слів батька. Слова: «Де моя граматка?» (нотатник, записник) можна вважати за особливий патос, якийсь пересаджений сарказм над студентом, що звик записувати найважливіші вислови. Актор у цій сцені в моменті записування міг би тільки говорити про нотування у записнику, а міг би й справді писати, показавши у цьому процесі якусь кондексовану драматичність моменту.

<sup>46</sup> Клянусь святим Патриком. На ті часи, поки не розсілася католицька церква в Англії, Патрик був усе-

британським святим. Тепер його шанують тільки католики-ірландці, в котрих він править за покровителя Ірландії. Даруймо авторові й ту малу локальну щербинку, що донець-Гамлет клянеться, як англієць, англійським патроном. Та це дрібниця, бо нема сумніву, що Гамлет—англієць, а хто б не був сам Шекспір, то Гамлет—Шекспір. Іван Франко в передмові до Кулішевого перекладу про історичні факти й історичні непорозуміння в трагедії каже: «Гамлет є чим собі хочете, але не історичною трагедією з данської минувшини. Всі оті книжкові та історичні ремінісценції були для автора мов купа хворосту, з котрої тільки геній може зробити огнище, що горить і світить віки-віками».

<sup>47</sup> А, це ти, мій бідний небораче. В оригіналі: true-reppu, до слова: вірна копійка; пішло від шахтарів для означення щедрої руди; уживається фігурально для означення друзяка, любий чолов'яга.

Чудні прозивання, що дає Гамлет приви́дові батька: неборак, приятель із льоху (у Старицького було — гультяй, що він гуляє під землею; приятель—взято в Куліша), далі—старенький кроте, добрий грабар,—свідчать про якийсь експансивний, хмарний гумор: у нього достигає план акції, він чує в приви́дові свого спільника, доброго духа, але мало потребує його допомоги, бо вся справа помсти лягла на йому, на Гамлетові. Местника навіть бавить, що дух дбайливо пересувається під групою гамлетових друзів і гукає їм клястися. Відси весела істеричність гамлетових реплік та деяка фаміліярна ніжність.

<sup>48</sup> Тут і всюди? Ну, міняймо місце! Змовники за давніх часів, присягаючись, міняли скільки разів місце, і поновляли слова присяги. «Тут і всюди», в оригіналі — «Hic et ubique» (тут і скрізь) — слова з латинської формули присяги змовників і разом відповідь на вимогу духа додержати ритуалу.

<sup>49</sup> Є багато на землі й на небі ще такого, що й не снилось навіть нашій мудрості пізнати (There are more things in heaven and earth, Horatio, than are dreamt of in your philosophy). Відомий афоризм. У Куліша: «І на землі, Гораціо, й на небі багато є такого, що й не сниться у вашій філософії»; де ближче до оригіналу, але

звужує вислів до іронії над Горацієвою шкільною філософією.

<sup>50</sup> Але пальці завжди на устах — символ мовчання, таїни.

<sup>51</sup> Доба недобра наша розчахнулася в скрепах. В оригіналі: Час вискочив із колії; лихо, що мені, з наказу клятої долі, судилося направляти його на своє місце. У Куліша: «Час вийшов із уторів. О, проклята судьба, що я родивсь його наладити!» Місце величне, але не чітке, абстрактне.

<sup>52</sup> Рейнальдо, як Гораціо, Марцелло, Бернардо. Ці італійські ймення остаточно руйнують місцевий колорит у трагедії, і як імена, нічого в ній не важать. Тому лишаємо за Старицьким всякі варіанти цих імен: Гораціо—Горацій, Марцелло — Марцел (котрий з-італійська мав би бути тільки Марчелом), Бернардо і Бернард. Ближчий вокатив від «Рейнальдо» мав би бути також—Рейнальдо, але в Старицького—Рейнальде від Рейнальд. Нехай і буде.

<sup>53</sup> Запал... чи до чарки, чи до герців, чи до звад та лайки. Перекладачі та коментатори роблять до цього місця примітку про те, що за Шекспірових часів проміж молоддю була мода на кренке слово. Але ця мода ніколи не перепадала в англійським товаристві, як і саме тепер вона в симпатичній мірі існує. Якби й проміж нас повелася та кренка англійська лайка, де слід було би привітати, бо вона завжди безпредметова, абстрактна, енергійна, але не блюзнірська, як у нас — з-російська, з-татарська чи з-турецька,— та лайка грає високими матеріями на незнаний ужиток: божя кара, святе причастя, бабусін сивий волос, небо й земля, старі святощі, може бути й «чорна євангелія на золотім престолі» (сам чув якось у одеськім порті),—тут єсть якась артистична винахідливість та гостра енергія, але нема дикої азиятчини того російського й нашого матіркування.

<sup>54</sup> Чи сварився граючи в опуку. В оригіналі—«Tennis». Мабуть це не лаун-теніс, бо сказано про елементи газарду в грі. Всякі англійські гри в опуку — теніс, поло, футбол,—йдуть від дуже великої давнини; наприклад, за футболом налічується щось коло п'ятьсот років.

<sup>55</sup> Хлопець же нехай своєї грає. У Стариць-

кого: «та нехай не залиша музики». У Куліша: «Скажи, хай музику пильнує добре». Це нічим не характерне для армійдя-Лаерта. В оригіналі: And let him ply his music, що можна віддати і фразою: А зрештою дай йому своєї грати,—себ-то нехай робить свою справу, бо все вийде гаразд («А ти, Марку, грай!»).

<sup>55</sup> Все зорив за мною він очима. Було б дуже високою вимогою до перекладача, читача і глядача в театрі зажадати від них, щоб вони зрозуміли весь монолог Офелії з усіма його складними нюансами, себ-то, щоб через стривожене її оповідання проглядала й дуже складна психічна гра Гамлетова: його штучне наставлення на божевільного, його ніжна любов до Офелії, змагання показати їй усю свою ніжність і разом із тим неспроможність ясно висловитися. Справжній перекладач на це місце трагедії ще має прийти в українській мові. На підставі нього великий Кін провадив усю дальшу сцену з Офелією, де він їй каже: «Іди в черниці».

<sup>56</sup> Батька смерть і шлюб наш похопливий. У Куліша замість «шлюб»—весілля, негаразд. У Старицького—шлюб квапливий. Беремо з Куліша—похопливий, себ-то при-спішний, сквапливий.

<sup>57</sup> Найзичливіші в ам привітання. Для прикладу зробили ми підрахунок віршованих рядків у кількох перекладників проти Шекспіра. В Шекспіра 2 сцена II-ої дії до цього місця бере 60 рядків, в Куліша—70, в Старицького—81, в Соколовського—87, у К.Р.—64, у Кронберга—67. Висновку з цього ніякого не можна зробити окрім того, що М. Старицький не найменшословніший, а Куліш купує число рядків чи якусь відносну лаконічність оригінальністю своїх власних висловів. Зрештою принцип рівного числа рядків у перекладі проти оригіналу навряд чи себе виправдає, коли над ним поставити принцип ясності й художності віддання тексту.

<sup>58</sup> Ваш велебний син—ізбожеволів. Тут і далі в оригіналі до-слова стоїть: «Ваш благородний син збожеволів. Просто кажу—«збожеволів», бо розводиться над тим, в чому божевілля, може тільки божевільний». Полонієві не легко викласти справу, тому його патякання являє мішанину дипломатичного крутійства із цинізмом лукавого царедворця.

<sup>59</sup> Бо ефект з дефекту випливає. У М. Старицького було: «Бо й з причинку того йде злочинок». У Куліша—ефект, як і в оригіналі (ефект—дефект).

<sup>60</sup> «На її білі, пишні груди». «За часів Єлисавети й пізніш у сукнях панянських, коло грудей саме, робилась маленька кешенька на гроші й на листи від коханців». М. С.

<sup>61</sup> А то ж, досконально: ви—рибалка. В оригіналі: fishmonger—рибник. Може Гамлет хоче сказати, що від Полонія йде поганий дух, але він його може потішити принаймні тим, щоб він був хоч чесний. Це місце має аж надто премудрих коментарів, а особливо на трагічний кшталт. Проте Гамлет, удаючи божевільного, не одну дурницю повідомляє Полонієві, глузуючи з його. Одначе, всяке раціональне тлумачення цього місця забрало б від нього його специфічну грайливість, значущу несподіванку репліки Гамлета.

<sup>62</sup> Слова... Слова... Слова! Знамените місце: самі пусті фрази! Далі — «шельма сатирик»; мабуть Ювенал, 10-а сатира.

<sup>63</sup> Хоч це і божевілля, але щось уже дуже систематичне. Гамлет топчеться по болючих мозолях Полонієвих, тому старий і каже про якусь непевну систематичність («метод» у Куліша і Шекспіра) його божевілля.

<sup>64</sup> Нас фортуна не прив'язала до свого шлика. У Куліша: «Ми не самий вершок на шапці у фортуни». Неясно; мабуть: нас фортуна не приєднала до найбагатших своїх дарів.

<sup>65</sup> В потайних справах? Попереду і тут-таки цинічна гра словами: придворці не на вершку фортуни, але і не в ногах її, значить десь у середині її, в її секретних розкошах, а це тому, що вона потіпаха, повія,—такий має бути зміст.

<sup>66</sup> Безмежне здібностями. У М. Старицького було «по кебеті». «Здібність» беремо в Куліша. Так само далі—«квінтесенція» — беремо в Куліша, бо так і в оригіналі.

<sup>67</sup> Хоча твоя усмішка каже про инше. Цей увесь і попередній монолог про більшу реальність жебраків над королями — дуже замотані для перекладу й толкування місця. Гамлет сам переживає дуже плутаний настрій, окрім

того йому треба вдавати божевільного, через це й виходить надзвичайна мішанина думок, а проте його думка невідпорно крутиться коло зненавидженого короля.

<sup>68</sup> Нові постанови. Накази лондонської муніципальної влади, що допускали тільки два постійних театри в Лондоні; інші актори могли наїздити тільки на час.

<sup>69</sup> Кубло дітлахів, просто писклят. «Річ про хлоп'ячий хор при церкві св. Павла, якому Єлисавета дозволила грати театральні справи. Вони представляли між иншим утвори піїти Лілі і «Індиміоном» зажили собі великої слави. В 1591 р. за скандали їм заборонена була сцена; а в 1600 р.— знов дозволено». М. С. Ів. Франко трохи инакше коментує це місце: «В кінці XVI в. в Лондоні були дуже люблені театральні вистави, де всі ролі грали молоді хлопці. В 1601 р. по десятилітній перерві зорганізовано знов такі вистави з хлопців, що належали до хору костелу св. Павла. Сі хлоп'ячі вистави робили таку конкуренцію дружинам старших акторів, що тільки дві найзаможніші могли вдержатися в Лондоні».

Місце це свідчить про інтерес самого Шекспіра до театральних справ того часу, але ми намагалися переказати його загально, щоб можна було зрозуміти, що мова йде про якісь новини в театрі та про нарікання на якусь монопольну групу акторську. Слід пригадати аналогічні розмови в «Наталці Полтавці» Котляревського про п'єсу кн. Шаховського.

<sup>70</sup> «На вивісці театра «Globe» був Геркулес з земною кулею (globe) на плечах». М. С. Гадають, що Шекспір працював у цьому театрі.

<sup>71</sup> Сокола від чаплі можу одрізнити. Образ узятий з сокольної охоти. Зміст такий, що тяжкі моральні бурі можуть мене пригнітити, але для вас у мене буденного розуму настанчить.

<sup>72</sup> Новина з того часу, як Росцій був у Римі актором. Франко робить таку примітку: що Росцій був актором у Римі, се тоді була найстарша відомість, яку мали про римський театр. Звертаючи раптом розмову на сю стару новину, Гамлет іронізує над Полонієм, що приносить йому також стару, йому вже звісну новину про приїзд акторів,

<sup>73</sup> Судіє ізраїльський Єфає! Скарб великий ти мав. Якась старовинна балада. Єфай—біблійський герой,

що обрік богові віддати перше, що йому по перемозі стрі-  
неться,—це була його дочка.

<sup>74</sup> «З бідою як бородою». У Старицького було  
«мене бородою подратувати». Але сюди треба будь-якої гри  
словесної, бо «beard» значить борода і дратувати.

<sup>75</sup> К р а с а в а ш а н а ц і л и й в е н е ц ь к и й к а б л у к  
підросла. Дуже високі каблук, що збільшували постать, як  
котурни. «Панночка», що так глузує з неї Гамлет, рівняє го-  
лос до щербатого дуката — молодий актор, бо аж до кінця  
XVII ст. жінок в англійському театрі грали молоді актори,  
поки голос не пересядеться.

<sup>76</sup> Н е н а ї х н ю г у б у к а в ' я р . «Кав'яр тоді був най-  
дорожчою стравою». М. С.

<sup>77</sup> О п о в і д а н н я Е н е є в е Д і д о н і . Не знати, що за  
трагедію цитує Гамлет. Коментатори добачають тут якусь  
пародію на вслемовні п'єси з передшекспірових часів. У кож-  
нім разі певна стилізація тут єсть, і Старицький її віддав.

<sup>78</sup> З л е - л ю т и й П и р . Син Ахилесів — Неоптолем. Звір  
Гірканський—Франко каже, що це—«лев убитий Геркулесом»,  
але той лев звався немейський чи кітерояський. Гірканія—  
країна коло Каспійського моря, повна дикого звіря, особливо  
вовків.

<sup>79</sup> Л а с о л ю б е , л е д а р ю з в о д л и в и й ! Було у Ста-  
рицького — бахуре, що справді значить «розпусник», але в  
західніх наших говірках. «Ледарю» взято в Куліша; значіння—  
не тільки лінивий, але й морально-занепалий (пор. «Ледащиця»  
та в Ор. Левицького з актів—«Муж мій нетяга і ледащо» =  
нероба і розпусник).

<sup>80</sup> І п о с л у х а т ь т е а т р а л ь н у с п р а в у . Можна  
замінити на—«дію». Справа—за передніших часів уживалося  
в значінню «дійство», «дія».

<sup>81</sup> Ж и т и ч и н е ж и т и ? О с ь щ о с т а л о р у б а .  
В Куліша: «Чи бути, чи не бути, от питання!» М. Стариць-  
кий зробив тут справедливу примітку: «У Шекспіра: To be,  
or not to be, себ-то по-англійськи—бути, існувати, про-  
бувати в житті. Я перевагу дав слову «жити», бо тут про  
це саме йде річ». Замість дальшого—«ось в чім річ» у Ста-  
рицького і «от, питання» у Куліша кладемо — «ось що стало  
руба» на основі дальшого тексту (there's the rub, що Ста-

рицький віддав: Ось в чім клопіт). На цім місці з особливим натиском констатуємо, що в українській перекладній традиції Шекспіра нема і не було ніяких приводів для дурникуватого російського жарту, дуже поширеного проміж російською інтелігенцією, ніби славний монолог Гамлетів був десь і колись перекладений словами: «Чи бути, чи не бути, ось де зако-вика!» (див. напр. театральні спогади М. Садовського). Це така сама неталановита і некультурна вигадка, як Тургенівське: «грає-грає воропає» та «виськусство». Ординарна легенда проте трималася, і нам відомо, що чимало українських акторів вивчало цей монолог у перекладі Старицького, щоб при нагоді декламуючи показати, що ніякої «заковики» в українським перекладі нема. До речі тут буде згадати, що О. Гр. Кисіль, історик українського театру, вияснив мені, що мерзку легенду про «заковику» пустив ніхто інший, як прославлений земляк наш Данило Мордовець, котрий почувши про підважену роботу М. Старицького над перекладом «Гамлета» та й почав оповідати всіякі дурні про це нісенітниці аматорам «гязного малороссийского анекдота». В кожному разі вигадка послужливого земляка мала серед російської інтелігенції більший успіх, ніж реальний факт друкованого чорним по білому перекладу «Гамлета».

<sup>82</sup> О, зірко! В молитвах своїх згадай за мене. В оригіналі—о, німфо (у Куліша теж). Гамлет уживає цього слова для назви нетутешньої краси. «Німфа» не пасувала б до дальших слів про молитви. З наказу Полонієвого Офелія виходить з книжкою, що Гамлетові видається може за молитовник.

<sup>83</sup> Чеснота ваша не повинна товаришувати з красою. Було «чесність»; «чеснота» взято в Куліша, що більш підходить, бо мова йде про дівочу честь, незайманість.

<sup>84</sup> Іди в черниці. Взято в Куліша. У Старицького було: «Іди в монастир». В оригіналі: «іди в жіночий монастир!». Гамлет поводить ся з Офелією в цій сцені надто немилосердно, може вгадуючи, що й вона бере участь у змові проти його, може умисно хочаби настрахати Офелію своїм уданим божевіллям, щоб кохання йому не ставало на дорозі до помсти, може й справді думаючи, що така ясна душа не повинна облипати брудом придворних інтриг. Про славного трагіка

Кіна оповідають, що різкість і злісність його тона в цій сцені невпинно підносилася, але враз перебивалася мімічною грою, коли він кидав на неї ніжний і теплий погляд, цілував їй руку і мовчки вибігав з кону, з гуркотом прибивши за собою двері.

<sup>85</sup> Хай живуть всі, крім одного. Певне, що патяк на короля.

<sup>86</sup> Я б такого канчуками, здається, провчив. В оригіналі: Я б просто таки наказав одшмагати такого свавольця за намагання перевершити лютістю Термаганта, що лютіший за Ірода. Термагант — герой народніх містерій, скажено-лютий; Ірод-цар, як і в наших шкільних драмах та в вертепі—моральна потвора. Старицький узагальнює це місце, а нам шкода було незнанням іменем звужувати принципіальні декларації Шекспірові про театр, ці золоті слова для кожного часу.

<sup>87</sup> Театр... повинен бути дзеркалом природі... Це, як кажуть коментатори, Шекспір мав узяти в Цицерона.

<sup>88</sup> Харчуюсь як хамелеон. Народні забобони оповідали, ніби хамелеон годувався самим повітрям. Якась шпилька королеві за його пишні обідянки Гамлетові.

<sup>89</sup> Грав Юлія Цезаря; мене в Капітолії вбито. Цезаря вбито не в Капітолій, а в театрі Помпеєвім, коло його статуї, на Марсовім полі. Гамлет грається словами: Брут і брутальний, Капітолій і капітальний.

<sup>90</sup> Це думка хороша—лягти біля дівчини. Тут і дальші репліки Гамлетові під час гри мандрівних акторів змістом непристойні й брутальні. Передавати їх просто—було б негаразд, тому вони подаються у формі неясної гри словами. Гамлет провадить далі свою тактику що-до Офелії, але істерично настроєний перед гострим моментом, переборщує балаканини.

Що Гамлет розлягається просто на підлозі—в цьому для Шекспірового театру нема нічого дивного. Це тепер місця у партері — кращі місця, а тоді партер (до-слова—«по землі») був для демократії, а панство посідало ложі близько сцени, себ-то по теперішньому аван-ложі. Дуже часто великопанська молодь вилягалася перед своєю аван-ложею просто на сцені,

вступаючи в полеміку з артистом, що грав Пролог, чи впадаючи йому в слово для пишної козерії з публікою в ложі; партер на такі штуки здебільшого відповідав своїми репліками, жартами чи циканням,—отже за тих часів партер чи теперішній курник, галерійка, авансцена і кін жили єдиним спільним життям.

<sup>91</sup> «У Шекспіра: «Його забудуть, як коника, про котрого співається: Ох і леле, леле! Коника забули! (Ур. із III дії 1-ої сц. ком. «Марна принука кохання»).—Я ж дозволив собі у тексті поставити порівняння народні» М. С. Редактор цього видання вважав, що можна привернути оригінальний Шекспірів вислов, бо Гамлет у цім місці взагалі висловлюється не просто, а дещо з-блазенська. Сюди б краще підійшло, коли б не було таке різко національне: «Що це лежить за покійник?» Коник тут згаданий—приспів з народньої пісні проти скасування ярмаркових розваг та крутілкових, карусельних коників.

<sup>92</sup> П а н т о м і м а. (Німа гра). В давньому театрі давалася на початку драми пантоміма, щоб мала бути за вступ до п'єси. Логіка «Гамлета» не вимагає, щоб та сама сцена відбувалася двічі: раз пантомімою, далі з словами, бо незрозуміло, чом король піймався тільки при другому разі.

<sup>93</sup> Ч и ц е п р о л о г, ч и н а п и с н а п е р с т е н и к у? На перстениках штихували якійсь пам'ятливий короткий напис. Гамлет хоче сказати, що пролог такий коротенький, аж міг би зміститися й на перстні.

<sup>94</sup> В ж е т р и д ц я т ь р а з о г н и с т і к о н і Ф е б а. Вся вставна драма дуже пишним стилем писана, насичена всякими мітологічними фігурами, котурняним патосом. В цьому добачають Шекспірову пародію на театр передніших часів.

<sup>95</sup> П о - н а д в о д о ю і з е м л е ю. У Старицького було: «від Нептуна саги й до Телля», себ-то від царства Нептунового й до Землі (Тéлус, а не якийсь Тель). Ми дозволили собі замінити на простіший вислів, бо й так це місце насичене псевдокласичним туманом.

<sup>96</sup> П а с т к а н а м и ш і. У Старицького і Куліша: мишоловка. Ми дозволи собі висловитися ще дослівніше (mouse-trap), спокусившись словом—пастка, бо вставна п'єса і єсть психологічна пастка на короля.

<sup>97</sup> Н е х а й ш о л у д и в і ч у х а ю т ь с я, а н а м б а й-

д у ж е. «В пізніших виданнях Шекспіра остатня фраза змінена так: «нехай брикається обідрана шкапа, а в нас хребти не перепалі». Я лишив першу фразу, бо вона ближче до народного духу». *М. С.*

<sup>98</sup> Вам варто тільки раз застогнати і моя гострість притупиться. Знов цинічна гра словами, як і попереду: «Ви тільки не посоромтесь показати»... Ці місця не до перекладу та й тлумачення, і їх так і слід лишати невиразною грою слів, бо найважливіше в цих сценах: пильнування за королем, міміка самого короля та моральні терпіння Офелії.

<sup>99</sup> Як, злякався фальшивої блискавки? В оригіналі—false fire, фалшфайр, фалшивий огонь, фаєрверк. У Куліша—фальшивий огонь. Мабуть під час злочину за сценою громи й блискавиді, тому Старицький має рацію перекладати власне так.

<sup>100</sup> Коза пострілена і плаче. Якийсь натяк на помсту долі, на Немезиду, а разом з тим запальна радість, що він таки вловив короля.

<sup>101</sup> На черевиках з височеними закаблукми. «Тогочасні актори узували на кону черевики з височезними закаблукми, на взір гредьких котурнів, і скрашали їх великими бантами». *М. С.*

<sup>102</sup> Царює чистий тут.. павич. Рима до «осель» має бути «осел», але Гамлет хоче вдати пошану до його царської величності, короля.

<sup>103</sup> З перепоею, пане. Гамлет не раз згадує королів нахил до пиятики.

<sup>104</sup> Клянуся оцими злодіями і ханаками. «Це взяв Шекспір із аглицького катехізису, в якому стоїть: «бережи свої пальці від злодійства і халужества». *М. С.* Але може бути й зовсім инше розуміння цього місця, бо pickers and stealers може означати драчик, дряпіжка, копирсалка і злодій. Франко навіть думає, що Гамлет клянеться словами взятими із злодійського жаргону. Куліш гадає, що Гамлет присягається на перші хатні дрібниці, що впали в око: зубочистки й «злодії» (прилади до взування чобіт), щоб показати зневагу до Розенкранца. В кожному разі переклад М. Старицького віддає іронічний характер цієї присяги.

<sup>105</sup> Поки сонце зійде... В оригіналі близько до того, що поки трава виросте, коняка здохне.

<sup>106</sup> Бачите — ось дірочки. Сцена з флейтою має бути дуже роздільна: її розтягає сам Гамлет, щоби підготувати весь ефект свого короткого монолога, що не будучи майстром не можна братися на чужій душі грати.

<sup>107</sup> Неронове злочинство. Нерон імператор римський убив матір свою Агрипину.

<sup>108</sup> Я за килим стану. «У ті часи килимами скрашали стіни замість шпалер; килими вішались не коло самих стін, так що за них можна було добре сховатись». М. С.

<sup>109</sup> На самоті його прошколить. Було у Старицького: йому покаже отченаша,—показати (замість прочитати) отченаша і наголос замість «отченаша́» примусили нас взяти «прошколить» у Куліша.

<sup>110</sup> Чи гаймо на хвилину найстрашнішу. Моралізатори старих часів закидали Гамлетові гріховність і цинізм у цій сцені,—на їхню думку він мав або розм'якнути серцем або ж не блюзнірствувати над людиною в молитві. Але Шекспір — психолог і знавець звичаїв. Не треба забувати, що «Гамлет» — трагедія аж тих часів, коли помста за кров мала бути за всяку ціну виконана, хоч би месник і не мав люті в серці проти кривдника. Убивши Гамлет злочинця на молитві,—за вірою того часу,—чого доброго, вирядив би не до пекла, а до раю, тому принц відкладає карний удар аж до найслухнішої хвилини.

<sup>111</sup> Мати! мати! мати! Так і в оригіналі. Перекладають звичайно питанням Гамлетовим, чи можна ввійти. Але тоді не знати було звичаю стукати до дверей чи питатися про дозвіл зайти до хати. Отже тут уже єсть гострий патос, тим більше, що за першою реплікою він говорить про урази своєму батькові від матери. Читач може збагнути гострість цього поклику «Мати, мати»; трудність упадає на актора, як він це зробить.

<sup>112</sup> А — пацюк! Здихай!.. Дукат, що мертвий. Зважливість активна у Гамлета єсть: коли прийшла безсумнівна хвилина для акції, він не вагаючись б'є у килим, певен будучи що там ховається король. Через де такі спокійні фрази про пацюка (пор. пастка на миші; звичайно перекладачі й

кажуть: а—миша!) й закладання на дукат, що удар був вірний. Пацюк—синонім шпига.

<sup>113</sup> Я гадав, там більший хтось, хитріший, себ-то сам король. У Старицького: «я вважав, що ліпший то», у Куліша: «я мав тебе за луччого». Гамлет каже Полонієві; що йому здалося, ніби за килимом хтось більший, значніший, вищий,—себ-то король, а не ліпший хтось і не те, що сам Полоній луччий, ніж здавався.

<sup>114</sup> Подивіться на ці малюнки,—то портрети двох братів. Коментатори чомусь заїдаються на цьому пункті: одні містять їх на стіні королевиного покою, інші—на грудях королеви, ще інші—один медальйон містять на грудях Гамлетові, з королем-батьком, а другий—на шию королевій. Видання Роу 1709 р. (Nicolas Rowe), себ-то з свіжою сценічною традицією, має ілюстрацію з двома портретами в головах королевиних; один прихований більше половини за великою порт'єрою. До слова сказати, ця порт'єра не при стіні, а просто переділяє покій королеви, може бути, на світлицю і спальний ванькир чи якусь туалетову комірчину,—отже Полоній за тим «килимом» може бути й видний глядачам. Давніший великий Гаррік, і не с-так давні Ірвінг та італієць Сальвіні не допускали в дню сцену ніяких портретів, а грали так, ніби бачили обох королів перед собою й на очі королевій показували духовну різницю між обома. Текст Старицького дає спроможність виставляти дню сцену так і так.

<sup>115</sup> Глянь сюди: це ваш живий господар. «Глянь» і «ваш»—непослідованість. Проте в сцені з Офелією, наприклад, він їй каже раз «ти», раз «ви». В англійській мові нема звертання на «ти»—лиш до бога та в особливо урочистій нагоді. У нас було б неможливо дотримати чогось одного. Старицький додержує, окрім малих виключень, милого українського звичаю говорити до батьків «ви».

<sup>116</sup> Перетрюхле, братогубне зерно, що забило і дорідне, добре. Метафору взято з сонного видіння єгипетського фараона: ніби семеро корів худих пожерли сім гладких і сім сухих колосків поглинули сім повних,—сон Йосипом Прекрасним угаданий.

<sup>117</sup> Від цього до цього (показує на портрети). Як

доводилося в примітці 114-ій портретів може й не бути, тому це місце можна читати: від то́го до дьо́го.

<sup>118</sup> За пару поділунків брудних. В слові «брудний» лишаємо наголос на «у», хоч тепер вимовляється тільки брудній; так само у Старицького—гідкий та інше лишаємо чи то як *licentia poetica* чи як двоїстість у самій мові; пор. довгий і довгий, новий і новий, міцний і міцний, тихий і тихий, кріпкий і кріпкий, крихкий, і кріхкий, грізний і грізний, дрібний і дрібний. Исходять ці наголоси на першому складі мабуть від коротких форм прикметника: тих, стар, дрібен і т. д., бо нормальніші стали наголоси на другому складі. М. Старицький уживає часом зовсім поруч обидва наголоси: «Смўтне небо, ніч смутна́» (в пер. з Пушкіна).

<sup>119</sup> Схований в певному місці. Мова про труп Полонієв. Що Гамлет ховає тіло Полонія, не хоче сказати, про місце схову придворцям і аж потім, довго виминаючись, свідчить самому королеві де труп, тільки тим і можна пояснити, що Гамлет хоче видати трупа королеві, як спільникові Полонієвому.

<sup>120</sup> Труп при королі, але король не при трупі. Коментарії до цього місця всякі. Може бути, Гамлет хоче сказати, що труп Полонієв (на галерії) близько короля, при королі, але, на жаль мовляв, король не лежить трупом поруч з Полонієм.

<sup>121</sup> Якщо ваш посланець його там (на небі) не знайде, то ви самі вже пошукайте його в супротивному місці. Себ-то в пеклі, куди має короля справити Гамлет. Для цієї значущої розмови про хробаків і королів та про пекло, мабуть, Гамлет і ховав Полонія.

<sup>122</sup> Чоловік та жінка—одна спілка. В оригіналі: чоловік та жінка—одне тіло, плоть. Певне стоїть в звязку з сарказмом попередньої репліки про небесну чулість («добрі заміри, видні херувимові») короля; слово «мати» до короля має вульгарно означати: просто рідна мама, а не король.

<sup>123</sup> У саме серце Польщі, чи де-інде в приграничне місце? Якесь місце, що було в непевній області польській,—див. примітку 8-му.

<sup>124</sup> Гораціо увиходить з Офелією. Малярська і сценічна традиція виводить Офелію простоволосою, вона

грає на лютні й співає, має віночка з квітів. Цього може й не бути, тоді вона в дальшій сцені роздає тільки уявлені квіти.

<sup>125</sup> Як пізнати твого коханця? Саме про це місце говорить М. Старицький у передмові до свого перекладу «Гамлета». (Див. в «Додатку»).

<sup>126</sup> Сова була колись пекаревою дочкою. «В Англії є народній переказ, що буцім Христос зайшов раз до пекарки і попросив хліба, а вона саме пекла; так дочка її пожалувала великого шматка тіста, а посадила манесенький, як посадила, а він почав рости на всю піч. От, дочка загеготіла з дива, та й по сей день гегоче совою». М. С.

<sup>137</sup> «Валентина» ниньки — знай! «14 лютого, на св. Валентина, був такий день, у який в давні часи всякий хлопець, зустрівши першу дівчину, мусів її брати за кохану, рівно й дівчина мусила першого стрічного хлопця взяти за дружину. Отож коханці й хапались на світанні побачитись найхутче. Тепера в цей день тільки закохані листи розсилає молодь». М. С. Перша половина цієї пісні одначе дуже нагадує пісню про Катерину в «Фаусті» Гете, теж очевидно народню,—співає, до-речи, Валентин. За Шекспірових часів цю пісню часто заводили до драм і комедій. Драматизм цієї сцени в тому, що Офелія невідома того, що вона співає власне цинічної пісні.

<sup>128</sup> Де гайдуки-швайцари? За старих часів брали швайцарів до високих персон за гайдуків. Відси всякого сторожа при дверях кликало швейцаром і швейцарами—всяку чужоземну сторожу проти вірнопідданчої людности.

<sup>129</sup> І як птиця Пелікан віддам їм кров свою. Легенда про птицю Пелікана, що пробиває собі груди, щоб годувати дітей своїх, була дуже поширена, а пішла від якогось поетичного порівняння: Христос кров'ю своєю рятує християн, як та птиця, що... і т. д. На Україні образи цього пелікана, як символа Христа, траплялися дуже часто.

<sup>130</sup> Офелія, прибрана в квітки і солом'ю. Як казано, всі ремарки—праця пізніших часів. Вона далі роздає квіти—відти її ремарка про квіти на цьому місці. На ділі, вона може квітів і не роздавати і не мати, а тільки робити відповідні жести, роздаючи квіти уявні.

<sup>131</sup> Я б дала вам і фіялок... «За часів Шекспіра квіткам надавали в Англії таке значення: розмайрин—визначав щирість і незабутність; кріп, що дає Офелія королю—облесливість і лукавство, а дзвоники—невдячність; рута, що дає Офелія королеві, провіщала горе і звалась ще зіллям божої ласки, бо вона ніби мала силу привернути чоловіка до каяття і покути; стокротка визначала зрадливість, фіялка—вірність». М. С.

<sup>132</sup> Р о б і н е, ти мій коханий. Давня балада про Робіна Гуда, народнього героя. Далі теж якась давня пісня.

<sup>133</sup> Л ю б о в породження є часу. Зміст цієї туманної промови короля такий, що любов покірна часові, що в самім полум'ї любови єсть і чад, від котрого вона пригасає; ніщо не може бути досконалим, бо й досконале гине від надміру свого розросту; наша воля («хочу») мінлива, а тому те «хочу» повинно обернутися в «мушу», в акцію, вчинки, бо всякі обставини розмінюють наші змагання на нечинність, «зітхання», приємне змученій душі. Іншими словами тут повторюється в іншій формі проблема, що попереду мучила й Гамлета: рішення і чин, воля і вагання. Тому ми вважали за послідовне і в ближчу репліку загіпнотизованого королем Лаерта покласти також слово: «мушу» (його вбити хоч би й в церкві).

<sup>134</sup> Та й кінець ще умочу в отруту. Підказ, сугестія, Лаертові полягає в тім, що король навіює йому помалу, що треба помститися за всяку ціну, хоч би й порушуючи звичай («храм не захист»), ідучи навіть на підміну рапір, а тоді вже зачарований Лаерт приходить до думки про отруєння рапіри.

<sup>135</sup> Вівчарі бридкі їх звуть негоже. «Orchis morio mas—простолуд справді надав цій рослині чимало сороміцьких прізвищ». М. С. Інший коментатор каже, що це—*Testiculus morionis*. Куліш називає—червонозілля, Франко в примітці—червоні зозульки. Зрештою деякі критики висловлюються проти автентичности цього місця: справді, під таку хвилину, ботанічно-філологічний екскурс королеви виглядає не природньо.

<sup>136</sup> М о г и л ь н и к и з р и с к а л я м и. В оригіналі вони звуться кловнами, участі яких вимагала тодішня драма. Шекспір прислужився тодішнім вимогам виводити штукарів, блазнів,

але зробив їх могильниками-грабарями, сполучивши трагічні елементи з комічними в їхньому хмарному гуморі.

<sup>137</sup> Не в т о н у л а, а в т о п и л а с я. Могильник весь час грає словами, між иншим юридичними термінами, сильно перекрученими. Куліш їх подає в цілості, Старицький обходить. Ми намагалися віддати ці претенсії могильника на високий штиль.

<sup>138</sup> Я к ж е ї ї к о п а т и б е з р у к и? «Слово *arms* визнача— і оруддя, і броню, і руки і герб. По аглицьки могильник одним словом на-двоє грає; а по нашому переказати це трудно». М. С. Ми змінили тут текст Старицького; перекладачі віддають це місце дуже довільно і різно. Зміст жартів могильника в тому, що шляхта пишалася старим родоводом, а демократія пародіюючи, провадила родоводи всіх людей аж до напів-голого садівника Адама.

<sup>139</sup> В л і т а к р а с н і п а р у б о ч і. У могильника виходить ще недоладніше: «Як я кохався, женихався замолоду, здавалося, що нічого розумнішого нема на світі; та згодом показалося, що з того не буде нічого». Шекспір узяв цю пісню із збірника балад лорда Во (чи Вокса, *Vaux*) і подав її в спотвореній формі. Гете для 2-ої частини Фауста, де Лемури копають могилу, взяв ці куплети за тему.

<sup>140</sup> Б і д н и й Й о р и к у! Я й о г о з н а в а в, Г о р а ц і о. Знаменитий вислів і місце для слабізування коментаторам. Попереду сказано, що труп його лежить в могилі 23 роки, до них додають ще яких сім, коли Гамлет був хлопцем. Виходить, що під час дії Гамлетові років із 30, і стає в згоді з дальшими словами королеви, що він дебелий і має задуху в грудях, Але ж кажуть коментатори, він через свою психіку молодої людини, нерішучість, вразливість, непокданість волі, може мати років 20—23, цей нескінчений Вітенберзький студент. Та проти цього можна нагадати слова Офелії про ясний розум Гамлетів, його красу, жвавність, молодість. Також з однаковим правом можна спитатися, чом же Гамлет не був би Гамлетом і в 30 років: хіба розлад волі, вагання, сумніви не приходять до людини у 30 років, хіба думки Гамлетові не досить дозрілі й для старшого віку? Але матір: вона ще гарна, її любить король, а з 30-тилітнім Гамлетом їй би було під п'ятдесят. Проте їй може бути й 46—чом би її не мав

любити король? Всі ці питання легко розв'язати, коли на їх не звертати уваги читачеві й глядачеві, бо вони дрібні і в психології героїв нічого не міняють. Зрештою дуже можливо, що попередню репліку могильникову треба так читати: «Чума на його голову! Раз оцей блазень виляв на мене цілу пляшку вина. (Викидаючи новий череп) (А) цей черепок, пане, належить Йорикові, що був за дурника в короля». Отож тоді мова йтиме не про 23 роки для Йорика, а просто про відомого королівського штукаря, про час смерти котрого всяке може знати. Легко тут видавці могли опустити ремарку, котрі й так розкладаються довільно. Адже на малюнку Делакруа бачимо Гамлета з Гораціо, а на землі коло них двох могильників, хоч другий могильник побіг за горілкою.

<sup>141</sup> Могутній Цезар вмер і перетрух на глину. Не знати, чиї вірші. Один з коментаторів сердитий на Шекспіра за шуканину джерел до Гамлетових віршів і афоризмів, каже: «Шекспір взагалі наділив Гамлета властивою прикметою—проказувати погані вірші, коли йому доводиться говорити в загалі».

<sup>142</sup> Чий це галас аж до зір лунає? Безперечно, в словах Гамлетових є гострий сарказм, бо скарги Лаертові дещо відгонять казенним голосінням. Горе Гамлетове таке велике, що всякий звичайний вияв жалю видається йому за непереносну ординарність.

<sup>143</sup> Слухай, пане! За які тивчицки негаразд поводишся зо мною? Ніби на відповідь материним словам Гамлет холоне і звертається до Лаерта коректно, навіть на «ви», але потім дає справі йти як вона йдеться: Що б Геркулес не діяв...

<sup>144</sup> Ця сьмо хороше сором мати. Гамлет висміює звичай високих персон уникати розбірного письма,—мовляли, каліграфічну руку мати годиться тільки писарям. Вада—властива всім часам і народам.

<sup>145</sup> А на ранок сталась тая січа. Себ-то Гамлет опинився в полоні у морських розбійників. Обое посланці—Розенкранд і Гільденштерн подалися з підпечатаним пакетом до Англії, де їх на підроблений наказ і мають скарати. Гамлет за викуп повернувся до Данії.

<sup>146</sup> Наряди, принце,—де паси до меча. У Стари-

цького було «потяги»—малозрозуміле. Беремо «наряди» в Куліша (пісня—«Троє коней у наряді», у цілій збруї).

<sup>147</sup> Припоручаю прихильність свою вашій вельможній ласці. Все, що говорить Озрик,—наїжена дурниця. Гамлетові одповіді йому—пародія на його плутаний стиль.

<sup>148</sup> Досить, принце—вдовольнилось серце. Мир між Гамлетом і Лаертом стався, але двобій таки буде, бо тут ходить про майстерність на рапірах і розв'язання закладу на коней і мечі.

<sup>149</sup> П'ю я Гамлету на честь: твоя перлина. Тут король до Гамлетової чарп вкидає отруту.

<sup>150</sup> Він гарячий і задуху має. Але в оригіналі товстий, дебелий (fat). Може друкарська помилка (замість hot стоїть fat), що розв'язала б усі суперечки над цим неприємним для героя трагедії місцем. Справді ж, він каже Горацієві, що багато вправлявся на рапірах,—відки ж дебелисть та задуха? Коли припустити одну з дуже числених друкарських помилок, то на цю хвилину легко зрозуміти слова: він розгарячився і задихався.

<sup>151</sup> Лаерт ранить Гамлета. Яким способом вони міняються рапірами, вияснюють ріжно: або ж перебійці стають відпочивати, кладуть зброю на стіл і Гамлет ненароком бере отруєну рапіру Лаертову, або ж Гамлет вибиває Лаертові рапіру з рук, гречно подає йому свою, сам підіймає отруєну, а Лаерт не зважається відмовитися від лицарського жесту,—щось таке.

<sup>152</sup> Різанина! В Старицького було: Бійниця. Могло б бути: купа трунів! В оригіналі: This quarri cries on havoc, не до перекладу, бо означає—ця купа дичини, без потреби битої (власне—різанина)—виклик з мисливського жаргону, коли надто багато нищиться звіря.

---

## II

### ПЕРЕДМОВА М. СТАРИЦЬКОГО ДО ВИДАННЯ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ «ГАМЛЕТА» 1882 р.

Ще<sup>1</sup> в році 1873 надумався я перекласти на українську мову кращі Шекспірові твори, щоб популяризувати великого драматурга й психолога, а також і удосконалити рідну мову на вищих класичних зразках. У цьому сміливому завданні мене підбадьорювало те, що образна й могутня мова в самого Шекспіра разом із тим надзвичайно демократична, иноді аж до вульгарних грубощів, бо ж тогочасні драматичні твори не мали місця в літературі, а вживалися тільки для видовищ, для розваги всякої масти публіки. Для першої спроби я взяв одну з найкращих трагедій, «Гамлета», хоча й найтруднішу що-до мови: в особі її героя скупчено надзвичайно високе моральне й філософське значіння людини, людини з організацією тонкою, чутливою до рефлексів, людини з роздвоєною душею, хисткої, але здатної діяти безоглядно, аж до жорстокости. Мова Гамлетова сповнена і бурхливих пориваннів пристрасти і тонкого аналізу найменшого руху душі; коли додати до цього мову Офелії, повну поетичних образів та краси, кучеряву мову її батька Полонія, витончені звороти придворних облесників й поважність королівського слова—то тільки тоді й можна зрозуміти надзвичайні труднощі того завдання, що стояло перед мене. Хоча мені доводилося орудувати з мовою лексично вельми багатою, здатною виявити і бурю пристрасти і ніжну пісню кохання, та все це була мова самих розлогих степів та луків, а не мова королівських палаців, мова далека бундючних пишнот придворного етикету, далека штучних, витончених метафор та інших риторичних

---

<sup>1</sup> У виданні 1882 р. цю передмову М. П. Старицького до Гамлета подано, з причин зрозумілих, російською мовою; ми подаємо її тепер в перекладі на українську.

прикрас. Через те, що ми відвикли вживати рідного слова для виразу вищих розумінь, кожна така Шекспіровська фраза могла лунати в українському перекладі неприродньо й примушено й вимагала неймовірних зусиль, щоб, не ухиляючись від оригіналу, надати їй можливо найбільше українського колориту.

Я завзявся не ухилятися в перекладі а ні на ко́му від оригіналу, беручись з сердечним острахом до змагання з найхудожнішим витвором найбільшого генія, зберігаючи цілком навіть зовнішні способи оригіналу, тоб-то і прозу, і білі і римовані вірші, і навіть розміри. В тоні мови я намагався дійти як найбільш ої простоти та нарядности зворотів, використовуючи лексичний матеріал, вже патентований етнографією та літературою, за незначним винятком загально-вживаних слів, як ось «форма», «парадокс», «тераса», «сцена», що їх я позалишав без зміни, або таких слів, що замість точно перекладати їх, я вжив наші однозначні слова, а саме: замість «сандалії» — постолі, замість «жезл» — патериця, то-що. У квітчастих красномовних фразах Полонія та Озрика я зоставив пишну штучність, що підкреслив і сам Шекспір, а у віршах, що їх виголошують актори, з оригіналом згідно, певну схоластичну дубоватість. Доводилось мені знову й знову перероблювати все спочатку та перевіряти мій переклад; доводилося ще студіювати Шекспіра з праць найталановитіших перекладачів, як чужомовних, так і слов'янських, для чого я окрім оригіналів (видання Кембриджського, що його видрукували Клари та Райт, та кольєровського) користувався я такими перекладами: прекрасним і найточнішим французьким F. W. Hugo<sup>1</sup>, німецьким віршованим Heise і слов'янськими — польським Raschkovskiego і російським Кетчеровим, виданим хоча й важкою прозою, проте дуже близькою до оригіналу. Що-ж до російського перекладу Кронберга, то він, не зважаючи на блискучий урочистий вірш, має менше спільного з оригіналом; а тому не міг стати мені в пригоді<sup>2</sup>. За пе-

---

<sup>1</sup> Син славнозвісного Віктора Гюго, зробив справді видатний переклад творів Шекспірових з намови й благословенства свого батька.

<sup>2</sup> За кращий переклад на російське тепер вважається робота Соколовського. Одначе в брокгаузівському вид. під ред. С. Венгерова перевагу віддано Кронбергу.

реклад Полевого, що досі не сходить з російської сцени,—я не кажу, бо він надто самотійний: досить звернути увагу на пісню Офелії, що починається в Шекспіра достотно такими строфами:

«По яких ознаках можу я впізнати твого коханця?».

«По шапочці в мушлях, по патериці та по сандаліях».

Цю пісню Полевой переклав так:

Моего-ль вы знали друга?  
Онъ былъ бравый молодец;  
Въ белыхъ, перьяхъ, статный воин,  
Первый в Дании боец!»

Не можу не висловити до цього своєї подяки деяким глибокошановним особам, що так щиро поставилися до моєї праці і що допомагали мені, чи то вказівками, чи то порадами, чи то глибоким знанням рідної мови — а саме: О. П. Косачевій (О. Пчілді) та М. Ф. Комарову, а що-до студіювання та перевірки з оригіналом, знавцям англійської мови — О. П. Цвітковській, та А. П. Гешвенд.

Нещодавно П. О. Куліш, славетній ратай нашого слова, славнозвісний перекладач псалмів Давидових, книги Іова та Св. Письма взявся до друкування закордоном у своєму перекладі на українську мову всього Шекспіра; проте я вважав за доцільне надрукувати й свій переклад «Гамлета», бо що більше буде праць в такому роді, то й більше наслідків дасть сучасний рух що-до розроблення нашої мови. Коли переклад мій буде й не цілком доскональний, хай дарують мені мої любі земляки; нехай пам'ятають про надзвичайні труднощі передачі художніх, тонко оброблених оригіналів на нашу хоча й багату, але дуже мало літературно-розроблену мову. Я буду щасливий, коли знайду товаришів, що бажатимуть працювати на одному зо мною полі; і навіть, коли мої помилки будуть їм корисні,—сказав би, негативним прикладом,—я й тим буду щасливий.

---